پھاڪن جي پاڙ

ڊاڪٽر عبدالڪريم سنديلو

سنڌي ادبي بورڊ
ڄامشورو سنڌ

ڦاڪن جي پاڙ

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.
پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

پهاڪن جي پاڙ

مصنف:

عبدالڪريم سنديلو

بي. اي. (آنرس): ايم. اي. و. پ. ا. س. ڪلاس I

پروفيسر، گورنمينٽ ڪاليج، لاڙڪاڻو.

سنڌي ادبي بورڊ

ڄامشورو، سنڌ

ٽئين ڇاپي جو پهريون ايڊيشن ١٤٠٩هه/١٩٨٩ع تعداد ١٠٠٠
ٽئين ڇاپي جو ٻيو ايڊيشن ١٤١٧هه/١٩٩٧ع تعداد ٢٠٠٠

[هن ڪتاب جا جملي حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

قيمت: پنجونجاهه روپيا
[Price: Rs.55-00]

ملڻ جو هنڌ
سنڌي ادبي بورڊ جو بُڪ اسٽال
تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ.
فون نمبر ٦١٥١٧٩

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄامشورو سنڌ ۾ مئنيجر سيد سڪندر علي شاهه ڇپيو ۽ سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ ان کي ڇپائي پڌرو ڪيو.

اکرن جي وچور

	صفحه
● هي اکر	الف ـ ل
(الف)	۱
(ب)	۲۰
(ٻ)	۲۳
(ڀ)	۲۹
(ت)	۳۴
(ٿ)	۳۷
(ٽ)	۳۸
(پ)	۴۰
(ج)	۵۱
(ڄ)	٦۱
(ڃ)	٦۳
(چ)	٦۸
(ح)	۷۰
(خ)	۷۴
(د)	۷۵
(ڌ)	۸۴
(ڏ)	۸۵
(ر)	۸۹
(س)	۹۴
(ع)	۱۰۱
(ڪ)	۱۰۸
(گ)	۱۱۲
(ڳ)	۱۱٦
(گهه)	۱۱۷
(ل)	۱۱۸
(م)	۱۲۰
(ن)	۱۲۵
(و)	۱۳۰
(ھ)	۱۳٦
(ي)	۱۴۰
● رايا	۱۴۲

ٻنهي ياد

پياري ڌيئڙي، "ناوڙي"،
تنهنجي ميٺڙي ناليءَ لان، پيا پيش
ڪريندا هان. تنهنجي پهريان ساهه
۸-اپريل ۱۹۴۸ع تي ڇاتا،
آئون پڇلا ساهه ۱۴-
فيبروري ۱۹۶۲ع تي!
تنهنجي ميٺڙي ياد،
تنهنجي آداس ساهه
پيٺو ڪئون، جهور
ڪهتيا هي،
تئون ڪڏان ٻي، آسا ڌي
غمگين دل آئون، نه لهيسين.

— سنديلا

ناشر طرفان

ڪتاب "ڀماڪن جي ڀاڙ" پاڻ مصنف سال ١٩٦٦ع ۾ شايع ڪيو هو. ١٩٨٩ع ۾ سنڌي ادبي بورڊ ڪانئن اجازت وني، ڪتاب جو ٻيو ڇاپو ڇڏرو ڪيو.

ڪتاب جي اهميت ۽ گهرج کي آڏو رکندي، اُن جي هن نئين ڇاپي جو اجراءُ ڪيو ٿو وڃي.

سنڌي ادبي بورڊ توڙي ٻين ادب دوست ناشرن طرفان سنڌي ٻوليءَ جي ساخت، حرف ونحو ۽ ادبيات تي ڪافي تحقيقي ڪم ٿيل آهي. بورڊ طرفان ان سلسلي ۾ "گل شڪر"، "وئنڀتي ڪوش"، "آفتاب ادب"، "تحقيق‌لغات سنڌي"، "لغات سنڌي مخففات"، "سنڌي ويا ڪرڻ" (مڪمل)، "سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ"، "سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو"، "جامع سنڌي لغات (پنج جلد)"، "پروليون، ڏِنون، معمائون ۽ ٻول" ڪتاب شايع ڪيا ويا آهن. انهن ڪارائتن ڪتابن ۾ "ڀماڪن جي ڀاڙ" جو اضافو، اميد ته پڙهندڙن کي پسند ايندو.

محمد ابراهيم جويو
چيئرمين
سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو

ڄام شورو،
١٤- جنوري ١٩٩٧ع

(الف)

١- آڇي ڏاڙهي، اٽو خراب

سنڌ جا ٻه نواب، جي ڏنگيءَ ۾ پاڙيسري هئا، تن مان هڪڙي، هڪ اڇي ڏاڙهيءَ وارو ماڻهو مقرر ڪيو، جو ٻئي نواب جي ڏيهه مان ڪيترا ڇوڪرا ٻرغلائي ايندو هو، جن ڪان ڏيڍن ڏيئرن چارڻ ۽ ٻي خدمت چاڪري جو ڪم ورتو ويندو هو. ٻئي نواب، وري هڪ چالاڪ ڇوڪرو پاڻ وٽ رکيو هو، جو وري هن نواب جي حد مان، اڇي ڏاڙهيءَ وارن کي ڏاڏاڻا ڏيئي، ڪين مقرر سراءِ ۾ آڻي ڪيندو هو، جتي انهن ڪان چڪي پيهڻ جو ڪم ورتو ويندو هو.

هڪڙي ڏينهن پوڙهي ۽ ڇوڪري جو هڪ ٻئي سان پلئه پيو. پوڙهي پنهنجي دل ۾ چيو ته، "آءٌ، هن ڇوڪري کي هيڏاهيون ڏاهيون ڏئي، پنهنجي حد ۾ وٺي وڃان". ڇوڪري خيال ڪيو ته "آءٌ، هن پوڙهي کي پاڻ سان وٺي وڃان".

ٻئي پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ مست ۽ مگن!

نيٺ جڏهن هڪ ٻئي جي ڏسڻ ۾ (روبرو) ٿيا، تڏهن ڇوڪرو ٺاڙهه ڏيئي، رنندو رنندو، چاچا سائين، چاچا سائين، ڪندو، اڇي پوڙهي جي پيرن تي پيو. روئي جو روئي پيو زاروزار! پوڙهي کي هن جي رنڻ تي رحم آيو، سو گهراڻري پائي، پڇيائينس ته، "ابا، روءُ نه. خبر ڪر ته روئين ڇو ٿو؟" ڇوڪري ڏاڍي ڏنگ پيچ ۽ ڦند سان ڇنڊ ڪري، چيو ته، "چاچا سائين، بابو ويچارو راهه رباني وٺي ويو، اما ۽ ٻي پيرون ڇڏي ويو آهي. ڏوڪڙ پيسو، ۽ ٻني ٻارو به آهي، پر سنڀالي ڪير؟ اما چيو ته، "پٽ، تنهنجو چاچو هتان رسي هليو ويو آهي،

آن کي ڳولي ڦرلهي اچ. ڏسندي ڏسندي پارتا، جيڪي ڏنا اٿس، سي سڀ چاچا، تو ۾ آهن، سو مهرباني ڪري هاڻي هل، ۽ هلي سار سنڀال لَهُہ. مطلب ته چوري، اهڙا ته حيلا هلايا، جو پوڙهو فريب ۾ ڦاسي ويو. چوڪري کي چيائين ته، ”پٽ، ماٺ ڪر. روءُ رڙ نه. مون سڀ ڪاوڙ ڇڏي. هل ته هاڻي ٺي هلون تا.“ چوڪر اڳيان، پوڙهو پويان. جڏهن مقرر سراءِ جي پرسان آيا، تڏهن چوڪري، پوڙهي کي چيو ته، ”چاچا، تون هل، انهيءَ جاءِ ۾، ته آءٌ جهنگ جو خيال لاهيو ٿو اچان.“ پوڙهو خوشيءَ سان سراءِ ۾ گهڙيو. آتي ته اڳيئي جوان انتظار ۾ ويٺا هئا، جن پوڙهي کي پهچندو ڏسي، جهلي، چڪيءَ (جنڊ) تي ويهاري، ڪاسو آن جو ڏيئي، چيائونس ته، ”پيهه آن، نه ته سِر جو خير نه ٿيندءِ“. اتي پوڙهي سمجهيو ته، ”مار، چوڪرو راند هٿي ويو!“

پلا، هڪ پيرسنهه پيو جنڊ ڳورو ۽ آن گهٽو، ويچارو سو ڪري به ڪري ڇا! جي تڪڙو ٿو هلائي ته آنُ ذارو پيو ٿئي، جي هوريان ته آٽو نه پيو نيبري. اچي ويو سورن ۾! سڀانئس ٻيئل ماڻهو، ٿورو ۽ ڏڏريل آٽو ڏسي، کيس چون ته، ”پوڙها، هي ڇا ٿو ڪرين؟ اچي ڏاڙهي ۽ آٽو خراب!“

مطلب: جڏهن ڪو ڪم، ڪنهن جي لياقت مطابق ڪيل نه ڏسڻ ۾ ايندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

٣— آءٌ به ويندي پيڪي، مون به لهندي سڪ.

ڪنهن ڪنوار کي، ساهرن ۾ گهڻو سڪ هوندو هو ته به پيڪن جي پٺي پچار ڪندي هئي جي، منهنجا لسڪ لهن پيڪا، ڙرب جا ڪوڏيا پيڪا! هڪ دفعي جڏهن پيڪي (ڀيءُ جي گهر) آئي، تڏهن ڪنهن ڳالهه تان، سندس ڀاڄائيءَ کيس ڪٽي ڏنو. آخر نتيجو اهو نڪتو، جو ڀاڄائنس، هن ويچاريءَ کي رئاري ڪڍيو. پوءِ ته ڪانئس پيڪن جي سِڪ به لهي ويئي.

مطلب: جڏهن ڪنهن کي، ڪنهن ڳالهه جو اجايو شوق ڪٿي، تڏهن انهن چئبو آهي، انهيءَ خيال سان ته آخر پڇتائيندين.

٣- آيا ميرَ، ڀڳا پير:

جڏهن ڏاڏا اچن، تڏهن هيٺا بيهي نه سگهن.

سنڌ ۾ ”ڪلهوڙن“ جي صاحبي ١٧٠١ع کان ١٧٨٢ع تائين هلي. ڪلهوڙن کي ”ميان“ ۽ ”پير“ به ڪري سڏيندا هئا، ڇاڪاڻ ته کين ڪيترائي مريد هئا. اڃا تائين پير ميان شاهل محمد عباسي (تعلقه قنبر - ضلع لاڙڪاڻو) ۽ پير ميان الياس عباسي (تعلقه ڏوڪري - ضلع لاڙڪاڻو) جي مقبرن تي سوين سائل ڏيرندا رهن ٿا، ۽ پنهنجون پاسون پاسيندا رهن ٿا.

جڏهن ”ڪلهوڙن“ جي حڪومت ڪمزور ٿي، تڏهن ”مير“ حاڪم ٿيا ۽ ”پير“ (ڪلهوڙا) ڀڄي، ميدان ڇڏي ويا.

سر ڳوراسي ڀيرومل، فلان صاحب جي ڪتاب جو حوالو ڏيندي، هن طرح بنياد ڏني ٿو:

”امروه جي شهر ۾، ميرانجي نالي هڪ شخص وٽ جادوءَ جو ڏيو هو، جنهن جي وسيلي، هن ڪيترائي ڪرامت جهڙا ڪم ڪيا، جنهنڪري هڪ وڏو پير ڪري ليکيندا هئس. هاڻ هو اتي جي ڪن ماڻهن ۾ اچي واسو ڪندو آهي. امروه ۾ ٻيا به ڪي پير جهڙوڪ: زين خان، ننهي ميان ماڻهن ۾ واسو ڪن ٿا، پر چون ته ’جڏهن مير (ميرانجي) اچي، تڏهن ٻيا پير ڀڄيو وڃن‘ جو هو ڪاٺن وڏيڪ ڪلا وارو هو.“

٤- آيو گسي، ڏيءَ وسي:

هندن ۾ رواج آهي ته ڌيءَ کي جهجهو ڏاج ڏين. ڪنهن سيٺ، ڌيءَ کي ايترو ته ڏاج ڏنو، جو پاڙي وارن کي ڏندين آڱريون اچي ويون. تنهن تي ڪنهن پاڙي واري انهن چيو:

مطلب: آبي جي ڪمي، آدي ڪمائي.
ڪمائي هڪڙو ته ڪائي ڀيو.

٥- اُتم کيتي، وڏندڙ واپار، نيچ نوڪري، پنڻ بيڪار:

مطلب آهي ته کيتيءَ کي اول نمبر، واپار کي ٻئي نمبر، نوڪريءَ کي ٽئين نمبر، ۽ پنڻ کي چوٿين نمبر يعني بيڪاريءَ ۾ شمار ڪيو ويو آهي.

چون ٿا ته هڪڙي زميندار کي ڪا پٿر جي پٽي هٿ اچي ويئي، جنهن تي اها عبارت نقش ٿيل هئي. آزمائش خاطر، انهيءَ زميندار، تمام گهڻي زمين آباد ڪئي، مگر پاڻ ڪڏهن به پوک جي نظر داري ڪانه ڪيائين، اُلٽو عيش عشرت ۾ وقت گذارڻ لڳو. اهو به نه ڏٺائين ته پوک کي پاڻ آهي يا نه، پورو پاڻي ملي ٿو يا نه.

نتيجو اهو نڪتو، جو هو وڏي نقصان هيٺ اچي ويو. اهو حال ڏسي، غصي وچان، پٿر کي ڪٽي، زور سان زمين تي سٽيائين (جو سمجهيائين ته پٿر تي کيتيءَ وارا لفظ غلط لکيل آهن). اچا ان جي ٻوئين پاسي، جو هن اڳ ۾ ڏٺو ئي ڪونه هو، هيٺيان لفظ لکيل نظر آيس:

"کيتي سير سيتي."

اهي لفظ پڙهي، اهو زميندار ڏاڍو ڦڪو ٿيو ۽ پنهنجي عيش عشرت کان هڪدم باز آيو ۽ چوڻ لڳو ته "ڏوهه منهنجو آهي ۽ نه هن پٿر لکڻ واري جو!"

٦- آڏو چڪي، گهوٻاڏو:

هڪ جو، ٻيو مطلب وٺو.

ڪنهن سائل، هڪ در تي اچي، سَين هنئي. گهر جي مالڪ، نوڪر کي چيو ته "فقير کي اٽو ڏي." نوڪر اٽو اکر پڌو ئي

ڪہ نہ . هن سمجهيو تہ شايد هو چوي ٿو تہ ”فقير کي گهو ٻاڙو ڏي“. سو گهوٻاڙو کڻي، فقير ڏي وريو. فقير ڀانيو تہ گهو ٻاڙو (لٺ) کڻي، شايد مون کي مارڻ ٿو اچي، تنهنڪري ويچاري رکيو ڀيرن تي زور! مالڪ ويٺي سارو لتاڙ ڏڏو. بي اختيار، زبان سان، نڪري ويس: الو، چي، گهوٻاڙو.

٧- اُٺ کين سسئي!

جڏهن پنهونءَ جا ڀائر، رات جو چوريءَ، سسئي جي پاسي مان پنهون کڻي، ڪيچ روانا ٿيا، تڏهن سسئي ويچاريءَ صبح سان ڪاريءَ وارا ڪڪ ڏٺا. پنهور کي ٻاهم ڏيئي، اڪيلي سر، پيرين پيادي، ڏونگر ڏورڻ لڳي. هڪ پنڌ اٿانگو، ٻيو مسافري لنبي، تہ بہ ويچاري پنڌ سٽيندي پئي ويئي، پر ڪٿي پنهور، ڪٿي ڪيچ! ڪنهن، سسئيءَ جي اهڙي حالت کي ڏسي ائين چيو.

مطلب آهي تہ: پٿر ۽ پوٺي، رڻ ۽ رائي، جهر ۽ جهنگ، ڏڙي ۽ ڏنگ کي پار ڪرڻ لاءِ اُٺ کپن. پيرين پيادو ڪيترو هلبو. اُٺ ٿي سسئي کي ڪيچ پهچائي سگهندا، چاڪاڻ تہ پنهونءَ کي بہ اُٺ تي کڻي ويا هئا.

مطلب: جڏهن ڪو ڏکيو پنڌ هوندو آهي، يا ڏکيو مسئلو درپيش ايندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

٨- اُٺ نہ پڄي، هٽي ڀورن لتون

هڪ جي ٻاه، ٻئي سان ڪيڻ.

جٽ، اُٺن تي مال لڏيو، پاڻ ڀورن مٿان چڙهيو پيا وڃن. اُٺن کي تيز هلڻ لاءِ، خوب لتون پيا هڻن، پر لتون تہ اُٺن تائين پهچن ئي نہ پيون، تنهنڪري اُٺن جي تيزيءَ ۾ خيرڪو فرق پئي آيو. وري زور سان لتون پيا هڻن، تہ بہ اُٺن تائين نہ پيون پهچن، ۽ ڀورن کي پيون لڳن. تڏهن ڪنهن ڏسي ائين چيو.

٩- آپڻا مال هي، رُسون ٻيٖ، ڪائُسون ٻيٖ!

پنهنجي ڪيل ڳالهه، ڪيلي به قبولي ۽ رونئي به.

جٽ، ٻصر سان ساڻي ٻيا ڪاڻين. ٻصرن جي بانس ۽ ڪڙاڻ ڪان، سندن اکين مان پاڻي پيو وهي. ڪنهن چيو ته "رو به پيا ته ڪاڻو به پيا!" ڪلي ڄيائون ته "آپڻا مال هي، روسون ٻيٖ، ڪاسون ٻيٖ".

١٠- آپڻي گهوٽ ته نشا ٿيوئي!

پنهنجي، سنهنجي آهي. ٻرائيءَ ۾ اک، پنهنجيءَ ۾ هٿ.
پنهنجو ڪو ٻوڙو پارڻ ڪري.

ڪن موالين، ڀنگ ٻڌي پيتي ته ڪنهن وانهڙوءَ سوال تي لٽپ گهُريون. ٻيالي ٻيٖ، چيائين ته، "هيءَ چُڪي ته نه لڳي (نشو ته ڪونه ٿيو)! تنهن تي هڪ مواليءَ چيس ته، "آپڻي گهوٽ ته نشا ٿيوئي".

موالي ڏين ڪونڊن ڪي مُنڍن، تن ڪي لٽپ چُڪي مان ڪٿي ٿو نشو ٿئي!

١١- آڏ ڪي ڇنڊي، جو سچيءَ پٺيان ڊڪي، تنهن ڪي سچي ته نه ملي، پر اڌ ڪاڻ سڪي!

نفعي جي لالچ ۾، نقصان سهڻ.

هڪڙو ڪتو قاصائيءَ جي دڪان تان، گوشت جو ٽڪرو کڻي ڀڳو. ڪتو، پرسان وهنڊڙ واه ۾ گهڙي ترڻ لڳو. جڏهن وچ تي آيو، تڏهن پاڻيءَ ۾ پنهنجو پاڇو ڏسي، ڀانيائين ته ٻيو ڪتو آهي، جو گوشت جو ٽڪرو وات ۾ کنيو ٿو وڃي. هن ڪي خيال ٿيو ته اهو ٽڪرو به هن کان ڦريان. سو جهڙو وات ڦاڙي، ڪتي تي ڳيرڻ شروع ڪيائين، تهڙو پنهنجي وات وارو گوشت جو ٽڪرو، پاڻيءَ ۾ ڪري پيس. تنهن تي ڪنهن عاقل ائين چيو.

ڪنهن وري هيئن پڌايو:
اڌ ڪي ڇڏي، جو سڄيءَ لئه ڏوڙي،*
سو اڌ تہ وڃائي، پر سڄيءَ لئه روئي.

١٢- آڌ رات ٿي ڪڌ ۾:

ڪنهن ٺيڪيدار دايَن ڪي، ڪـڌ کوٽڻ لاءِ ڏني. جڏهن داين ٿورو ڪم ڪيو، تڏهن اندازو لڳايائون تہ هن ڪم ۾ ڪَس لڳندي، تنهنڪري ڏينهن جو پرائو ڪم، ۽ رات جو ٺيڪي وارو ڪم ڪندا رهيا. ڏينهن جو ٺيڪيدار پڇين تہ، "ڪيترو ڪم ڪيو اٿوَ؟" هنَو جون تہ، "سائين اڌ رات تائين ڪم ڪندا آهيون". ٺيڪيدار هنن جو معمولي ڪم ڏسي، سڙي ويندو هو، ۽ کين چوندو هو تہ "اوهان جي اڌ رات ٿي ڪڌ ۾."

مطلب: جڏهن ماڻهو، دل سان ڪم نہ ڪندو آهي، پر اجائي سجائي پيو هام هڻندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

١٣- آڍائي گهرن جو خير:

سڀ جو خير، سڄي جهان جو خير

قديم زماني ۾، ڀارت ورش ۾ اڍائي گهر ليکيندا هئا: گهر برهمڻ جو، گهر کَتريءَ جو ۽ اڌ گهر وَيش جو، اڇوت کي گهٽ ذات سمجهي، ڏانهنس تہ مورڳو نهارڻ بہ پاپ سمجهندا هئا.

عربن ۾ وري گهر مسلمانن جو، گهر اهل ڪتاب (يهودين ۽ عيسائين جو)، ۽ اڌ گهر ٻئي مذهب وارن جو شمار ڪيو ويندو هو.

ٻارهين صدي عيسويءَ ۾ جيئن ڀارت جو نالو نہ رهيو، ۽ اسلامي حڪومت سبب سڀ هندواسي ٿي ويا، تڏهن پنگتي

---

* ڏوڙي = ڳولي.

ورهاست ڦيري، وري به ادائي گهرَ سنڌ جي ۾ آيا. اهي هئا: گهرَ هندو، گهرَ مسلمان، ۽ اڌ گهر اڇوت. سنڌ تي به اهو ساڳيو اثر رهيو، جنهن موجب گهر ”هندو“ گهر ”مسلمان“ ۽ باقي اڌ گهر ”بادشاهيءَ“ جو ڳڻجڻ ۾ آيو، ۽ اڄ تائين سنڌ ۾ اهي ئي ادائي گهر شمار ڪيا ويندا آهن.

ماڻهو عام طرح دعا گهرڻ وقت، الله تعاليٰ جي حضور ۾ عرض ڪندا آهن ته: ”خدايا! ادئي گهرن جو خير گذارج، ۽ انهن جي صدقي اسان جو به!“

١٤ــ الله ڏيوئِي، ميان ڏيوئِي، صحبت نه ڏيوئِي

انڪاري ڏيڻ، ناٻري وارڻ

جون ته ته ڪلهوڙن جي وقت ۾، حڪومت طرفان، چانڊڪي پرڳڻي جي ڪنهن حصي جو صحبت خان ڪاردار (مختيارڪار) هو. صحبت خان ايتري قدر ته بخيل هو، جو ڪنهن کي به پائي ڏيڪيءَ جي صلاح نه ڪندو هو، ۽ نه وري ڪا خيرات ئي ڪندو هو.

هڪ دفعي جي ڳالهه آهي ته هڪ فقير، صحبت خان کان خيرات گهرڻ ويو. صحبت خان پيهڻ ئي نه ڏنس. فقير چيو ڪيو جو وقت جي ميان صاحب (ڪلهوڙي حاڪم) ڏانهن خيرات لاءِ ويو. ميان صاحب، فقير کي خيرات ڏيڻ راضي ڪيو. فقير عرض ڪيو ته ”سائين! اوهان جي خيرات آڪهيي، پر صحبت خان ڏي به پر اکر لکي ڏيو ته اهو به مون مسڪين بچڙيوال جي مدد ڪري.“ ميان صاحب، فقير کي، صحبت خان ڏانهن خط لکي ڏنو. جڏهن صحبت خان اهو خط پڙهيو، تڏهن به خيرات ڏيڻ کان پرڙ ڪيئي ويٺو. چي: الله ڏيوئِي، ميان ڏيوئِي، صحبت نه ڏيوئِي. يعني الله تو کي ڏئي، ميان (ڪلهوڙو حاڪم) تو کي ڏئي، پر صحبت نه ڏيندو.

۱۵- آگهه پٽي بازار ته ٻُٽي ٻه جوار!

چون ٿا ته ميرن جي وقت ۾، هڪ دفعي جڏهن ڏڪر پيو، تڏهن آن تمام گهڻو مهانگو ٿي ويو. اگهه ايتري قدر ته چوٽ چڙهي ويا، جو سونَ برابر به آن نٿي مليو.

هڪ ڪُڙسيءَ وٽ ڪُنڊي، ٻُٽيءَ (مڪئي) جي پر پل هئي. ڪنهن پاڙي واري چيس ته، "ادا، ڪهڙي اگهه ڏينديئن؟" چيائين، "هيتري ڪه هيتري مڻ." پاڙيسريءَ چيس ته، "ادا، اهو اگهه ته جوئر جو به ڪنهن ڪڏهن نه ورتو آهي، تون وري ٽئينءَ مان پنهنجا اگهه ويٺو لاهين؟" تنهن تي مڪئيءَ جي مالڪ ائين چيو.

مطلب: جڏهن ڪنهن شيءِ جي قلت هوندي آهي، ۽ ڪاپو زياده هوندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

۱۶- انڌو هاٿي، لشڪر جو زيان!

سڪندر اعظم، عيسوي سن ڪان ۳۲۷ ورهه اڳ سنڌ تي ڪاهه ڪئي، پر تنهن کان اڳ، پنجاب جي راجا پورس سان لڙيو. هن جي بهادري ڏسي، خوش ٿي، کيس پنجاب ملڪ واپس ڪيائين.

سڪندر جو لشڪر، گهوڙن تي هو، پر راجا پورس جي لشڪر جو ڪجهه حصو هاٿين تي هو. جڏهن سڪندر جي لشڪر جا تير، پورس جي هاٿين کي لڳا، تڏهن ڪي انڌا ٿيا، ڪي زخميا ۽ ڪي چرجي چتا ٿيا.

"پورس جا هاٿي، هزار ڪوششون ڪرڻ سان به غنيم جي طرف اصلي نٿي وڌيا، بلڪ اُلٽي پيرڻ، پنهنجي فوج کي چيپائيندا ولي پيا" (۱).

اهڙي حالت کي ڏسي، ڪنهن ائين چيو.

---

(۱) تاريخ سنڌ صفحه ۶۳- مولوي نور محمد نظاماڻي.

مطلب: جڏهن ڪنهن شيءِ مان اهو ڪارج نه سري، جو ڀريائين سرندو هجي، ۽ ان مان وري ساڳي ڪارج سرڻ جي ڪوشش ڪجي ته فائدي بجاءِ، نقصان ٿيندو.

١٧- انڌيري نگري، چوپٽ راجا ٽڪي سير ڀاڄي، ٽڪي سير کاڄا

جڏهن ڪو ظالم يا بي عقل حاڪم ٿيندو آهي، تڏهن ان جي حڪومت جو جلد ئي زوال اچي ويندو آهي، يا جڏهن ڪو حاڪم، رعيت جي حال کان غافل ۽ بي پرواهه رهندو آهي، تڏهن ان جي دور ۾ ظلم ۽ مصيبت حد کان وڌيڪ لنگهي ويندا آهن. اهڙي وقت لاءِ ائين چئبو آهي.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙو گرو، پنهنجي چيلي سان گڏ، تيرٿ ڪندي، هڪڙي ڳوٺ ۾ اچي پهتو، جنهن جو نالو ”انڌيري نگري“ هو. گروءَ، پنهنجي چيلي کي کاڌي پيتي جي شين خريد ڪرڻ لاءِ بازار ڏانهن موڪليو. چيلي وچي ڏٺو ته سارا هٽي ”ڀاڄي“ به ٽڪي سير ته ”کاڄا“ به ٽڪي سير! هن چيا ڪيو، جو ٽڪي ۾ کاڄن جو سير خريد ڪري، پنهنجي گروءَ کي اچي، چيائين ته، ”گرو جيي، هت ڏاڍو مزو آهي، هر هڪ شيءِ ٽڪي سير! ڏس، مان به ٽڪي ۾ کاڄن جو سير وٺي آيو آهيان، تنهنڪري ڪجهه وقت ته هيت رهي، موج ڪرڻ کپي. ڇڏيو تيرٿ ياترا جي پچر! ههڙا سک ڪٿي نه ملندا“

گرو نهايت سياڻو هو، سو کيس چوڻ لڳو ته ”ڀائي، هن شهر جو نالو ئي ”انڌيري نگري“ آهي. هيت رهڻ، خطري کان خالي نه آهي. هونءَ به ساڌن کي هڪ هنڌ ديرو دائڻ ليڪ نه آهي. چوندا آهن ته: ساڌو رمندو ڀلو، پاڻي وهندو ڀلو. مگر چيلو چوي ته ”آءٌ هرگز نه هلندس“. گروءَ گهڻو ئي

سمجهايس، پر چيلو پنهنجيءَ تي ئي بيٺو! آخر گرو لاچار ٿي هليو ويو.

چيلو، اُتان جا گيهه مکڻ ملڻ ڪري ملبيدا کائي، ڏاڍو ٿلهو متارو ٿي پيو. هڪڙي دفعي، ڪنهن ڏوهاري ماڻهوءَ تي خون جو الزام ثابت ٿيو، تنهنڪري ڪيس ڦاسيءَ جي سزا ملي هئي. پر اتفاق اهڙو ٿيو، جو مجرم جي ڳچيءَ ڪان، ڦاسيءَ جي سرڪڻي (ڦندو) وڏي هئي، جنهنڪري راجا حڪم ڪيو ته: "ڪو ٿلهو متارو ماڻهو آڻيو، جنهن کي هن جي بجاءِ ڦاسيءَ تي لٽڪايو وڃي!" ڳولا ڪندي، حلوائيءَ جي دڪان تان، چيلي کي کاڌا خريد ڪندي، ڏٺو ويو، جنهن کي پڪڙي وٺي آيا.

چيلي، اهڙو انڌير ڏسي، گهڻو پڇتايو ۽ گروءَ جا وچن ياد آيس. هوڏانهن گروءَ کي به اها ڪَنڙڪ پئجي ويئي، سو هڪدم ڦاسيءَ جي تختي وٽ پهچي ويو. گروءَ ڦاسيءَ ڏيندڙن کي چيو ته، "هن وقت، ڦاسيءَ تي چڙهڻ جو حق منهنجو آهي، تنهنڪري ڦاسي، منهنجي ڳچيءَ ۾ وجهو". سپاهين پڇيس ته، "ڇو"؟ گروءَ جواب ڏنو ته، "هن شڀ سميه ۾ جنهن کي ڦاسي ايندي، سو سڌو سورڳ ۾ ويندو، شاسترن ۾ به ائين لکيل آهي سو: گروءَ کان اڳ ۾، چيلي کي سرڳ ۾ وڃڻ جو ڪو حق ڪونهي.

چيلو، گروءَ جي مام پروڙي ويو. رڙ ڪري چيائين ته "نه، گروجيي نه، مان ئي ڦاسي کائيندس، ڇاڪاڻ ته سپاهين مون کي ئي پڪڙيو آهي ۽ نه اوهان کي!"

گروءَ چيلي کي گهڻو سمجهايو ته "ساڌن کان سواءِ، پيو ڪو به سرڳ جو حقدار ٿي نٿو سگهي." پر هنن جي ڳالهه ڪنهن به نه ٻڌي، اها راجا کي خبر ڏنائون.

جڏهن راجا اها ڳالهه ٻڌي ته سرڳ هٿ ڪرڻ جو هي ئي شڀ سميه آهي، تڏهن چيائين ته: "بس مون کي ڦاسي ڏيو!"

آخر راجا کي ڦاسي آئي، پر ”شيِ سميہ“ سبب ٻيا ٻہ ڪيترا سرڪي جا شائق، اتي ڦاسيءَ تي چڙهندا ويا! جڏهن گروءَ ڏٺو تہ گهٽائي پاپي ناس ٿي ويا آهن، تڏهن چيائين تہ ”هيئنر اهو شُڀ سمہ، سمايت ٿي ويو آهي، تنهنڪري وڌيڪ ٻيو ڪو بہ ڦاسيءَ تي نہ چڙهي.“

پوءِ گروءَ، چيلي کي چيو تہ: ”هن وقت ئي هتان ڪُوچ ڪرڻ گهرجي. هاٿي تو ڏٺو تہ هت کهڙو نہ انڌير لڳو پيو آهي!“

١٨ — آڏائي بہ ويئي، ڏاڏائي بہ ويئي، وري ڪپهہ جي ڪپهہ:

ڪئي ڪمائي چٽ.

ڪنهن پوڙهي آفيميءَ کي رستي تي پيشاب ڪندي، ننڊ جي پينڪي اچي ويئي. ڪو شاهينگ، آتان اچي، لانگهائو ٿيو، جو ڪپهہ پچائي، گهر ٿي ويو. هن، آفيميءَ کي پنڪيءَ ۾ ڏسي، سندس پنڪو لاهي، ڪپهہ جو هڪڙووڏو ٻڙو مٿانس رکيو، هليو ويو. جڏهن اک کليس، تڏهن مٿي تي هٿ هٿي، ٻڙو ڏسي، ائين چيائين.

١٩ — اونڌيون پاڌيون، پاسيرا ڏويا:

جڏهن ڪو تور يا ماپ ۾ گهوٻي هٿندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

هڪڙي ماڻهوءَ، ڪنهن واپاريءَ کان، سستي اگهہ تي اَن اڌارو ورتو، ۽ کيس چيائين تہ: ”منهنجو اَن لهي تہ تو کي اوترو ڏيندس“.

جڏهن اَن ڏيڻ جو وقت آيو، تڏهن اَن جو اگهہ چوٽ چڙهيل هو، تنهنڪري هن کي دل ۾ گدڙ جاڳيو! پر مقرر

ڪيل نموني تي، آن ڏيڻ لاءِ بدل هو. چا ڪيائين جو آن ڏيڻ مهل او نڌيون پاڻيون ۽ پاسيرا ٿو يا ڪري آن سٺڻ لڳو. اهو حال ڏسي، جنس واري وڃي قاضيءَ کي دانهن ڏني، جنهن گهرائي پڇيس. هن چيو ته، ”سائين، ڏيڻ جو نمونو برابر اهو مقرر ٿيل آهي، پر اهو ٻولايل ڪونه هو ته آن، ڪهڙيءَ طرح سٺي ڏبو؟ تنهنڪري اهو مون تي ڇڏيل آهي ته ڪهڙي به نموني سٺي ڏيان؟“

پيون چوڻيون:

١- چترپت راجا، نڪا ساهمي نڪو وٽ،
ڏئي به پڪ، وٺي به ٺڪ.

٢- او نڌيون پاڻيون، پاسيرا ٿو يا،
ته به وکري(١) ساڃا، ماڻهو ٿوهيا(٢).

٢٠- اهو ڪم ڪجي، جو لعل به ليئي ۽ پريت به رهجي اچي:

هڪڙي شهر ۾، بادشاهه جي پٽ، وزير جي پٽ، قاضيءَ جي پٽ ۽ ڪوٽوال جي پٽ جي پاڻ ۾ پريت هوندي هئي، ۽ چئني کي عام طرح ”چار يار“ ڪري سڏيندا هئا. هڪ دفعي چارئي يار سفر ۾ نڪتا. ڪين رستي تي هڪ گهاٽي جهنگ ۾ رات پئجي ويئي. پاڻ ۾ ٺهرائي ڪيائون ته، ”هڪڙو هڪڙو جٺو، واري تي پهرو ڏئي.“

پهريون پهر، بادشاه جو پٽ، پهرو ڏيڻ لڳو، ۽ پيا سمهي پيا، اچا گهڙي ڪن مس گذري ته سندس نگاهه، هڪڙي

---

(١) وکري = وکر وکڻ وارا، واپاري ساڃا = خوش، آسودا.
(٢) ٿوهيا = سکڻا، خالي، سڃا، غريب.

نانگ تي وڃي پيئي، جو چانڊوڪيءَ رات ۾ پنهنجي "مڻ" ڪڍي ان سان راند ڪري رهيو هو. بادشاهزادي کي مڻ جي خاصيت جي خبر هئي، سو ڇا ڪيائين جو مٽيءَ جو ڀڪ ڀري، ڪٽي نانگ جي اکين ڏي اڇلايائين، جنهنڪري هو انڌو ٿي پيو، ۽ شهزادي، اها مڻ کڻي، کيسي ۾ وڌي.

ٿي پهر تي، وري وزير جو پٽ پهري تي آيو، ۽ ڇونڪي ڏيڻ لڳو. ٿوري وقت کان پوءِ، هن جي به نانگ تي نظر پئي ۽ ان جي "مڻ" هٿ ڪري، پنهنجو وقت گذاري پاڻ سمهي پيو ۽ قاضيءَ جو پٽ پهري لاءِ اٿيو.

ٽين پهر ۾، قاضيءَ جي پٽ به پهرو ڏنئي، اهڙيءَ طرح هڪڙي "مڻ" هٿ ڪئي ۽ ان کان پوءِ، ڪوٽوال جو پٽ، پهري لاءِ آيو. انهيءَ به هڪڙي "مڻ"، پنهنجي دوستن وانگر، هٿ ڪئي.

هر هڪ دوست کي، جيڪا "مڻ" هٿ آئي هئي، سا درحقيقت "لعل" هئي. ڪوٽوال جو پٽ، جنهن پنهنجي دوستن جيترو مال نه ڏٺو هو، نه وانٺو هو، تنهن دل ۾ خيال ڪيو ته ڏسان ته هنن وٽ به ڪا سون جهڙي قيمتي شيءِ آهي يا نه؟ تنهنڪري ننهي سمهيل دوستن جي سامان ۽ کيسن جي تلاشي ورتي، هر هڪ جي کيسي مان لعل ڪڍي، پنهنجي لعل سان گڏ، سڀ جي ابدائي ۾ لڪائي ڇڏيائين.

شهزادي، وزيرزادي ۽ قاضيءَ جي پٽ، پنهنجي پنهنجي لعلن جي چوريءَ جو احوال، هڪ ٻئي کان به لڪائي ڇڏيو، مگر افسوس ننهي کي هو.

انهيءَ جهنگ مان لنگهڻ کان پوءِ، هڪڙو وڏو شهر نظر آين، جنهن جو بادشاه نهايت انصاف پسند هو. هي سڀ بادشاه جي ڪچهريءَ ۾ آيا ۽ بادشاهه وٽ، انهن لفظن ۾ فرياد داخل ڪيائون ته لعل به لڌي، پريت به رهجي اچي. بادشاهه اها

ڳالهہ ٻڌي وڏي ويچار هيٺ اچي ويو. گهڻو ئي خيال ڪيائين، مگر ڪجهہ بہ سمجهہ ۾ نہ آيس. دربار مان آئي، محلات ۾ ويو. نہ ڪنهن سان ڳالهايائين نہ ٻولهايائين، وڃي پلنگ تي پاسيرو ٿي پئجي رهيو. شهزادي، جا سندس وَڏوَر نياڻي هئي، تنهن سندس اهو حال ڏسي، سمجهي ورتو تہ: ”بابا، اڄ ڪنهن وڏيءَ مونجهہ ۾ آهي.“ اهو خيال ڪري، پيءُ وٽ آئي ۽ پڇيائينس تہ: بابا سائين، ڀلو تہ خير آهي؟ اڄ ايتر يقدر، ڪهڙي ڳالهہ جو ويچار آهي؟“ بادشاهہ کيس ٻڌايو تہ ”اڄ مون وٽ فيصلو آيو آهي تہ: لعل بہ لهي، پر پيت بہ رهجي اچي. انهيءَ مونجهہ منجهائي وڌو آهي“ شهزاديءَ چيس تہ، ”اهو فيصلو سولو آهي، منهنجي حوالي ڪريو تہ آءٌ پاڻيهي فيصلو ڪنديس.

ٻئي ڏينهن تي، بادشاهہ چار ئي ماڻهو (شهزادو، وزيرزادو قاضيءَ جو پٽ ۽ ڪوٽوال جو پٽ) شهزاديءَ ڏي موڪليا. شهزاديءَ چين تہ، ”آءٌ، اوهان جو فيصلو ڪنديس، مگر شرط اهو آهي تہ اوهين آٺ ڏينهن مون وٽ ماني کائو. يعني: اوهان مان، روزانو هڪڙو، مون وٽ اچي، پنهنجي ماني کائيندو، پوءِ پنهنجي ٽن دوستن جي ماني کڻي پيو ويندو. هنن قبول ڪيو.

پهرئين ڏينهن شهزادو، ماني کائڻ ويو. شهزاديءَ کيس ماني تہ کارائي، مگر جنهن کٽ تي، هو ماني کائي رهيو هو، تنهن تي هڪڙو لعل بہ رکيائين؛ مگر شهزادي، ان ڏي نهاريو بہ ڪونہ؛ چاڪاڻ تہ هن، انهيءَ کان بہ وڌيڪ قيمتي لعلون، پنهنجي گهر ۾ ڏسي ڇڏيون هيون. هو پاڻ ماني کائي، شراب پيئي ٽنهي دوستن جي ماني کڻي هليو ويو. اهڙيءَ طرح ٻئي ڏينهن وزيرزادو ويو. شهزاديءَ، ان جي کٽ تي بہ لعل رکيا، مگر وزيرزادي، اک کڻي، انهن ڏانهن نهاريو بہ ڪونہ.

ٿئين ڏينهن، وري قاضيءَ جي پٽ جو وارو آيو، جنهن جي اڳيان شهزاديءَ ٽي لعل رکيا. مگر هن انهن ڏي ڪو به توجه ڪونه ڪيو. چوٿين ڏينهن، ڪوٽوال جي پٽ جو وارو آيو. شهزاديءَ، ان جي اڳيان به ٽي لعلون رکيون. ڪوٽوال جو پٽ، جنهن ڪڏهن به اهڙو آڇو ۽ اعليٰ شراب نه پيتو هو، سو هتي پيئڻ سان مدهوش ٿي ويو ۽ لڳو بڪ شڪ ڪرڻ. شهزاديءَ کي چوڻ لڳو ته: ”شهزادي صاحبه! تو وٽ رڳا ٽي لعل آهن، مگر مون جهڙي غريب وٽ، انهن کان به گهڻو بهتر ۽ وڏيڪ قيمتي چار لعل آهن.“ ائين چئي، انهيءَ مدهوشيءَ جي حالت ۾، آهي پنهنجي سمڻ جي ابدائي مان ڪڍي، شهزاديءَ جي آڏو رکيائين. شهزاديءَ اُهي چارئي لعل، پاڻ وٽ رکي ڇڏيا ۽ دل ۾ ڏاڍي خوش ٿي، جو چور لڌائين.

پنجين ڏينهن واري تي، وري بادشاهزادو آيو. ان کي مائي ڪارائي، خوش ڪري، انهن چئن لعلن مان، هڪڙو لعل ڏيئي چيس ته: ”ڪڻ پنهنجو لعل ۽ سڃاڻ ته آهو اٿيئي يا ڪو پيو؟“ هن جواب ڏنو ته، ”هائو، اهو منهنجو لعل آهي.“ اهڙيءَ طرح واري وٽيءَ سان، سڀني کي پنهنجو پنهنجو لعل ملي ويو ۽ ڪنهن کي به خبر ڪانه پيئي، ته اهي ڪنهن وٽان نڪتا. اهڙيءَ طرح لعل به لڌائون ۽ بريت به رهجي آين.

مطلب: جيڪڏهن ڪو معاملو درپيش اچي ته ان کي اهڙي نموني نبيرجي، جو معاملو بہ ٺهي وڃي ۽ محبت به نه وڃي.

٢١- اهو سون ٿي گهوريو، جو ڪن ڇني :

اهو ڪم ٿي گهوريو، جنهن مان فائدي بدران نقصان يا خرابي ٿئي.

ايران ۾، نوشيروان کان به اڳ، ڪَنَ جو زيور، "سونو والو" هوندو هو. "روپو" ۽ "لوهو والو" ڪنيز (ٻانهيءَ) جو هوندو هو. پوءِ "سونن دُرن" جو رواج نڪتو ۽ پوءِ نوشيروان جي ذهن ۾، "موتين جي دُرن" جو رواج پيو. انهيءَ وچ ۾ ترڪستان جي زالن ۾ "مرواريد" ۽ "سونن جهومڪن" جو رواج پيو. نوشيروان جي حرمَن، "جهومڪن" جي گهر ڪئي. تنهن تي نوشيروان فرمايو: "يا دو گوش بايد، يا دو نيلم." يا ڪنن جو خير گهرو، يا (ٻيرا) جهومڪ (دو نيلم) پايو. (لغت- ملا همداني گورگاني) اڄ تائين ايران ۾ جهومڪن جو رواج نه پيو آهي.

نوشيروان جي فرموده جو ترجمو ٿيو: اهو سون ئي گهوريو، جو ڪَن چيري.

٢٣- اهڙي جٺ ڪيائين،
جهڙي پرڙو ڪري پارن سان:

جو ڪي جٺ يا تعدي ڪرڻ.

هڪ دفعي پرڙو (مسلمانن جي هڪ ذات)، پنهنجي دوست جي گهر، مهمان ٿي ويو. صبح سان، مهمان کي نيرن ڪرائي، گهر جا ڀاتي، رونبي تي ويا ۽ مهمان کي چيائون ته "پارڙن جي سنڀال ڪج."

اڃا اڌ ڪلاڪ مس گذريو ته پارن رڙڻ شروع ڪيو. ويچارو مهمان، گهڙي ٻي پارن کي پرچائي، پر پار مات ئي نه ڪن! جڏهن مهمان کان ڳالهه زور وٺي ويئي، تڏهن پارن کي گنديءَ ۾ وجهي چڙيائين. جڏهن منجهند جو، گهر جا ڀاتي، رونبي تان موٽيا، تڏهن مهمان کان پارن جو پڇيائون. مهمان، گنديءَ جو ڏس ڏنن.

اهڙيءَ آڻ سهائيندڙ حالت کي ڏسي، ڪنهن ائين چيو.

٢٣- آهي ٽنيائي مري ويا، جيڪي گهيڙا ڏيندا هئا، سخي مرد آئي ويا.

تنيا، جناب غوث بهاءُالدين زڪريا ملتاني (٥٦٦-٦٦٦ هه) جا مريد آهن، جي پاڻ کي فقيرگهر سڏائين ٿا.

"ملتان وارن بزرگن جا ڪيترائي خدا رسيدا مريد سنڌ ۾ ٿي گذريا آهن، جن مان ڪيترن تي ته زبردست ميلا به لڳندا آهن. جيسلمير جي هندو راجا جو نوجوان راجڪمار، حضرت غوث بهاءُالدين جي بيعت حاصل ڪري مسلمان ٿيو، جنهن کي روحاني فيض سان مالا مال ڪري، پوءِ حڪم ڏنائين ته: "سنڌ ۾ وڃي رهه ۽ روحانيت جي تبليغ ڪر." مخدوم عبدالله پراڻن هالن ۾ اچي رهيو ۽ وڏو فيض بخش بزرگ ٿي گذريو هو" (١).

سنڌ ۾، غوث صاحب ۽ ان جي جانشينن جا ڪيترائي مقرر ڪيل خليفا هئا. جيئن: چام ڏاتار (مقبرو ڳوٺ ڪڏڙي تعلقه سنجهوري جي نزديڪ)، سخي داد واهي (درگاهه داد واهه جي ڪناري تي تعلقه نوشهرو فيروز ۾)، خليفو ونهيون (مقبره نصرپور شهر پران)، درويش سينهڙو (مقبرو ٽنڊو الهيار پران)، مخدوم عبدالرحمان (سامارو شهر جي نزديڪ) وغيره (٢).

تنيا فقيرن مان به ڪي خليفا هوندا هئا، جي ڳوٺ ڳوٺ مان، مريدن کان گهيڙو وٺي، پيرين پيادو، مرشد سائين حضرت غوث بهاءُالدين زڪريا ملتاني جي درگاهه شريف تي ويندا هئا. خليفن سان گڏ، هزارين ماڻهو به شامل هوندا هئا. محترم الله بخش تنيي فقير جي روايت موجب: ١٩٢٠ع کان خليفن، پيرين پيادو گهيڙن نيڻ جو رواج بند ڪيو. هينئر ته سنڌ مان

---

(١) تاريخ سنڌ پاڳو ٽيون صفحو ١٩٧-١٩٨ عبدالغني عبدالله.

(٢) تاريخ سنڌ پاڳو ٽيون ٢٠٠-٢٠١ عبدالغني عبدالله.

ٻيرين پيادو ڪوبہ ڪونہ وڃي. جنهن کي درگاهہ شريف جي زيارت جو شوق ٿئي، سو ريل تي چڙهي، آتي نذرانو ڏيئي اچي.

هينئر جيئن تہ هرڪو پنهنجيءَ ۾ پورو آهي، تنهنڪري اهڙو ڪوبہ تنيو ڪونہ آهي، جو ٻيرين پيادو گهيٽو ڏيئي اچي، تنين جي اهڙي حالت کي ڏسي، ڪنهن ائين چيو.

(ب)

٢٤- ٻُڍڙو ڪتو، ڏڏي پٽائي:

ڪنهن گهر وٽان، ڪي ٻه ڇٽا لنگهيا ته ڪتي مٿن رومڙ (آلر) ڪئي. هڪ دوست، ٻجو (ٻوٺڊو) ڏيئي، چيس ته "لڪ لعنت هجئي، تنهنجي ڏاريندي [ڏاريندڙ- مالڪ] کي". پر ڪتي ٻهڻ ڪان بس نه ڪئي پوءِ، ٻهڙي لٺ پيو ڪوڙيس، تڏهن ٻئي دوست چيس ته، "هي ڪتو، فلاڻي دوست جو آهي، متان دل ۾ ڪري!" تنهن تي لٺ ڍري ڪري، ڪتي کي چيائين ته، "ڪتا، تو نه لڳي، پر تنهنجي ڏڏيءَ لڳي". يعني اي ڪتا، تنهنجي لڄ نٿي ماري، پر تنهنجي ڏڏيءَ جي!

مطلب - جيڪو ٻڍڙي هلت هلي ٿو، سو پنهنجن ڏڏن کي پٽائي [گاريون ڏياري، گهٽ وڌ ڳالهرائي] يا بدنام ڪري ٿو.

٢٥- بَخت ڏئي پيڙو، ته دال مال سيرو:

دال مان سيرو يعني اٽ هوندمان يا سَچائيءَ مان آسودگي.

ڳالهه ڪندا آهن ته ڪنهن ٻوليس عملدار سان، سندس وڏو آفيسر، ايترو ته ناراض هو، جو هو ڪيس ٻوليس ٿاڻي تي ويٺو به نه سهندو هو. اچا هڪڙي پاسي کان نوڪري ڏيئي، ٿاڻي تي مس پهچندو هو ته سندس آفيسر، وري ڪيس، ڪنهن نئين ڪم ٻويان پچائيندو هو. مطلب ته سندس ساروئي مهينو ائين گذرندو هو.

هڪڙي دفعي اهو نندو عملدار، رات جي وقت اچا ٿاڻي تي پهتوئي مس ۽ ماني کائي، پورو ٽڪ به نه پڳو هئائين ته وڏي عملدار گهرائي چيس ته، "فلاڻو ماڻهو، ڪنهن

ڏوهه ۾ گهر ٻل آهي، ڦڃي ڪيس پڪڙي اچ". هيءُ ويچارو، حڪم جو ٻندو! "حاضر سائين، جئي، گهوڙي تي لانگ ورائي، روانو ٿيو. بيگاهه وقت جي ڪري، سڙڪ ڇڏي، جهنگ مان هڪڙي ڦٽل ڪڙيءَ جو ڪپ ڏيئي، ان ڳوٺ ڏانهن ٿي ويو، جنهن ۾ گهر ٻل ماڻهوءَ، جو ڏس مليل هوس. اوچتو گهوڙي جي سنبت، ڪنهن اهڙيءَ سخت شيءِ سان لڳي، آواز ڪيو، جهڙو ڪنهن ڌاتوءَ جي برتن کي ڌڪ لڳڻ سان، آواز ٿيندو آهي. هو آهو آواز ٻڌي هڪدم گهوڙي تان اهي پيو، اچا هٿن سان، مٽي هيڏانهن هوڏانهن هٽايائين ته ڪيس هڪڙي ديگ نظر آئي، جا ساري سونين مهرن سان ڀريل هئي! خرزين ۾ تو ٻرو ڀريائين، ڪيسا به ڀري ڪيائين ۽ بچيل مهرون هڙ ڪري ٻڌائين! مطلب ته ديگ ۾، ڪانهه ڇڏيائين خالي ڪانه ڪا هڪڙي مهر! سندس ڳوٺ آتان ميل-ٻن پنڌ تي هو، جنهنڪري راتو واهه سارو خزانو گهر رکي، وري پوئين پيرين موٽيو ۽ جنهن ماڻهوءَ کي پڪڙڻو هوس، تنهن کي پڪڙي عملدار جي حوالي ڪري، پنهنجي استعفا جي عريضي ڏيئي، گهر هليو آيو.

گهر ۾ ته، غيبي خزانو موجود هوس، جنهن مان، زمين ۽ ٻي ملڪيت خريد ڪري، اميرانو گذر ڪرڻ لڳو. ماڻهن ۾ چوپچو شروع ٿي ته هيءُ اڳ ۾ هڪڙو رواجي سپاهي هو ۽ هينئر امير بنجي ويو آهي! تنهن تي ڪنهن سالڪ چيو ته:

"ادا، جي بخت ڏئي پيڙو، ته دال مان ٿئي سيرو."

٢٦- ٻي شرسي دي سِري ڪنون،

ساڳ سرنهن دا چوڪا،

ڪو ماڻهو، پرائي سڏ تي ويو. هن ويچاري کي، ٻين غريبن وانگر رواجي ڪاڏو، مليو ليڪن وڏيرن ۽ ٻين ماڻهن

ڪي ٻوڙ پلاء، چاشني، سيرو وغيره مليو. ھن ويچاري ٻه سيري جي گهڙ ڪئي، ليڪن ڪو نه مليس. جڏهن گهر ويو، تڏهن گهر واريءَ سان اها ڳالهه ڪيائين، جنهن هڪدم سيرو تيار ڪري ڪاراڻس ۽ مٿيون پهاڪو ڏنو.

مطلب - پرائي ٻوڙ پلاءَ کان، پنهنجي رُکي سُڪي ٻه ڀلي. پرائو سيرو گهڙي کائڻ، سو آهي پنهنجو شرم وڃائڻ، تنهن کان گهر جو رڌل ساڳ صدبار بهتر آهي.

ڀلي اُسڪ ڀرم جيي، شال نه وڃي شان.

(ب)

٢٧- ٻارڻ ٻهون ڪجن، ته ٻه رڙا رجهن ڪين ڪي:

هڪڙي ماڻهوءَ، وٽ خاطر، مٽرن جا ڪُهَرَ رڌي، پنهنجي دوست کي کارايا. کهڙن کائيندي، مٽري (رڙو[١] سخت مٽر جو قسم) ڏندن هيٺان اچي پچي نه پيئي، تنهن تي کائيندڙ ائين چيو.

مطلب- بدمزاج ماڻهوءَ کي ڪيتري به تنبيهه يا نصيحت ڪجي، ته رائگان وينديء، ڇاڪاڻ ته اهو پنهنجي فطري سڀاءَ کان مجبور آهي.

٢٨- ٻاليتو، نه ساليتو:

ڪنهن ڳوٺ ۾، هڪڙو هندو سيٺ رهندو هو، جنهن کي وڏي آکهه هئي. ڳوٺ ۽ آسپاس وارا، ڪيس سيٺ سيٺ ڪري سڏيندا هئا. هڪ دفعي، ڳوٺ جو هڪڙو ڳهرجائتو ماڻهو، وٽس هڪ هزار روپئي لاءِ آيو. سيٺ چيس ته، ”پيارا، مون وٽ ڪاري پائي به موجود ڪانهي“ غريب سمجهيو ته سيٺ، شايد مون سان چرچا ٿو ڪري، سو ڪيس گهڻيءَ منٿ ڪان پوءِ وري به چيائين ته، ”مون کي سخت لوڙ آهي“. مگر سيٺ کان وري به ساڳيو جواب مليو. آتي هڪڙو، ٻيو ماڻهو به

---

[١] ”رڙو“، مٽرن جو قسم آهي، جنهن کي عام طرح ”مٽري“ چوندا آهن. دائو، مٽر کان سنهو ٿيندو آهي، ليڪن اهڙو ته سخت ٿيندو آهي، جو ڪنهي ۾ ڪيترو وقت به وجهندؤ، ته به نه ڳرندو. الهيءَ ڪري ڪڙسي، مٽريءَ جو ڪاه، مٽرن کان الڳ ڪيندا آهن. ٻارڻ= ٻاهه. ٻهون= گهڻو.

وڃنو هو، جو سيٺ کي، بخوبي سڃاڻندو هو، تنهن سيٺ کي چيو ته، ”هيءُ به پيڻل ۽ معزز ماڻهو آهي، مگر گهرج سبب تو وٽ آيو آهي، هن جو ڪم ڪريو. تون هيڏو مارو شاهوڪار ماڻهو ۽ تو وٽ پيسو ڪونه هجي! اها ڳالهه وسهندو ڪير؟“ تنهن تي سيٺ چيو ته، ”پاليتو نه ماليتو“. يعني جيڪو وڏي ڪٽنب يا عيال وارو هوندو، تنهن جو خرچ به اوڏو ئي هوندو، تنهنڪري وٽس بچت خير ڪا هوندي.

٢٩- ٻڏي ٻيڙي جون ٻريڙون به ڀليون:

جتان ڪجهه ملڻ جي اميد نه هجي، اتان ڪجهه ملي ته غنيمت.

اڳي واپار، ٻيڙين تي هلندو هو. هينئر به درياه جي ڪنارن وارن شهرن جو واپار، ٻيڙين رستي هلي ٿو.

هڪ ٻيڙي، سامان سان ڀري پئي ويئي. وات تي ٻيڙيءَ کي طوفان اچي گهيرو ڪيو. ملاح ويچاري گهڻي حڪمت هلائي، پر ٻيڙي لوڏن لمن کان بچي نه سگهي. آخر ٻيڙي ٻڏي ويئي. پيو سامان ته درياه داخل ٿي ويو، باقي هريڙن جي ڳوڻ، ترندي ويئي، جا ملاح هٿ ڪئي. واپاريءَ شڪرانا بجا آڻي، ائين چيو.

٣٠- ڍڳ شينهن پيلي ۾ ڍڳ ماڻن:

هڪ پيلي ۾، پيلاڻي شينهن هو، تنهن جانورن کي تباه پئي ڪيو. جانورن گڏجي، لومڙ کي، عرض ڪيو ته ”تون، جانورن ۾ ڏاهو آهين. هن شينهن کان اسان جي جند ڇڏاءِ“. لومڙ چا ڪيو، جو ڇپندي ڇپندي وڃي شينهن کي عرض ڪيو ته، ”قبلا سائين، هيءُ پيلو تنهنجي بادشاهي جو آهي، جنهن ۾ ٻيو شينهن اچي رهيو آهي. هلو ته ڏيکاريانو“. پوءِ هڪ کوهه تي وٺي وڃي، پڳ جي مٿان کيس بيهاري، سندس پاڇو کوهه ۾

ڏيڪار ياڻين. شينهن کي غيرت آئي ۽ گجگوڙ ڪري، ڪوهه ۾ ٽپو ڏنائين ۽ اتي ٻڏي مري ويو. انهيءَ تان ڪنهن اڻين چيو.

مطلب - ٻه طاقتون هڪ هنڌ رهي نه سگهنديون. هر هڪ اڻين چاهيندي ته سڀڪجهه منهنجي ئي هٿ ۾ هجي.

١٣- ٻلي سَتَ ڪُئا کائي، حج چڙهي!

هڪڙي ٻلي، روزانو ڪئا کائيندي هئي. جڏهن هن ڏلو ته ڪئا، کانئس تنگ آيا آهن، تڏهن کين گهرائي، دلداري ڏئي، چيائين ته، "مان حج جو ارادو رکان ٿي. ٻچاڙيءَ ۾ چاهيان ٿي ته اوهان کان ڪنهن سهڻي نموني موڪلايان. تنهنڪري مرضي اٿو ته ميڙي گڏجي، منهنجي اڳ ۾ تي خوشي ڪيو". ڪئن کي ٻه اهائي ڳالهه کپندي هئي، سو وٺي نچڻ شروع ڪيائون. ايترو ته نچيا، جو زمين کان ميٽي اڏامڻ لڳي. ٻلي، اهو وجهه وٺي. هڪ ڪئي کي هٿ ڪري، وٺي. جڏهن ڪئن ناچ بند ڪيو، تڏهن ٻليءَ چين ته، "ٻيو ڀيرو ٻه نچو". ويچارن، هن دفعي ٻه اهڙو ئي ناچ ڪيو ۽ ٻليءَ وجهه وٺي، وري ٻه هڪ ڪئو کاڌو. اهڙيءَ طرح ستَ دفعا ناچ ڪرائي، ستَ ڪئا ڳرڪائي ويئي. ڪئا ويچارا ڪهڙي وَهم وجن! ڏسن ٻه ٻيا ته ڀيري ڀيري سان، هڪ ڪئو گهٽي ٿو، پر ڪير ڪڇي! ٻلي چين ته، "هي آخرين ڀيرو ناچ ڪيو، پوءِ مان هلي وينديس". زور اڳيان زاري! وري ويچارن نچڻ شروع ڪيو. ٻليءَ چين ته "زور سان ناچ ڪيو." تنهن تي هڪ ڏاهي ڪئي، سڀني کي پنهنجي ٻوليءَ ۾، نفرت وچان چيو ته، "پري پري ٿي نچو، متان حاجاڻيءَ چنبي اچو. پري پري ٿي نچو، متان حاجاڻيءَ چنبي اچو،" ڪئا، هڪدم ٽڙي پکڙي، نچڻ لڳا. هن ڀيري، ڪئن جي خبرداري کان،

ٻليءَ کي وجهه ڪو نہ مليو. پوءِ ٻليءَ لاچار ٿي، ڪئن کان موڪلايو.

هڪ ڪئي، ٻليءَ جي انهيءَ حالت کي ڏسي، اهڙين چيو.

مطلب - جڏهن ڪو ٻڙو فعل ڪندو رهندو آهي ۽ وري اهڙين بہ چوندو رهندو آهي تہ مان انهيءَ بريءَ عادت کان باز آيو آهيان، تنهن لاءِ اهڙين چئبو آهي.

٣٢- ٻلي شير پڙهايا، ڦر ٻلي ڪون ڪاوڻ آيا:

چڱائيءَ جو بدلو برائيءَ ۾، لچ سان چڱائي ڪرڻ، پنهنجي لاءِ مصيبت خريد ڪرڻي آهي.

هڪڙي ماڻهوءَ، شينهن جو ٻچڙو ڌاريو. گهر ۾ ٻليءَ سان گڏ، کائيندو پيئندو ۽ گهمندو ڦرندو هو. ٻلي، ڪتن کي چئبو هئي، ڦاسائيندي هئي تہ هي بہ ڏسندو هو. آخر ٻليءَ کان، چئبي هڻڻ جي استادي بہ سکيو. هڪ دفعي، جيئن ٻلي، پنهنجي خيال ۾ ويٺي هئي. تيئن شينهن جي ٻچڙي، ٻئيان چئبو هڻيس. پر ٻلي کسائي، وڻ تي چڙهي ويئي ۽ چيائين:

ٻلي، شير پڙهايا، ڦر ٻلي ڪون ڪاوڻ آيا،
چڱا ٿيا جو مون تنکون، چڙهڻ نہ سيکلايا.

٣٣- ٻليءَ جي "مياڻو مياڻو" ڊيڄاري ٿي:

ظالم جو خوف ۽ ان جو رعب، غريبن کي هميشہ ڊيڄار يندو رهندو آهي.

هڪڙي ٻليءَ، ڪئن کي ڏاڍو تنگ ڪيو هو ۽ منجهانئن ڪيترن کي تہ کائي کپائي بہ ڇڏيو هئائين. باقي جيڪي بچيل هئا، تن هڪڙي ڏينهن، پنهنجي بچاءَ لاءِ، صلاح مصلحت ڪرڻ شروع ڪئي. هڪڙي چيو تہ "جيڪڏهن ٻلي، مون کي هٿ اچي وئي، تہ مان جيڪر هڪدم سائس چنبڙي وڃان ۽

سندس ننهن، پنهنجي تيز ڏندن سان ڪتري، بيڪار ڪري
ڇڏيان!" ٻئي چيو تہ "آءٌ جيڪر سندس ننڪ ۾ چڪ پائي،
لڙڪي پوان!" ۽ ٽئين وري الاپيو تہ "آءٌ جيڪر ڪن ۾
هٿ وجهي، ٻڪري ڪٽي وجهانس!"

اهڙيءَ طرح خيالي پلاءُ پچائي رهيا هئا. هڪڙو پوڙهو
۽ تجربيڪار ڪئو، جو چُپ چاپ سندن ڳالهيون ٻڌي رهيو
هو، تنهن کي چيائون تہ "چاچا! اوهين ماٺ ڪيو ويٺا آهيو،
ڇو ڪجهہ ڪچونہ ٿا؟ ڪا صلاح تہ ڏيو"! پوڙهي جواب
ڏنن تہ "پُٽ، اوهين آهيو نادان. اجايون ڳالهيون ڪري،
پيا ٿا خوش ٿيو! جڏهن هن رڳو هڪ دفعو "مياؤ" ڪئي
تہ ڳوليا بہ نہ لهندا. ٻليءَ کي بعد ۾ پڪڙجو، پهريائين
رڳو آن جي "مياؤ" کي تہ پڪڙيو!

اهو ٻڌي، سڀئي ڪئا، ٻليءَ جي "مياؤ" ڪان ڊڄي
ڀڄي ويا!

٣٤ - ٻئي سائي جي سائي، ڳاهي ٻڪئي جو ٻکيو:

هڪڙي ڪڙميءَ کي، شهر جي ٻاهران، ڪو زمين جو
ٽڪرو هو، جنهن ۾ پوک ڪندو هو. ڪڙمي ويچارو،
"کيتي سر سيتي" تي عمل ڪندڙ هو، پر تڏهن بہ ڪو ڳاهي
(ڳاهہ ڪندڙ)، سندس ٻنيءَ مان، ڳاهہ ڪري ويندو هو،
ڪڙميءَ ڏاڍي تاڙ رکي، پر ڳاهي، اهڙي اَک وٺي، ڳاهہ
ڪندو هو، جو ڪڙمي کيس پڪڙي نہ سگهندو هو. جڏهن
ڪڙمي تنگ آيو، تڏهن ڪنهن سڄڻ سان سور سليائين، جنهن
چيس تہ "مون کي سر زمين هلي ڏيکار". جڏهن ٻئي زمين
تي آيا، تڏهن ڪڙميءَ، هن کي اهي ڳاهہ وارا هنڌ ڏيکاريندو
رهيو، جتان ڳاهيءَ ڳاهہ ڪيو هيو. جڏهن سڀ هنڌ ڏسي رهيو،
تڏهن دوست چيس تہ، "ڳاهي تہ ڳاهہ ڪري ويو، پر انهن

جاين تي ٻني سائي لڳي پيئي آهي. ٻني سائي جي سائي، ڳاهي ٻڪٽي جو ٻڪيو".

مطلب - جڏهن ڪڻهن جي چوري ٿئي، تڏهن ان کي دم دلاسي ڏيڻ لاءِ، ائين چون. جيئن ڳاهي سچو هوندو آهي ۽ ٻني سائي. اهڙي نموني چوري ڪندڙ کي به "روهين رلا مٽي ڪتلا" هوندا.

(ب)

٣٥- ٻاڙين مٿان پيٽ، ڪانون ڪيرائي:

هڪڙو شخص زال سوڙو، ڪنهن دوست جي شادي خانه آبادي تي پٺي ويو ته، وات تي ئي شاهينگ مليس، جن سندس زال ۾ بڇڙي نگاه وڌي ۽ ڦيري آيس. ويچارو اڪيلو ڇا ڪري! آخر انهن ماڻهن کي چيائين ته، "اڳيان هُو ڪوه ڏسجي ٿو، اتي هلو ته ٽپهري نماز پڙهي، پوءِ گهر واريءَ کان موڪلايان."

ڪوه جي پرسان ڪن ايامن جي پراڻي پيٽ بيٺل هئي، جنهن جي پرسان هيءُ به رهزن ويهي رهيا. پوءِ هُو ويچارو، وضو ساري، نماز جو فرض ادا ڪرڻ لڳو ۽ سندس گهر واري، پرسان ويهي رهي. جڏهن هُو، پوئين سجدي ۾ آيو ته، ايڏو ته محو ۽ مستغرق ٿي ويو، جڏهن سجدي ۾ ئي پيو رهيو.

هوڏانهن سج لهڻ تي هو ۽ ڪانون به ڪوه تي اچي، ڪانگيرو شروع ڪيو. ڪي وڻن تي پيا ويهن ته ڪي پٽ تي! پيٽ تان، ڪانو هر آڏاسن ۽ هر ويهن. هڪ دفعي، جڏهن ڪانو پيٽ تان جهمر ڪائي آئيا ته پيٽ لوڏو کاڌو ۽ ڌو وڃي رهزن جي مٿان ڪيائين. ٻٽي هيٺان ۽ پيٽ مٿان!

مائيءَ، گهر واري کي چيو ته، "ميان، اٿ اٿ، جو ٻاڙين جي مٿان ڪانون پيٽ ڪيرائي وڌي آهي" پر هو سجدي ۾ ئي پيو رهيو. آخر گهرواريءَ جي زور ڀرڻ تي اٿيو ۽ ٻاڙين مٿان پيٽ ڪيرڻ ڏسي، بارگاهِ الاهي ۾، دست بدعا ٿيو.

مطلب - بڇڙي ماڻهوءَ کي، پنهنجي بڇڙي نيت جي سزا، آوس ملندي آهي.

٣٦- ڀاءُ، آهي ڀاءُ، پر جي ٿئي دشمن ته ڪيڏي ساهه،

جهڙو نفعو، ڀاءُ کان ٿيندو، تهڙو ٻئي کان هرگز ٿي نه سگهندو. پر جي ڀاءُ ڦيري، دشمن ٿئي ته آن جهڙو نقصان، ٻيو پهچائي نه سگهندو.

حضرت آدم عليہ السلام جي ٻن پٽن هابيل ۽ قابيل جي وچ ۾ تڪرار ٿي پيو. قابيل، شيطان جي ڀرغلائڻ تي، هابيل کي مٿي وارو اهڙو ڏنهو ٺوڪيو جو هو مري ويو! ان جي فوت ٿيڻ ڪري، قابيل ڊپ کان ڪيترو سارو زمانو جهنگلن ۽ جبلن ۾ ڀٽڪندو رهيو. آخر يمن جي ملڪ ۾ پهچي، خدا جي نافرماني ۽ ڪفر اختيار ڪيائين.

دنيا ۾ اهو پهريون ئي پيرو هو، جو ڀاءُ، ڀاءُ کي ماريو. انهيءَ وقت کان پهاڪو مشهور ٿيو.

٣٧- ڀائر ڪوٽ جا ڪنگرا، پُٽ گهر جي سونهن، ويٺا ڪن وِرونهن، ڏُڄڻ، ڏورائين ڏري.

ڪنهن غريب کي، اهڙو ته ڀاڳ لڳو، جو جنهن شيءِ ۾ هٿ وجهي، تنهن ۾ برڪت! ڪيس، ٽي ڀائر هئا، جي پڻ لڏي لٽڪي لائق ٿيا ۽ سڀ ڪمائڻ کي لڳي ويا. هن کي چار پٽ به ٿيا، جي اڄ ننڍا سڀان وڏا جي مثال، جوان ٿي پيا. مطلب ته غريب جو ويڙهو ئي پنهنجو! جڏهن ڀائر، پاڻ ۾ رهاڻ ڪندا هئا، تڏهن مخالفن جي ڇاتي ڇڄي پوندي هئي. وري جڏهن پٽ به، ڪَنڙو ڪري اچي آڏو ويهندا هئس، تڏهن ته دشمن کي، آتان سينو ساهي، لنگهي سنگهڻ جي مجال ئي نه ٿيندي هئي.

آنهن جي ايڪي ۽ الفت کي ڏسي، ڪنهن سالڪ ائين چيو؛

”ڀائر ڪوٽ جا ڪنگرا، ڀٽ، گهٽر جي سونهن،
ويٺا ڪن ورونهن، ڏڇڻ، ڏورائين ڏري.“

مرحوم رئيس فتح خان اها چوڻي وري هيئن ٻڌائي:

”ڀائر، ڪوٽن ڪونگرا، ڀٽ گهٽرن جي سونهن،
ڏيون، ڏرم ڀاليون، جي آبي-آما ورُونهن، (١)
سڄڻ سانوري ٿيا، ڪُونڌن سندي ڪُونهن، (٢)
ڏُڇڻ ۽ ڏُونهن، پريان ئي پوء پيا.“ (٣)

٣٨- ڀري ڀيڙيءَ ۾ واڻيو ڳورو:

غريب جو واهي الله.

اڳي، درياه تي گهڻو ڪري ڀليون ڪونه هونديون هيون، جنهنڪري واپار ۽ ماڻهن جي اچ وڃ، ٻيڙين تي ٿيندي هئي. هينئر به درياه تي اهڙا ڪيترائي پتڻ آهن، جن تان ٻيڙيون اچن وڃن ٿيون.

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪڙي ٻيڙي، اچا ڪناري ڪان ٻورو اڳيرو هلي ته ٻيڙي ٻڏڻ جو انديشو نظر آيو. ناکئي چيو ته ”ڪجهه ماڻهو لهن، ورنه ٻيڙي درياه داخل ٿيندي.“ هرڪنهن ائين پئي چيو ته: ”مان نه لهان!“ ڀلا، لهي سو لهي ڪير! آخر انهيءَ ڳالهه تي متفق ٿيا ته سڀ ماڻهو صف ٻڌي بيهن، جنهن جو به ”نائون“ نمبر اچي، سو ٻيڙيءَ

---

(١) ڏرم ڀاليون ڏيون = نڪاح واريون، شريف، سلڇڻيون. ورونهن = واندر.

(٢) سانوري = سات ڏيندڙ، مددگار، ڪونڌن = پهلوانن. ڪونهن = طاقت.

(٣) ڏُڇڻ = دشمن. ڏُونهن = ڏنڊ، طعنو تنڪو، پريان ئي اوء پيا = پري ڪان ئي پيچي ويا.

مان لهي. ڳُٽپ شروع ٿي. اول ٿي اول نائون نمبر، خير سان هڪڙو واڻيو آيو. ٻيو نائون نمبر به واڻيو آيو. ٽيون لڳا نائون نمبر به واڻيو آيو.

مطلب ته اُهين ڪرڻ سان پنجويهه ماڻهو لهي پيا، جي سڀ ٿي واڻيا هئا. واڻين جي اهڙيءَ رحم جوڳيءَ حالت ڪي ڏسي، ڪنهن اُهين چيو.

٣٩- ڀَڳي سان ٿي پير، جيسين رُتو راس ٿئي؛

ٿوري گهٽي يا سادي سودي چيز سان ٿي ڪم ڪي هلائڻ ڪپي.

اڳي چرخي يا اٽڻ جو رواج گهڻو هوندو هو، شاهوڪار زالن جا اٽڻ رنگين، سهڻا ۽ قيمتي هوندا هئا.

هڪڙيءَ عورت جو اٽڻ ڀڄي پيو. هاڻي ويچاري سُٽ ڪيئن ڪتي! ڪنهن ڏاهيءَ کي اٽڻ ڏيکاريائين، پر هن چيس ته، "ڪنهن ڪاريگر کي ڏيکار". هاڻي ويچاري چاڪري! ويهڻ به نه پيو اچيس، چاڪاڻ ته زالن جي وندر ٿي گهر جو ڪم ڪار آهي. پنهنجي ساهيڙيءَ کي چيائين ته: "ادي، بن ڇئن ڏينهن لاءِ، چرخو ته اڌارو ڏينم، جو منهنجو چرخو ڀڄي پيو آهي" تنهن تي ان ساهيڙيءَ آماڪ چئي ڏنس ته، "ادي، ڀڳي سان ٿي پير، جيسين رتو راس ٿئي.

مطلب ته ڀڳل اٽڻ سان ٿي ٿورو گهڻو ڪم ڪار ڪندي رهه، جيستائين رتو (ڳاڙهو، جنهيءَ چڙهيل اٽڻ) ٺهي تيار ٿي.

٤٠- ڀُلي ڀُلي ڀاڻ آئي، سا به نه چئجي ڀُلي؛

ٻهراڙيءَ جو مال اڪثر ٻيلي ۾ پيو چرندو آهي، ۽ رات جو وٿاڻ ورندو آهي. اهڙي مال کي "گور" چئبو آهي.

جيڪڏهن ڪو ماڻهو، ”گور“ ڏور ڪي وڃڻ جي ڪوشش ڪندو ته هرگز وڃي نه سگهندو.

هڪ ماڻهو جا ڏور، ٻيلي ۾ چرڻ ويا. سڀ ڏور، شام جو، پنهنجي وٿاڻ (ڏاڻ-ڏاڻو) تي وريا، باقي هڪ ننڍڙي وڇ نه موٽي. مالڪ کي ڏاڍو خيال ٿيو. رات جو ڳولهين به ڳولهين ڪٿي! آخر ٻوئين رات آسر جو ڀاڻهي، پنهنجي ڏاڻي تي آئي. تنهن تي گهر جي مالڪ ائين چيو.

مطلب. جيڪڏهن ڪو ٻچڙي ڪم ڪان ٻاز اچي ته، چئبو ته هن گويا اهو ڪم ڪيوئي ڪونه.

١٤- ڀنگان جيهان چيز ڀڏن، لنبي رووي ڪنڪ ڪون.

هر ڪنهن کي پنهنجي دل واري شيءِ وڻي.

ڪنڪ ۽ ڀنگ جي پوک، هڪ ٻئي جي پرسان ٿيل هئي، وچان صرف وڏو ٻنو ٻڌل هو. اوچتو مينهن اهڙو وسيو، جو ٻنهي فصل، پاڻيءَ هيٺ اچي ويا. ڪنڪ جي پوک ڪندڙ هاريءَ جي زال، اهو زيان ڏسي، روئڻ لڳي. موالي به آتان لانگهائو ٿيو، جنهن مائيءَ کي روئندو ڏسي، ائين چيو.

(ٿ)

٤٢ـ ٽَپ ڙي ڏانگي ڇهه مهينا، ڪُپ مهمان ٻارهن مهينا

ڪنهن مائيءَ وٽ، سندس هڪڙو دوست مهمان ٿي آيو. چوڻيءَ مطابق: مهمان: ٽيهه ٽي سهه روز! پر هيءُ يار، ته چڱو مَنهي لاهي ويهي رهيو ۽ موٽڻ جي ڪري ئي ڪانه پيو! جڏهن هفتو ڪن گذريو، تڏهن سس سس سندس واتان اهي لفظ نڪتا ته، ”سڀاڻي صبح جو ويندس“. مائي ويچاري، جا رڌ پچاءَ ۽ مختلف ڪاڌن رڌڻ ڪان بيزار ۽ ڪڪ ٿي پيئي هئي، تنهن کي دل ۾ البت خوشي ٿي. ٻئي ڏينهن صبح جو سويل، مائي جا ڏسي ته مهمان اچا سيٽيو سمهيو پيو آهي ۽ ڪيس ڪو يا وڃڻ واري واٽي آهي ئي ڪانه! سو سڏ ڪري چيائينس ته، ”ادا، سج ٿو اڀري، اٿو“. مهمان چيو ته، ”ادي، چڱو جو آثار پٽہءِ. موُن کي پاڻ وڃڻو آهي، پر جلدي ڪري، ڪو ٽيرن لاءِ ٽُڪر پور تيار ڪري وٺ!

مائيءَ جي ته ڪيس، ٽيراني ئي آماڻڻ جي مرضي هئي، مگر هن جو ٽيرن جي فرمائش ڪئي. سو خيال ڪيائين ته هاڻي ڏِريءَ رفتار سان ڪم ڪريان، ته من دير ٿي وڃڻ جي ڊپ ڪان، هيءُ ٽيرانو ئي هليو وڃي. اهو ارادو ڪري، ڏانگيءَ کي چُلهه تي چاڙهيندي، چيائين، ”ٽَپُ ڙي ڏانگي ڇهه مهينا!“ مهمان ٺهه پهه وراڻيو، ”ڪُپ ڙي مهمان، ٻارهن مهينا!“

مائيءَ مجبور ٿي، آخر ٽڙ تڪڙ ۾، ٻه لولا ٺَڦي، مهمان سان جانِ خلاصي ڪئي، جو هونءَ سمجهيائين ته، ”هيءُ ماريو ٽيرن ڪرڻ ڪان سواءِ، هرگز ڪونه ويندو.“

٣٤- تيسمار خان:

ٽيهن سان لڙڻ وارو يعني وڏو پهلوان.

هڪڙو سپاهي، گهڻو وقت بيڪار ويهي ويهي، گهر جي سڄي ملڪيت وڪڻي، کائي ويٺو. جڏهن ڏٺائين ته ڪجهه به نه بچيو آهي، تڏهن زال کي چيائين ته "مان، سپاهي روزگار جي تلاش ۾ ٻاهر وڃان ٿو. تنهنڪري وات جي ڪاڻ خوراڪ لاءِ ڪجهه تيار ڪري ڏي" سندس زال، چوريءَ جا ٽيهه لڏون تيار ڪيا. اتفاق اهڙو ٿيو، جو جنهن آڪريءَ ۾ ڪُٽ مَٽ ڪري، لڏون ٺاهيا ويا هئا، تنهن ۾ ڪو ڪارو ڀِهر نانگ وڃي ويٺو هو. رات جو ڪُٽ مُٽ ۾، اهو نانگ به ڪٽجي مٽجي، ذرا ذرا ٿي، چوريءَ سان چوري ٿي ويو! آن سان ٽيهه لڏون ٺهيا. جوئس، لڏون تيار ڪري، ڪنهن ڪوڙي ڪپڙ ۾، هَڙ ٻڌي ڏنس، جا کڻي، صبح جو ڪنهن طرف راهي ٿيو. هلندي هلندي، جڏهن ڏينهن ٿيو، تڏهن اڃ ۽ بُکَ ستايس، تنهنڪري هڪڙي کوهه جي مٿان بيٺل وڻن جي ڇانو هيٺ وڃي ويٺو، ته اوچتو آئي هڪڙا ٽيهه رهزن اچي نڪتا. انهن کيس ڌمڪائي چيو ته، "جيڪي اٿئي، سو ڪڍي ڪر ٻاهر، نه ته تو سان ڀڃ-ڀائي ڪرڻا پوندا." هن پنهنجي بي ڪَسي ۽ بي وَسي جو بيان ڪيو، مگر رهزنن کي ڪو به رحم روح ۾ ڪو نه پيو. جڏهن سپاهيءَ ڏٺو ته، ڪجهه وڻ کان سواءِ نه ڇڏيندا، تڏهن کين ٻڌايائين ته، "مون وٽ، فقط ٽيهه لڏون آهن، ضرورت ۾ اچن ته حاضر آهن." انهن بدمعاشن، اهي لڏون به نه ڇڏيا! پاڻ ۾، هڪڙو هڪڙو ڪري، ورهائي کڻيائون ۽ کائي آتي جو آتي خلاص ڪيائون.

سپاهي، اڳتي هلي، ڪنڌ ڦيرائي ڏسي ته سڀني جو حال ابتر ٿي رهيو آهي! ڪو ڪِريو پيو آهي، ته ڪو ڇڙيون پيو هڻي، ته ڪنهن کي وري سڪرات آئي آهي! سپاهيءَ خيال

ڪيو ته هئا ته سڀئي سگهارا ۽ تندرست، مگر اوچتو ئي اوچتو هيءُ ڇيا ڏسي ويا! موٽي اچي ڏسي ته سڀئي رب کي وڃي ٻرتا آهن! سپاهيءَ، وري سپاهيانه نمونو اختيار ڪري، ٽيهن ئي جي نڪن ۽ ڪنن جون چوٽيون ڪپي، آتان پنهنجا پير ڀڃيا. هلندي هلندي اچي، هڪڙي شهر ۾ پهتو. انهيءَ شهر جو دستور هو ته هرڪو نئون آيل ماڻهو، پهريائين بادشاهه وٽ ضرور پيش ڪيو ويندو هو. جڏهن هيءُ سپاهي، بادشاهه وٽ پيش ٿيو ۽ ڪانئس خبر چار پڇي ويئي، تڏهن هو، پنهنجن وڏن جي بهادريءَ جي ساراهه ڪرڻ لڳو. بادشاهه چيس ته ”وڏن کي ڇڏي، تون پنهنجي پهلوانيءَ جي ڪا ڳالهه ڪر.“ اهو ٻڌي، بادشاهه کي چيائين ته، ”قبلا سائين! هيڏانهن ايندي، مون ٽيهه رهزن ماريا آهن، ثابتيءَ لاءِ سندن نڪن ۽ ڪنن جون چوٽيون اجهي عرض آهن.“

اهي ٽيهه ئي ڌاڙيل هئا، جن سڄيءَ حڪومت ۾ انڌير مچائي ڏنو هو. سوين قافلا ڦريا هئائون ۽ هزارين ماڻهو ماريا هئائون، مگر ڪنهن کي ٻه هٿ ڪين ايندا هئا. بادشاهه، اها ڳالهه ٻڌي، نهايت خوش ٿيو ۽ سپاهيءَ کي گهڻو انعام سان سرفراز ڪيائين.

اهو سپاهي، رستي ويندي، جڏهن ماڻهن کي نظر ايندو هو، تڏهن هو دڪ ٻڌي کي ٻڌائيندا هئا ته، ”اهو تيسمارخان وڃي رهيو آهي.“ اهو ڀاڪو، انهيءَ وقت کان وٺي رائج ٿيل آهي.

(ٿ)

٤٤- ٿانءَ ڪٽي هڪڙو ۽ ٻڪر ٻڇي گهٽن تي:

ڏوهه هڪڙو ڪري ۽ ان جي عوض لوڙهين گهڻا.

چون ٿا تہ سسئيءَ جي مزار تي آيل هر مسافر کي ٻہ مانيون ۽ ونو کير جو ملندو هو. هڪڙي دفعي ڪو آيل مسافر، کير کائڻ بعد، ونو پاڻ سان کنيو ويو. انهيءَ کان پوءِ ماني تہ بدستور ايندي رهندي هئي، مگر کير، ونيءَ جي بدران لڪر جي جهني ۾ ملڻ لڳو!

انهيءَ تان ڪنهن سالڪ چيو آهي:

"ٿانءَ ڪٽي هڪڙو ۽ ٻڪر ٻڇي گهٽن تي."

(ٺ)

٤٥— ٺڳڻ ٺڳي، جڳ کي،
سياڻو ٺڳي، ٺڳڻ کي؛

چون ٿا ته ڪنهن شاهوڪار جي، پيريءَ ۾ پُٽ ڄڙي ٿي، تنهنڪري شهر جا ماڻهو، توڙي آس پاس جا، ڪيس مبارڪون ڏيڻ ويا ۽ ڪيترا ته مصرين جا ٿالهه ۽ ٻيا تحفا کڻي ويا. هڪڙو مهاڻو، جو سندس در جو دائما دعاگو هو، سو به ٻه پلا کڻي، وٽس ويو، شاهوڪار جي دل ۾، هن غريب مهاڻي جي غريباڻي تحفي ايڏو ته اثر پيدا ڪيو، جو کيس ڏهه ڪلدار رپيا ڏنائين. جڏهن ڪنهن لوڀيءَ، هيءَ ڳالهه ٻڌي، تڏهن خيال ڪيائين ته: شاهوڪار کي مبارڪ ڏيڻ لاءِ، هڪڙو سادو سُودو تحفو کڻي وڃان ته جيئن ان جي عوض ڪجهه وڏيڪ ڪمائي اچان. اهو خيال ڪري، هڪڙو متارو ڏُنبو، اڍائي روپين ۾ خريد ڪري، شاهوڪار وٽ تحفي طور کڻي ويو. شاهوڪار ته هن کي ڏُرڏون ڏيئي ڇڏائيندو هو، سو عجب ۾ پئجي ويو ته ڪيئن اڄ هن ڏُنبو آندو آهي! پڇيائينس ته، "ڏُنبو گهڻي خريد ڪيو اٿئي؟" چيائين ته، "سائين، اڍائي روپين ۾". شاهوڪار قصي کي تاڙي ويو، سو هن کي چيائين ته، "تو به تحفو آندو آهي، پر مان توکي، ان کان به سٺي چيز ٿو ڏيان". لوڀي ڏاڍو خوش ٿيو. پر جڏهن ڏٺائين ته شاهوڪار، هن لاءِ، هڪ پلو آندو آهي، تڏهن تروئي لڳي ويس. شاهوڪار چيس ته، "تو گهيٽو، اڍائي روپين ۾ آندو آهي ته مون وري هي پلو،

پنجن روپين ۾ ورتو هو، جو توکي ڏيان ٿو": لوڀيءَ دل ۾ چيو تہ، "مون بہ گھڻن کي ٺڳيو، پر هن تہ مون کي بہ ٺڳي ورتو. جڏهن ماڻهن ۾ اها ڳالهہ عام ٿي، تڏهن ڪنهن اڌين چيو.

مطلب. جيڪو گھڻو لوڀ ڪندو، سو ضرور نقصان پائيندو.

(پ)

٤٦- پارسي، گھوڙي چاڙھسي:

سنڌ ۾ عربن، عربي علم جو رواج وڌو. ٺٽو، نصرپور ۽ چوٽياريون (ضلع سانگھڙ) عربي علم جو مرڪز ھئا. ٺٽو، ته سومرن کان وٺي، عربي ۽ پارسيءَ جو خاص مرڪز ھو. جڏھن سنڌ ۾، مغلن جو دور آيو، تڏھن ٺٽو، حيدرآباد، نصرپور، ھالا، قنبر، ٻکر، شڪارپور وغيره تعليمي گھر ھئا. دفتر جي زبان پارسي، ته خلجي ۽ ارغونن کان وٺي ھلندي آئي. حڪومت به ڪن مدرسن کي گرانٽون ڏيندي ھئي، خاص ڪري ميان يار محمد ڪلھوڙي جي وقت ۾. ٺٽو، جو ايراني مسافرن جو گھر ھو، تنھن پارسيءَ کي خوب زور وٺايو ۽ ايتري قدر، جو حڪومت ۾ وڏا عھدا به پارسي دانن کي ملڻ لڳا. ميرن جي وقت ۾ به، دفتري ٻولي پارسي ھئي، جنھنڪري ھرھنڌ پارسي علم ادب جو چرچو وڌي ويو.

ڪنھن گھوٽائي جو ڇوڪرو پارسيءَ جي تحصيل ڪري، جلد ئي ممتاز عھدي تي فائز ٿيو. پيا گھوٽاٺا، ھن کي خوشحال ۽ سکيو ستابو ڏسي، چوڻ لڳا:

”پارسي، گھوڙي چاڙھسي.“

مطلب ته علم واري جو مانُ آھي.

پر جيڪڏھن پڙھئي ڪانپوءِ به، ڪنھن کي نوڪري نه ملي، ته چئبو ته ڪرمن ۾ ڪا ڪاڻ اٿس، جو سندس بخت نه پڙايو. تنھن تي ڪنھن چيو آھي:

”پڙھي پارسي، وڪڻي ڪتڙ تيلُ
ڏسو، ھيءَ قسمت جو کيلُ.“

٤٧- پاڻ ڌاڃن سان پاند انڪائڻ:

هڪڙي لومڙي، شڪار جي ڳولا ۾ نڪتي. هڪڙي اٽ کي سمهيل ڏسي، ڏاڍي خوش ٿي. سمجهائين ته مثل آهي. هن جي اوجهري گهڻو ڳڀلي هلجي ته بهتر سو چيا ڪيائين، جو پنهنجو پڇ، اٽ جي پڇ سان ٻڌي، گهلڻ تي هئي ته اٺ سجاڳ ٿي، اٿي بيٺو. ويچاري لومڙي ٽنگجي پئي. اٺ هلي ته هيءَ به ويچاري لڙڪندي هلي. واٽ تي، ٻيءَ لومڙيءَ پڇيس ته، ”ادي، اڄ ڪاڏي چڙهائي آهي؟“ ورائيائين ته، ”پيڻ پاڻ ڌاڃن سان پڇ انڪايو اٿم، سندن مرضي، جيڏانهن ڪڍي هلن.“

ٻي چوڻي آهي: پاڻ ڌاڃن سان پلئو انڪائڻ.

مطلب- پاڻ ڌاڃن سان وهنوار ڪرڻ يا دوستي رکڻ ڪري ضرور نقصان پوندو.

٤٨- ٻڪي ماني ڇڏجي، پر سنگت نه ڇڏجي:

چڱا ماڻهو پنهنجو نقصان سهندا آهن، پر دوستي نه ڇڏيندا آهن، پوءِ ڀل ته آها ڪٿي ڪيتري به ٿوري وقت جي هجي.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙو شخص، رستو وٺيو پئي ويو ته واٽ تي هڪڙو ماڻهو مليس، جو پڻ انهيءَ طرف وڃي رهيو هو. ڳپل پنڌ ڪرڻ کان پوءِ، سانجهيءَ ڏاري، ٻئي ڇڙا اچي، هڪڙي ڳوٺ وٽ پهتا. انهيءَ ڳوٺ ۾، پهرئين ماڻهوءَ جو هڪڙو دوست رهندو هو، تنهنڪري هي ٻئي ڇڙا، انهيءَ وٽ آيا، انهيءَ خيال سان ته رات، انهيءَ دوست وٽ رهي، وري صبح جو راهي ٿجي. مگر حالي احوالي ٿيڻ کان پوءِ، جڏهن ماني تيار ٿي وئي، تڏهن هو ٻيو دوست، پنهنجي دوست کان موڪلائڻ لڳو ۽ چيائينس ته، ”رات، اسان جو هن ڳوٺ ۾ رهڻ ٺيڪ نه ٿيندو، چاڪاڻ ته اسان کي،

جنهن ڳوٺ ڏانهن هلاڻ آهي، سو هتان گهڻي پنڌ تي آهي، اچا پنڌ ڪري به سگهون ٿا، تنهنڪري هل ته فلاڻي ڳوٺ ۾ هلي رات گذاريون، صبح جو آتان نڪرنداسين ته پوري وقت تي پنهنجي منزل مقصود تي پهچي سگهنداسين.“ هن، اها ڳالهه ٻڌي. جواب ڏنس ته ”دوست، ٻڪي ماني ڇڏيندس، ليڪن تو ڪي نه ڇڏيندس، هل ته هلون“. ائين چئي، ميزبان کان موڪلائي، اڳتي روانا ٿيا ۽ وڃي گهر ٻل ڳوٺ ۾ رات گذاريائون.

جڏهن ڪم ڪار لاهي، ٻئي دوست موٽيا، تڏهن آنهيءَ ڳوٺ ۾ آيا، جتان پڪل ماني ڇڏي هليا هئا. ماڻهن ٻڌاين ته، ”انهيءَ اوهان جي دوست جي گهر تي، آن رات ڌاڙيلن چڙهائي ڪري، مالڪن کي ماري، سندن سڀ مال متاع ڪٺي ويا. جيڪڏهن اوهين آن رات اتي رهو ها ته اوهين به ضرور موت جو شڪار ٿي وڃو ها.“

سچ چيو اٿن ته: پڪي ماني ڇڏجي، پر سنگت نه ڇڏجي.

۴۹- پنج ئي آڱريون برابر نه آهن:

سڀ ماڻهو هڪ جهڙا نه آهن.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙو شخص، ڪنهن ماڻهوءَ وٽ وڃي مهمان ٿيو. جنهن پوريءَ طرح مهمانداريءَ جا فرائض بجا آندا، جنهنڪري اهو ماڻهو خوش ٿيو. موڪلائڻ مهل، ان شخص چيس ته، ”دوست، جڏهن جڏهن اوهان جو هن شهر ۾ اچڻ ٿئي، تڏهن منهنجي گهر کي، پنهنجو گهر سمجهي، بي حجاب ايندا ويندا ڪريو“.

اتفاق مان ڪجهه سالن گذرڻ کان پوءِ، اهو شخص، وري انهيءَ شهر ۾ آيو. جڏهن انهيءَ ماڻهوءَ جي دروازي تي پهتو، جنهن وٽ اڳ مهمان ٿي، رهي ويو هو، تڏهن معلوم

ٿيس ته گهر ڌڻي فوت ٿي ويو آهي ۽ هاڻي سندس ننڍو ڀاءُ گهر جو وڏو ۽ سنڀاليندڙ آهي. هيءُ شخص، انهيءَ سان مليو ۽ کيس ٻڌايائين ته، "مان اڳ ۾ به، اوهان جي ڀاءُ وٽ، هتي رهي ويو هوس ۽ هينئر به آءٌ، اوهان جو مهمان آهيان". هن جواب ڏنس ته، "ڀلي رهو، جيڪو حال هوندو، سو ونڊينداسين." انهن ڇٽي مهمان کي، اوطاق ۾ ويهاري، پاڻ گهر هليو ويو. مهمان کي رات جي ماني ته نه ملي، پر سياري جي موسم هوندي، بسترو به ڪونه مليس! انهيءَ ڪري ويچارو مهمان، ڪجهه بُک جي ڪري ۽ ڪجهه ٿڌ جي ڪري، نهايت پريشان حالت ۾، آسُر ڏيٺي، آتان نڪتو ۽ سڌو مسجد ۾ اچي، ساهه پٽيائين. اُتي نماز پڙهڻ بعد، جڏهن ڪانئس احوال پڇيائون، تڏهن سڄي ڳالهه ٻڌايائين ته، "هن نموني، آءٌ فلاڻي، شخص وٽ رهي ويو هوس جنهن ڏاڍيون خدمتون ڪيون هيون. وري ڪالهه شام آيس ته منهنجي دوست جو ڀاءُ، جيڪو هاڻي گهر جو وڏو ٿيو آهي، تنهن مون کي ماني ته ڪانه ڪارائي، پر اُلٽو ساري رات سيءَ ۾ سُڪايو اٿس. مان تعجب ۾ آهيان ته هو ڪهڙو نه لائق انسان هو ۽ هيءُ اُن جو ڀاءُ ٿي ڪري، ڪيڏو نه نالائق ۽ ذليل ثابت ٿيو آهي". هيئني يڪ زبان ٿي جواب ڏنس ته، "ادا، هڪڙي هٿ جون پنج آڱريون ئي هڪ جيڏيون يا برابر نه آهن ته پوءِ ٻه ڀائر، هڪ جهڙا ڪيئن ٿي سگهندا؟"

اُن ڪان وٺي اهو ضرب المثل ٿيو آهي ته: پنج ئي آڱريون برابر نه آهن.

٥٠- پنهنجي ڪُٺيءَ جو ڏُکو ويڄ، ڏُکو طبيب:

هڪڙي ڪڙميءَ کي، جهنگ جي ٻَر ۾، ٻَنيءَ جو ٽڪرو هو، جتي سندس گهر به هو. هڪڙي لومڙي، روزانو رات جو، اُن ڪڙميءَ جون اچي، ڪڪڙيون چورائي ويندي هئي.

ڪڙمي ويچارو، ڪافي ڪوشش ڪندو هو، پر هوءَ هٿ ئي نه ايندي هيس.

هڪڙيءَ رات، لومڙيءَ کي ڪنهن ڦند سان ڦاسايائين. ڪيس، آن تي ڏاڍا خار هئا، تنهنڪري لومڙيءَ کي سخت سزا ڏيڻ جي خيال ڪان، سندس پڇ کي گهڻيون اڳڙيون ويڙهي، ڪٽي باهه ڏنائين. لومڙيءَ کي جو تو آيو سو ڪڙميءَ جي پنيءَ سان، تڪڙي ڀڄندي ويئي. نتيجو اهو نڪتو، جو ڪڙميءَ جو سارو ڪڪ جو پڪل فصل سڙي خاڪ ٿي ويو. ڪڙميءَ گهڻو ئي پڇتايو ڪئيو، پر ڏوهه ڪنهن کي ڏئي!

"پنهنجي ڪئي جو نڪو ويچ، نڪو طبيب!"

مطلب، هٿ جي ڦٽيي، دارو نه پئي.

۵۱- ڀهرئين ڏينهن ٻلي مارڻ:

ڀهرئين ڏينهن (بروقت) رعب جمائڻ.

ڳالهه ڪندا آهن ته ڪي پنج دوست، جن پاڻ ۾ وعدو ڪيو هو ته، "اسان مان ڪو به شادي نه ڪندو. ڪجهه وقت تائين ته هو پنهنجي انجام تي پورا رهيا. آخر منجهائڻ، هڪڙي جي شادي، ڪنهن بد مزاج عورت سان ٿي. اهڙيءَ طرح هڪ ٻئي پٺيان، ٻين ٽن به شادي ڪئي، جن مان هر هڪ کي به اتفاق سان ڀهرئين جهڙيون عورتون پيڙ پيون! باقي پنجون، جنهن جي پڇاڙيءَ ۾ شادي ٿي، تنهن جي زال، خوش خصال ۽ نيڪ افعال هئي.

هڪ دفعي، ڀهريان چار دوست، اچي پنجين وٽ مهمان ٿيا. هتو، انهيءَ جي عورت جي پنهنجي مڙس سان فرمانبرداريءَ واري روش، حسن اخلاق ۽ فهم و فضيلت ڏسي، عجب ۾ پئجي ويا، جو هو پنهنجي زال جي طرفان، حد کان وڌيڪ

ڏکو پيل هئا! آخر، ڪو خلاصو وقت ڏسي، ڪانئس سندس زال جي پٺ پٺ پڇائون تہ، ”دوست، تنهنجي زال هيڏي فرمانبردار ڪيئن ٿي!“ هن جواب ڏنو تہ، ”پائو رات جو خير جي شادي ٿي گذري، صبح جو آءُ ناشتو ڪري رهيو هوس تہ هڪڙي ٻلي ”مياؤ مياؤ“ ڪندي مون ڏانهن اچي رهي هئي. مون ڇا ڪيو، جو پرسان پيل لٺ کڻي، اک ورتي، اهڙي لڪاءُ ڪرائي مانس، جو ڇڙي ٿي ڪانئہ هنيائين. بس، آهو ڏينهن، آهو شينهن! منهنجي زال جي دل تي منهنجي رعب جو اهڙو ڪو ڏکو ويهجي ويو، جو مجال، جو ڪا چون چران ڪري!“

هي چار ٿي دوست، ڪانئس موڪلائي، جڏهن پنهنجي پنهنجي گهرڻ ۾ پهتا، تڏهن ماني ڪائيندي، جيئن هر هڪ جي آڏو ٻلي ”مياؤ مياؤ“ ڪندي، ٿي آئي، تيئن آن کي ڏنڊي جي ٺوڪر ڏيندا مار پيندا ويا! مگر هر هڪ کي سندس زال وٽان، ساڳيوئي اهو جواب مليو:

”پهرئين ڏينهن ٻلي ماري مڙسي ڏيکارين ها، هاڻي ڇا هٿ ايندءِ“.

۵۲- پيٽ ۾ ڪُٺا.

سخت ٻڪ-چيتي ٻُڪ.

هڪڙي ماڻهوءَ کي هميشه پيٽ ۾ سُور رهندو هو. هڪڙي ڏينهن آن کان نهايت بيتاب ٿي، بادشاهہ وٽ لنگهي ويو ۽ وڃي عرض ڪيائين تہ، ”جهان پناه، پنهنجي حڪيم کي حڪم ڪيو تہ: مون کي پيٽ جي سُور کان ڇڏائي يا اهڙي ڪا دوا ڏئي، جو آءُ هن عذاب جي جيئڻ کان مري وڃان!“ بادشاهہ، پنهنجي حڪيم کي، هن غريب جي علاج لاءِ، حُڪم ڪيو. حڪيم، اهو حُڪم ٻڌي، ہ ادائي سير پڳڙا گهرايا. انهيءَ شخص کي حڪم ڪيائين تہ، ”هي پڳڙا کاءُ.“

هُو، جيترا گهٽي ۾ گهٽا کائي سگهيو، اوترا کاڌائين. ڀڳڙن کائڻ کان پوءِ، کيس اڃ سخت اُڃ لڳي. حڪيم کي عرض ڪيائين ته، "مون کي پاڻي پياريو." حڪيم کيس پاڻي ته ڪونه پياريو، اُلٽو حڪم ڏنائين ته، "هن جون ٽنگون ۽ ٻانهون ٻڌي، کيس وڻ ۾، اهڙيءَ طرح لڙڪايو، جو سندس ٽنگون مٿي ۽ ڪنڌ هيٺ ٿئي! هڪدم حڪم جي تعميل ٿي وئي. سندس هيٺان هڪڙو ڪُونار پاڻيءَ سان ڀريل، رکايو ويو. لڙڪڻ شرط، گهٽي خشڪي ۽ اُڃ سبب، ان غريب جو وات ڦاٽي ويو. هيٺان پاڻي ڏسي سندس وات مان هڪ ٻئي پٺيان ٽي ڪٽا، پاڻيءَ جي ڪونار ۾ ٽپي پيا. ڪُٽن جو پيٽ مان نڪرڻ ۽ سندس پيٽ جو درد هڪدم دفعي ٿي وڃڻ.

بادشاه پڇيس ته، "توکي ڪيئن خبر پئي ته هن جي پيٽ ۾ ڪٽا آهن؟" حڪيم عرض ڪيو ته، "سائين، آءٌ پاڻ هن وانگر ڪاٺير هوس. روزانو شام جو جهنگ مان ڪاٺيون ڪري، گهر موٽندو هوس، هڪ دفعي ڪاٺيون ڪري، سج لٿي گهر آيس، پاڻي پيئڻ جي خيال کان، گهڙامنجيءَ ڏانهن ويس. ڏٺم ته ننڍڙا ڪٽا، دلن جي ڪنارن تي ويٺا آهن. اهيا دلي مان پاڻيءَ جو ڪُٽڙو ڀريان ته ڏٺم ته ٻه-چار ننڍڙا ڪُٽا، منجهس پيا آهن. جيڪڏهن اوندهه هجي ها ته ضرور پاڻي پي وڃان ها ۽ ڪٽا به پيٽ ۾ داخل ٿي وڃن ها. هاڻي جڏهن ته هي ڪاٺير آهي، تڏهن مون کي يقين ٿيو ته هي ڪنهن ڏينهن دير سان گهر آيو آهي ۽ پاڻيءَ سان گڏ ننڍڙا ڪُٽا به ڳيهي ويو آهي. وري بادشاه پڇيس ته "ڀلا مريض کي ڀڳڙا ڇو کارايئه؟" عرض ڪيائين ته، ڀڳڙا، مريض کي هن ڪري کارايم ته جيئن ڪُٽن کي خشڪي ڪٿي. پاڻيءَ جو ٿانءُ، هن ڪري رکيم ته جيئن مريض کي اکين جو ڏوُ هجي.

بادشاه حڪيم جي حڪمت ڏسي، ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڪيس جهجهو انعام ڏنائين.

۵۳- پِير ڪي ڪم ڏڪاءِ سان:

هڪڙي ماڻهو ڪنهن پير تي باس باسي ته: جيڪڏهن منهنجي دل جي مراد پوري ٿيندي ته تنهنجي در تي اچي، ناريل پچندس (۽ بعد ۾ ورهائي ڇڏيندس). جڏهن هن جي مراد پوري ٿي، تڏهن ڏوڏو (پَڇڻ جو) ڪٺي اچي، پير جي در تي پڳائين. ڪنهن چيس ته، "پيرن سان به ائين لڳي!" تنهن تي وراڻيائين ته، "پير جو ڪم ڏڪاءِ سان."

۵۴- پِيروءَ وارا پنج سپارا:

پيرُو، ذات جو پَنبڙُ هو. قرآن شريف ياد پڙهندو هو. مائٽ پڇندا هئس ته، "ڪاوان سپارا پڙهنداهين." چوندو هو ته، "پنجان سپارا" وري جڏهن مهيني ڪن ڪان پوءِ پڇنس، ته به پيرُو جو اهوئي پنجن سپارن وارو جواب! پڇاڙيءَ تائين پنجن سپارن ڪان مٿي نه چڙهي، نه چڙهيو. تنهنڪري ائين ٿي مشهور ٿي ويو.

مطلب. جڏهن ڪو، ڪم جي رفتار ۾ اضافو نه آڻيندو آهي ۽ ساڳين اندن تي قائم هوندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

۵۵- پيسا ٿي پاڻي ۾:

رقم ٿي چٽ.

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪڙو واڻيو، گهوڙي تي چڙهيو، ٻهراڙيءَ مان، مکڻ توري وٺي پٺي ويو. واٽ تي هڪڙو واهه هو، جنهن مان لنگهڻو پيس. جڏهن گهوڙو، واهه جي ٻيءَ پر تي آيو، تڏهن ڪَپ ۾ ڪَپي پيو. واڻئي ويچاري گهوڙي کي

گهٽو ٿي ڪٽيو، پر گپ ڪان پير ٻاهر نڪرنس ٿي نه!
ڪنهن ڏنار کي چيائين ته، "گهوڙي کي پويان، ٻه-چار لتڪڻ
هڻ" ڏنار، گهوڙي کي اهڙا ته ٻه-چار لتڪڻ هنيا، جو گهوڙو،
اڳتي اڇل ڏيئي، ڪناري تي پهتو؛ پر گهوڙي جو تنگ
ڇڄي پيو، جنهن ڪري واڻيو ويچارو، سامان (ڦيڻ، ٻورو،
تارازي، وٽ، پيسا وغيره) سوڌو، پوئتي پاڻيءَ ۾ ڪري پيو.
واڻيو ته نڪتو، پر ويچاري جي هڙ، جنهن ۾ پئسا ٻڌل هئا،
سا پاڻيءَ ۾ گم ٿي ويئي. انهيءَ تان چوڻ ۾ آيو ته: پئسا ٿي
پاڻيءَ ۾ يا هڙ ٿي هلاڪ.

۵۶- پئنچن ۾ پرميشر:

مڪيءَ جي پٽ، هڪڙي دفعي پيءَ کان پڇيو ته،
"هي جو عام چوڻي آهي ته: پئنچن ۾ پرميشر آهي، سا اها ڳالهه
ڪيئن آهي؟" پيئس جواب ڏنس ته، "وقت اچڻ تي پاڻهي ڏسي،
ثابت ڪندين. هن وقت، انهيءَ ڳالهه کي ڇڏي ڏي." اها
ڳالهه ڇوڪري کي نه وڻي، سو پيءَ کان ڪاوڙجي منهن
ڏيئي نڪري پيو ۽ سج لٿي ڌاري وڃي ڪنهن ٻئي ڳوٺ
۾ پهتو. اتي هڪڙي پاڻيهند کي چيائين ته، "اڄ رات تنهنجو
مهمان آهيان." پاڻيهند ڏٺو ته هيءُ مڪيءَ جو ڇوڪرو آهي،
تنهنڪري کيس گهڻي خاطريءَ سان، پنهنجي گهر ۾ رهايائين.
ڇوڪري کي سمهڻ لاءِ، جيڪا کٽ ميليل هئي، تنهن ۾
کي ڏايا منگهڻ هئا، جن سڄي رات ننڊ ڪرڻ ئي
ڪانه ڏنيس.

انهيءَ پاڻيهند کي ٻه زالون هيون. وڏيءَ مان اولاد
ڪونه هوس، باقي ننڍيءَ مان هڪڙو پٽ هوس، جو اڃا
ماءُ کي ٿڃن تي هو. پاڻيهند جي ننڍي زال جو ڪو آشنا
هو، جنهن سان، آن رات ڳالهائڻ ٻولهائڻ جو انجام هوس.
اڌ رات جو، اهو آشنا اچي ويو، مگر اوندهه سبب، بيخبريءَ ۾

۽، معصوم ٻار تي چڙهي ويو، جنهنڪري اهو لتاڙجي مري ويو. زال اهو حال ڏسي، آشنا کي ڀڄي وڃڻ لاءِ چيو ته، متان مٿس الزام اچي. مسڪيءَ جي ڇوڪري، سمورو لقاءُ پئي ڏٺو. پوءِ رَنَ وٺي دانهون ڪيون. جي: منهنجي ڀتاج، وير وڇان، منهنجي آبهم ٻچڙي کي، گهٽي ماري ڇڏيو آهي.

صبح جو، اهو فيصلو، مسڪيءَ وٽ ويو. مسڪي جو پُٽ به وڃي، ٻيءَ جو پاسو وٺي، ويهي رهيو ۽ خيال ڪيائين ته، "اڄ سڀ پنچ ڪٺا ٿيندا، ڏسان ته ڪيئن ٿو پنچن ۽ پرميشر پتر گهٽ ٿئي. جڏهن سموري پنچات گڏ ٿي، تڏهن مسڪيءَ انهيءَ پائيبند جي ٻنهي زالن کي، ڦار ڦار ڪولين ۾ بند ڪرائي ڇڏيو.

..ر پائين پائيبند جي وڏي زال کي سڏ ٿيو، جنهن تي معصوم ٻار جي مارڻ جو الزام هو. انهيءَ مائيءَ کي، مسڪيءَ حڪم ڪيو ته، "پنهنجي پيشگير (پٽڙي) کي اهڙيءَ طرح هٿ ۾ ڪري گهمي ڏيکار، جيئن تنهنجون پيئيون ظاهر ٿين ته پوءِ توکي بي قصور سمجهي ڇڏيو ويندو." مائيءَ جواب ڏنو ته، "ذلت جي زندگيءَ کان، عزت جو موت بهتر. ڀلي مون کي مارائي ڇڏيو، باقي مان ائين هرگز نه ڪنديس" ان جو اهو جواب ٻڌي، مسڪيءَ، ان کي ساڳيءَ کوٺيءَ ۾ بند ڪرائي، فريادي عورت کي گهرائي، ساڳي فرمائش ڪئي. انهيءَ مائيءَ خيال ڪيو ته: منهنجي پيئين ظاهر ڪرڻ سان، منهنجي پتاج جو سِرُ ويندو، تنهنڪري جلدي ڪري، پيئيون ظاهر ڪريان ته عمر جو لتڙ لهي پوي. تنهنڪري هڪدم پنيون ظاهر ڪري، اجا هلڻ جو خيال ڪيائين ته مسڪيءَ هڪل ڏيئي، چيس ته، "او بي شرم عورت، تون پنهنجي پٽ جي پاڻ جوابدار آهين. تون شريف عورت نه ٿي ڏسجين. ضرور تو وٽ، ڪو تنهن جو آشنا آيو هوندو، جنهن اوندهه ۾

تنهنجي پٽ کي لتاڙيو هوندو." پوءِ ان عورت کي سزا ملي.

سنکيءَ جي پٽ، جڏهن پيءُ جو اهو فيصلو ٻڌو ڏٺو، تڏهن دنگ رهجي ويو ۽ دل ۾ چوڻ لڳو ته: پنچن ۾، برابر پرميشر آهي.

مطلب. پنچن ۾ گويا ڏٺي پاڻ آهي. جيڪي چون، سو مڃڻ گهرجي.

(ج)

٥٧- جتي لوڀي هجن، تتي ٺوڳي بک نه مرن.

هڪ دفعي ٺوڳيءَ، لوڀيءَ کي اچي، چيو ته ”ادا، مهمان آيا آهن، ڀلائي ڪري ديڳڙو ڏينم.“ لوڀيءَ ٺوڳيءَ کي ڏينهن ديڳڙي ۾، هڪ ننڍي ديڳڙي وجهي، آڻي ڏنس ۽ چيائينس ته، ”ادا، تنهنجو ديڳڙو، منهنجي گهر وڃي ويامي پيو هو، اها ديڳڙي ڄائين.“

ٻئي دفعي، ٺوڳيءَ چيس ته، ”ادا، اڄ گهڻا مهمان آيا آهن، جيڪي ديڳڙا هجنئي سي ڏينم.“ لوڀيءَ چا ڪيو، جو گهر جا سڀ ديڳڙا ميڙي سيڙي کڻي ڏنس.

ڪيترا مهينا گذري ويا ته ٺوڳيءَ، لوڀيءَ کي منهن به نه ڏيکاريو. هڪ دفعي واٽ پنڌ، ٻئي گڏجي ويا. لوڀي چيس ته، ”ادا، ديڳڙا؟“ چيائين ته، ”ادا، افسوس، جو تنهنجا ديڳڙا ته سڀ مري ويا.“ لوڀيءَ چيس ته، ”اهو وري ڪيئن؟“ ٺوڳيءَ چيس ته ”ادا، جيڪڏهن ديڳڙا وياڻندا آهن ته مرندا به آهن“ تنهن تي ڪنهن ڀڏي، ائين چيو.

٥٨- جَرُ نِئيس، پر جيڏي نه نِئيس.

ڪنهن مائيءَ، درياهه جي پر تان، ڇيءَ جو ڏنيرو لڌو. ٻيءَ چيو ته، ”اهو منهنجو آهي“ هُن جي ڏيڻ کان، ڏنيري لهڻ واريءَ، ماڳهين ڏنيرو کڻي درياهه ۾ اڇليو. اکري معنيٰ ته: جَرُ = جَل (پاڻي) ڀلي کڻي، پر ڪا جيڏي، سترتي نه کڻي. جيڪي ڀڏو سهن، پر ڏنو نه سهسائن، تن لاءِ ائين چئبو.

(گل شڪر)

هڪ سٺ سال جي پوڙهي سپورنج ڳالهه ڪئي ته، ”جڏهن ۲۰ سالن جو هوس، تڏهن آنهيءَ پهاڪي جي اصليت حاذق حڪيم ميان سعدالله بوبڪائيءَ، هن ريت ٻڌائي:

بوبڪن جي ڀر واري مهاڻڪي ڳوٺ ”آريسرو“ جا ميربحر، منڇر تي مڇي ۽ پکي ماريندا آهن ۽ سندن زالون وري ڪُڙهي ڪٽي، پر واري پٽڻ جي ڍوري مان مڇي ماريندون آهن. ٻن ڏيراڻين مڇي تي ماري. ننڍيءَ ڏيرياڻيءَ جي واري ۾ ٿوريون ننڍيون ڪرڙيون آيون، پر وڏيءَ ڏيرياڻيءَ جي واري ۾ هڪڙو ڪرڙو ۽ ٿوريون ڪرڙيون ٻئي آيون. ننڍيءَ ڏيرياڻيءَ، دعوىٰ ڪئي ته ڪرڙو کيس ملي، ڇاڪاڻ جو ڪُڙهي سندس هئي. آڌو آڌ حصي تي ٻه نه ٺهيون. ساڙ وچان وڏيءَ ڏيرياڻيءَ، ڦڏڪندڙ ڪرڙو، ڪٽي ٻائيءَ ۾ اڇليو! چي:

”جَرَ نئيس، پر جيڏي نه نئيس!“

٥٩- جنهن پنهنجي لاهي ڪِڇ ۾ ڪئي، تنهن کي پَرائي لاهڻ ۾ ڇا؟

جنهن کي عزت ئي ڪانهي، تنهن کي ٻين جي عزت جو ڪهڙو قدر.

نقل آندل آهي ته: هڪڙي ڪميني ماڻهوءَ جي دل، ايتري قدر ته وڏيل هئي، جو سڀ ڪنهن تي آيو رهندو هو. نه ڏسندو هو ڇڱو، نه لڱو، هر هڪ سان ڳنڍيو بيٺو هوندو هو.

هڪڙي پيري، هڪ نيڪ مرد، سان اچي جهيڙو جونيائين ۽ هن ويچاري کي، ڏاڍو گهٽ وڌ ڳالهايائين. مگر هن پير مرد ماٺ ڪيو ويٺي ٻڌو ۽ آخر بنا ڪُڇڻ جي اتان هليو ويو. اهو حال ڏسي، ماڻهو ڏاڍو حيران ٿيا. هنن کي گهڻو تعجب انهيءَ ڪري ٿيو، جو آهو نيڪ مرد، جيڪڏهن صرف اشارو

ڪري ها، تہ انهيءَ ڪميڻي کي، ٻَڄ ٻُڌي ڪري ڇڏين ها.
آخر انهن ماڻهن مان هڪڙي ڄڻي، کانئس خاموشيءَ جو سبب
پڇيو. نيڪ مَرد جواب ڏنو تہ، ”بابا، هو پنهنجي پڳ لاهيو،
هٿ ۾ کيو بيٺو آهي؛ تنهن کي پين جي پڳ لاهيندي، ڪهڙي
ويرم لڳندي! جيڪڏهن ڳالهہ کي ڊگهو ڪنداسين، تہ اڃا
بہ اسان جي وڌيڪ بي عزتي ٿيندي، ڇاڪاڻ تہ گهڻا ماڻهو
ٻڌندا، تنهنڪري ايتري ۾ ئي خير!

٦٠- جنهن جو بد بنياد، تنهن جو ميوو مٺو نہ ٿئي:

چون ٿا تہ هڪڙو بادشاهہ، پنهنجي اميرن وزيرن سان،
شڪار تي نڪتو. بيابان مان لنگهندي، بادشاهہ سلامت هڪڙو
اَڪ جو ٻوٽو ڏٺو، جو ڏاڍو سهڻو پئي لڳو. گهوڙي تان
لهي، ٻوٽي کي چڱيءَ طرح ڏٺائين ۽ سمجهائين تہ ڪنهن
ولايت جي ميوي جو ٻج اُڏامي، هت آيو آهي؛ ڪوشش ڪري
هن جو ڦَرُ (ميوو) کائجي. حڪم ڏنائين تہ، ”هن ٻوٽي جي
پوريءَ طرح پرداخت ڪئي وڃي. جڏهن تيار ٿئي، تڏهن
دربار ۾ پهچايو وڃي.“ هتي تہ فقط اشاري جي دير هئي.
کوهہ کٽجي ٿيو ۽ ڪمند جا ڇڇڙا لڳي ويا. هر روز ڪمند
جي رَسُ، ٻوٽي کي ملڻ لڳي. ٿوري وقت کان پوءِ، ٻوٽي
بہ ڦَرُ جهليو. جڏهن اَڪ جون انبڙيون وڏيون ٿيون، تڏهن
مالهي ٿالهيءَ ۾ وجهي، دربار ۾ کڻي آيو. بادشاهہ، ڏاڍو
خوش ٿيو ۽ اميرن، وزيرن خواه دوستن کي گهرايائين. جڏهن
انبڙيون ڪپيون ويون، تڏهن اندران، ڪپهہ جيان تاندورا نڪتا!
بادشاهہ اهو ڏسي، حيران ٿي چيو تہ، ”محنت ٿي رائگان!“
انتي ڪنهن وزير چيو تہ:

ڪَوڙن کي پاڻيءَ جيان، پيڙي پارين ڪماند،
نڪو زهر زمين ۾، نڪو ڏاتوري ڏَر پاند،
ڪمائي ڪم ذات سان، وڃي ٿي وڙواند،
جنهن جو بد بُنياد، تنهن جو ميوو مِٺو نہ ٿئي.

ڪُوَڻ : ڪُ = خراب + وَڻُ = خراب وڻ. ڪماند = ڪمند. ڏاتورو = هڪ نشيدار قسم جو ٻوٽو. ڏرپاند = ٻوٽو، ڏرتي يا زمين ۾ لڳل پاسو يا ٻيخ (؟). وڙواند = نيچ، ذليل، مفت، بي فائده.

مطلب آهي ته نيچ ماڻهوءَ مان، ڪڏهن به چڱائي نه ٿيندي، ڇاڪاڻ ته هو اصالت کان مجبور آهي.

ڪُلُّ شَيءٍ يَرجِعُ اِلیٰ اصلِهِ (سڀڪا شيءِ پنهنجي اصليت ڏي موٽندي آهي).

ٻيون چوڻيون:

۱- ٻيجُ خرابو ته نيجُ خَرابو.

۲- ڏوبي منجهه درياءَ، ته به اوجهه نه ڇڏي اوجهري.

ڪنهن ڳوٺ ۾، هڪڙو سُست آدمي رهندو هو. هن کان ڪوبه ڪم ڪونه پڄندو هو؛ تنهنڪري گهر وارن جي هر وقت مٿس ڦٽڪار پيئي پوندي هئي. پوءِ هن، پاڻ جهڙي دوست کان صلاح پڇي، ته هاڻ ڇا ڪرڻ گهرجي؟ دوست چيس ته، "مٿو ڪُوڙائي، ساڌن جي سٿ ۾ داخل ٿي وڃ، جو ڪين مفت جي ماني ملندي آهي."

۶۱- جني لاءِ مُونڊ مونڊايم، سيئي سور سامهون آيم.

هن ائين ڪيو ۽ پوءِ ڪنهن ساڌوءَ وٽ ويو، جنهن پڇيس ته، "ڪهڙو ڪم ڄاڻندو آهين، اسان جي جماعت ۾ توکي ضرور ڪو نه ڪو ڪم ڪرڻو پوندو؟"

هن چيو ته، "جيڪڏهن ڪم ڪرڻ اچيم ها ته گهر کان ٻاهر ڇو نڪران ها؟" پوءِ دل ۾ چيائين ته، "مارا جني لاءِ مُونڊ مُنڊايم، سيئي سور سامهون آيم."

٦٢- جيسي ڪو تيسا ملا:

هڪڙو ساڌو، تيرٿن تي وڃڻ وقت پنهنجي هڪ ٻاڙيسري وٽ، پتل جا ٿانوَ، امانت رکي ويو ۽ جڏهن موٽي آيو، تڏهن اچي ٻاڙيسريءَ کان ٿانوَن جي گهُرَ ڪيائين. هن جواب ڏنس ته، "مون کي نهايت افسوس آهي، جو تنهن جي ٿانوَن جي حفاظت به ڏاڍي ڪيم، ليڪن انهن کي ڪهٽا کائي ويا! هو ويچارو، اهو جواب ٻڌي، ڪجهو وڪو ڪو نه ٿي ويو، مگر دل جي ڳالهه، دل ۾ رکيائين.

هڪ دفعي اُن ساڌوءَ، ڀوڄن تيار ڪري، ٻاڙي جي ٻارڙن کي کارايو. ٻيا سڀ ٻارڙا کائي ويا، مگر انهيءَ ٻاڙيسريءَ جي ٻارڙي کي، پنهنجن ٻارن سان الڳ ويهاري کارايائين. کاڌي کائڻ بعد، اهو ٻار، ساڌو جي ٻارن سان راند روند ۾ لڳي ويو ۽ کائنس جڏهن ته گهر وڃڻ ٿي وسري ويو.

جڏهن اُن ٻاڙيسريءَ، ٻين ٻارن کي آيل ڏٺو ۽ پنهنجي ٻار کي ڪونه ڏٺائين، تڏهن راجا وٽ دانهين ويو، راجا چيس ته، "تنهنجو جنهن ۾ شڪ شُبهو هجي، تنهن جو نالو ٻڌاءِ." هن پنهنجو شڪ، ساڌوءَ ۾ ظاهر ڪيو، جنهن جي گهران کاڌي کائڻ کان پوءِ، ڇوڪرو موٽيو ئي ڪونه هو.

اهو احوال ٻڌي، راجا هڪدم ساڌوءَ کي گهرايو ۽ کانئس ٻاڙيسري جي ڇوڪري لاءِ، پڇا ڪيائين. ساڌوءَ جواب ڏنو ته، "مهراج، مون ڏٺو ته هن کي منهنجي روبرو سِرڻ کڻي ويئي!" راجا حيرت ۾ پئجي، چيس ته "بيوقوف، هيڏي ساري ڇوڪري کي سِرڻ، ڪيئن کڻي سگهندي؟" هن عرض ڪيو "مهراج، ڇوڪري کي سِرڻ ائين کڻي ويئي، جيئن پيتل جي ٿانوَن کي ڪهٽا کائي سگهن ٿا."

مَهراج پڇيو تہ، "اها ڳالهه ڪيئن آهي؟" ساڌوءَ جواب ڏنو ته، "منهنجي هن دوست کان پڇو." راجا کي

جڏهن پوري قصي جي خبر پيئي، تڏهن آن کي پيٽل جا برتن ڏيار يائين ۽ ٻيءَ ڏر کي چوڪرو مليو.

اصل چوٽيي هين نموني آهي:

جيسي ڪو تيسا ميلا، سڱنئي راجا پيل،
پيتل ڪو گهُڻ کا گئي، چوري ڪولي گئي چيل.

٦٣- جيڪي ڪُلهو ڏيندا، سي ٽوڙ رسائيندا؛

ٻڌائن ٿا ڪن تہ هڪڙو شخص، پنهنجا ٻار ٻچا وٺي، ڪنهن وهانءَ تي ويو. اڌ رات جو مرد جي اک لڳي ويئي ۽ گاڏي هلندي رهي. اوچتو جو عورت ڏسي تہ مار، هڪ ڏاند ۽ هڪ مرد، گاڏي ڪاهيندا ٿا هلن! اهو حال ڏسي، عورت، آهستي پنهنجي مرد کي چيو تہ، "ميان، آئو، جو چور هڪڙو ڏاند ڪاهي ويو آهي ۽ ان جي عوض پاڻ ڪُلهو ڏيو ٿو هلي." تنهن تي مرد چيس تہ. "چري، جيڪي ڪُلهو ڏيندا، سي ضرور توڙ رسائيندا." اهي لفظ ٻڌي، چور ڏاڍو ٺڪو ٿيو ۽ ڏاند موٽائي ڏنائين.

مطلب. بارُ ڪنندا باري، ناهي ڪم ڪچن جو.

٦٤- جيسين لُلو ڪٽي لٽ،
تيسين ڪُرهہ وڃي اُجهائي:

هڪ دفعي لَلي جي مائٽ سان ڪو ٻاڙ پسري وڙهيو. جڏهن لَلي کي خبر پيئي، تڏهن جوش وچان اٿيو لٽ ڪُوان. آخر لٽ لڌائين، وري پٽڪو ٻڌائين، وري جُوتو پاتائين. جيستائين سنبري ٿي سنبري، تيسائين جهڙوا ڪَرهہ) ٺري (اُجهامي) ويو. ڪنهن اهو رنگ ڏسي، ائين چيو.

چوٽي : جيسين ڀائو مٺو ڪنهي،
تيسين ٻڪئي جو ساهہ وڃي.

مطلب. جيڪڏهن ڪو ڪم ڪرڻو هجي ته هڪدم ڪجي، ڪم ـ همت ماڻهوءَ جي مدد تي اعتبار نه ڪجي.

٦٥ـ جُمن چارڻ وارو سوال:

جمن، ذات جو چارڻ، ضلعي خيرپور ميرس جو ويٺل هو. نابين، مسڪين ۽ ڪمزور هو. اکين جي روشني ۽ نه ڪي اولاد لاءِ، حضرت پيران پير عليه الرحمت جي مدح چئي انس.

فرزند تون حسنين جو، آءُ سائل تو ثقلين جو،
درگهه مٿي دن رين جو، اوجر مٿنگان عينين جو،
دارون تئين دارين جو، يا پير پيران پادشاه.

مٿين بند ۾ اکين جي بينائيءَ لاءِ، "اوجر مٿنگان عينين جو" چيو آئس. ٻئي بند جي هڪ مصرع ۾ چوي ٿو:

"تو ڪان مٿنگان، هڪڙو پسر."

سندس مدح مقبول ٿي ۽ ڪيس ارشاد ٿيو ته: جيڪڏهن تون هڪڙو سوال گهرندين، ته اهو بارگاه ايزدي ۾ اجابت ۾ ايندو. جمن هي سوال ڪيو:

"ماڙيءَ تي ننهن ڏڌ ولوڙيندي ڏسان."

هي هڪ وڏو سوال هو، جنهن ۾ جمن جا ٽيئي مطلب اچي ويا: پهرين ڳالهه ته وري جوانيءَ ۾ اچي، پيو ته ڪيس پٽ ڄمي، ٽيون ته سندس پٽ شادي ڪري ۽ چوٿون ته پٽ جي زال يعني سندس ننهن، ماڙيءَ تي ڏڌ ولوڙي! اهي سڀئي سوال گڏي، مٿيون هڪڙو سوال گهريائين. انهيءَ ڪري عام چوڻي ٿي ويئي ته: جمن چارڻ وارو يڪو سوال.

چون ٿا ته سندس مٿن گهريا مطلب پورا ٿيا.

جمن چارڻ جي باري ۾ مورخن ۽ محققن جا مختلف خيال آهن، جي هيٺ درج ڪجن ٿا.

مرحوم محمد صديق پيرزاده لکي ٿو:(۱)

”تمام مسڪين هو ۽ نامرد، بيمار سخت، سڄو جسم ڦٽ ڦٽ ٿي پيو هوس، جنهن درد کان مداح حضرت غوث اعظم جيلانيءَ جي چيائين.............

”فقير، جڏهن لاچار ٿي پيو، تڏهن ڪي ماڻهو کڻيءَ جي جهولي ۾ کڻي، وڃي سخي سُپڙ ڏاتار جي مسافر خاني ۾ ڦٽو ڪري آيس. ڄام سُپڙ کي سندس زال ٻيبي گنجانه چيو ته، ”اسين ٻئي زال مڙس، هن فقير جي واسطي ڏڻيءَ جي درگاه ۾ متوجه ٿيون، دعا گهُرون ته مالڪ شفا ڏئيس“ پوءِ ٻئي متوجه ٿيا. ارشاد ٿين ته اوهين ٻئي ڪنڌر پُٺون ڪٽي، وڃي حسب نديءَ جي پرسان، ڪنبڙن مان پيرون چونڊي، کڻي آڻي جمن کي کارايو. هنن ائين ڪيو ۽ جمن چڱو ڀلو ٿيو.“

”پوءِ سخيءَ چيس ته، ”هاڻي فقير، توکي موڪل آهي، پنهنجي ڳوٺ وڃ.“ فقير چيو ته، ”ڳوٺ ڪجهه به ڪونه آهي.“ ڄام، چيو ته، ”توکي فجر جو ڏات ڏيندس.“ ڄام رات جو گهر ۾ ڳالهه ڪئي ته: فجر جو ٿالهه مُهرن ۽ موتين جو پري رکندس، پوءِ فقير جمن کي چوندس ته پنهي هٿن ۾ جيڪي کڻي سگهين، سو کڻ“ پوءِ فقير کي ٻيبي گنجانه اچي چيو ته، ”جڏهن ڄام امر ڪري ته جيڪي پنهي هٿن ۾ کڻي سگهين، سو کڻ، تڏهن گهوڙن جي طنبيلي ۾ وڃي، هڪ

(۱) تاريخ سنڌ - قلمي صفحو ۱۳۲.

هٿ اولاهين ڪِليءَ ۾ وجهج، ٻيو هٿ اوڀارين ڪِليءَ ۾ وجهج" فجر جو جڏهن فقير اچي حاضر ٿيو، تڏهن ڄام ڏاتار، آئر ڪيس ته، "جيڪي ڪٿين، سو ڪر." فقير جمن، گهوڙن جي ڪُڙهه ڏي هليو. ڄام ۽ امير وزير گڏيا وَيس. جمن هڪ هٿ، گهوڙن جي طنبيلي جي ڪِليءَ ۾ وڌو ۽ ٻيو هٿ، ٻيءَ ڪِليءَ ۾. انهيءَ طناب ۾ ٣٠٠ گهوڙا هئا، جي ڄام سڀ ڏنس. ڄام پڇيس ته "اها صلاح ڪنهن ڏنءِ؟" چيائين ته، "بيبي گنجانه." ڄام چيو ته، "اها سخا بيبي گنجانه جي آهي. هاڻي ترس ته سَنجَ سونهري لهرائي ولون ۽ پوءِ پانها ۽ سڀ گهوڙن لاءِ ۽ خرچ راه جو، سڀ ڄام ڏيئي، روانو ڪَيس". جڏهن هلڻ لڳو، تڏهن بيبي گنجانه چيس ته، "سنهنجا ڀائر، ڪوهستان ۾ آهن، انهن وٽ به مهمان ٿيج" جڏهن ڪوهستان ۾ آيو، تڏهن انهن ڄاڻن وٽ اچي منزل ڪيائين. انهن نڪاني، خدمتون ۽ مهمانيون ڪري ۽ روپا سنج گهوڙي جا لهرائي ڏنس ۽ خرچ ڏيئي روانو ڪيس."

"آخر فقير، ٻا خيريت اچي ڳوٺ پهتو. پر ٿيو، اولاد ٿيس، ۽ ماڙيءَ تي نُنهن، چاڏي ڏُڏُ جي ولو ڙيندي ڏلائين............ ان جي نسل مان ٻيو به جمن چارڻ شاعر پئدا ٿيل آهي."

جمن چارڻ جو سخي سهڙ ڄام وٽ وڃڻ جو ٻڪو آهڃاڻ محترم ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي تصنيف "ڀيلاين جا ٻول" مان پڻ ملي ٿو (١).

"چون ٿا ته ڪو سنڌ جو سوالي، هڪ سو گهوڙن جي گهُر جو قصد ڪري آيو. سخي سهڙ ڄام

---

(١) ڀيلاين جا ٻول. صفحه ٨٣-٨٤

وٽ ڏيو ته هئي ڪانه، سو يڪدم سؤ گهوڙن سان پنهنجي پٽ **چوڻي** ڪي ماڻس گڏ چاڙهي روانو ڪيائين، جو هن سوالي ڪي حفاظت سان سنڌ جي سرحد تائين آماڻي آيو ۽ موڪلائڻ وقت اهي سؤ گهوڙا ڪيس سونپيائين."

اسان جي خيال موجب اهو اشارو جمن چارڻ ڏانهن ئي آهي.

(ڇ)

٦٦- ڄائو پُٽ لُٺي سِڪَ، ڦرڙيو پُٽ پيئي پِڪَ؛

ڪنهن سيڪايل کي، سالن کان پوءِ الله نوازيو. وڏا شادمانا ڪيائين. پهلا جو پوڙهيءَ ۾ ڪٿ پيدا ٿيس، پوءِ خوشي جو نه ڪندو! ڇوڪرو، اڄ ننڍو سڀان وڏو، اچي جوان ۽ شادي لائق ٿيو. پيءُ وڏي دل ڪري، ڪنهن بنيادي گهر مان شادي ڪرايس. ڪجهه وقت ته صلح سانت ۾ گذريو، پر پوءِ آهستي آهستي سس ۽ نُنهن جي وچ ۾ ترشي وڌندي ويئي. آخر حالت اچي اتي بيٺي، جو گهر ۾ سڄو ڏينهن گهڙبي ۽ کيلکيل لڳي پيئي هوندي هئي. هڪڙي ڏينهن پيءُ، پُٽ کي چيو ته، "ابا، زال تي ضابطو رک" پُٽ ورائيو ته، "بابا، اوهان زورآور آهيو، هوءَ ويچاري ڪمزور! اما، هر گهڙيءَ پيئي لوڻيس ۽ وڙهيس، ته به ويچاري ڪجهه ني ڪني، اوهين پاڻ پنهنجي زال تي ضابطو رکو!"

جڏهن پيءُ اهي لفظ ٻڌا، تڏهن چيائين ته:

"ڄائو پُٽ اٺي سِڪَ، ڦرڙيو پُٽ پيئي پِڪَ!"

٦٧- ڄڻيءَ سُٽ پُسايو، واڻئي وِڌس وَٽي؛

ڄڻيءَ ليکي واڻيو مُٺو، واڻئي ليکي ڄڻي؛

اڳي دستور هوندو هو ته اٽ تي سُٽ ڪتي، زالون دڪانن تي وڃي وڪڻنديون هيون.

ڳالهه ٿا ڪن ته ڪنهن ڄڻيءَ (اڻ پڙهيل زال)، سُٽ ڪتي، پاڻيءَ ۾ پسائي رکيو. جڏهن ٿورو سُڪو، تڏهن واڻئي

جي دڪانن تي ڪٽي ويئي. واڻيئي هڪدم سهي ڪري ورتو، تنهنڪري مقرر وزن بدران، گهٽ وزن وارو وٽ، تارازيءَ جي ٻيئي پڙ ۾ وڌائين. جٽ ويچاري خوش ٿي ته واڻئي کي ٺڳيو اٿم. جڏهن پيسا وٺي گهر موٽيو، تڏهن ڪنهن عاقل سان اها ڳالهه ڪيائين ته مان واڻئي کي، هن نموني ٺڳي آئي آهيان. واڻئي جي حرفت کان هو ٻخوبي واقف هو، تنهنڪري چيائين ته:

جٽيءَ سٽ پٽسايو، واڻئي ورتم وٺيي،
جٽيءَ ليکي واڻو مٺو، واڻئي ليکي، جٽي،
مٺي سائي جٽي.

(چ)

٦٨- ڀاڻ ۾ چانڊيا مَکسي*

هَڏ ڪَپ ويري، دشمن.

هيءُ ڀاڪو، چانڊاڪا پَرڳڻي جي پيدائش آهي، جنهن کي هينئر، لاڙڪاڻو ضلعو چون ٿا.

چانڊيا ۽ مکسي، ٻئي بلوچ قوم جا جابلو ماڻهو آهن ۽ هڪ ٻئي سان دنگئي پَلٽيي پئي.

هڪ روايت مطابق، جڏهن چانڊڪا جاگير، ميان آدم شاهه (عباسي) ڪلهوڙي کي، مغلن کان ملي، تڏهن سندس ڪارپرداز غيبي خان هو. اُن وقت جهَل جو سردار زَئي خان هو، جنهن کي عام طرح مکسي خان ڪري چوندا هئا (؟) جهَل جو پرڳڻو (خِطه)، پوءِ ميان شاهل محمد عباسيءَ هٿ ڪيو، سو به چانڊين جي مدد سان. ميان شاهل محمد عباسيءَ جي ڪاهه جو فقط اهو سبب هو، جو مکسي، ميان جي فيصلن موجب نه هلندا هئا، جنهن کي ميان صاحب، پنهنجي بي عزتي سمجهندو هو، اگرچ چانڊيا توڙي مکسي، ٻئي سندس مريد به هئا. مکسين کي انهيءَ

---

* "مکسي" جو استعمالي اُچار "منکسي" آهي. "مکسي"، چون ٿا ته اصل "مکس جي واديءَ" جا هئا، جا رياست جهل کان، سؤ کن ميل اوله طرف آهي. انهيءَ واديءَ ۾ مکس يعني ماکيءَ جي مک گهڻي هئي، پر قحط ساليءَ سبب، اها مکس، جهَل جي چشمي واريءَ واديءَ جي طرف کان آڏامي هتي آئي ۽ هنن جا ڀونير ماکيءَ جي مک جو ايڇرو ڪري، اچي جهَل وادي ۾ ويٺا؛ تنهنڪري هنن ڀاڻ کي "مکسي" چوايو، ورنه هو ڪن جي خيال موجب، لاشاري بلوچ جو ڪيڙو آهن.

تي مٿيان لڳي ته ڇو گهڻگهيرن (ساڳيو گهڻگهو ڍڪيندڙ ۽ همذات يا چانڊين بلوچن)، ميان شاهل محمد جي چرچ تي اسان تي چڙهائي ڪئي؟ جيتوڻيڪ مگسي، ظاهري طرح خاموش رهيا، پر اندروني طرح منصوبا سٽيندا رهيا ته ڪهڙيءَ طرح به چانڊين کان وير وٺجي. انهيءَ ڪري توريءَ گهڻيءَ تان پاڻ ۾ پيا اڙڪندا هئا.

سندن عداوت جو ٻيو سبب اهو معلوم ٿي سگهيو آهي ته چانڊڪا جو هڪ امير ماڻهو، جهٽل ميان هڪ خاندان تي سخت حملو ڪري آيو. مگسين، وري اهڙا ڏهه حملا ڪيا. انهيءَ ڪري گويا جهنگ کي باهه لڳي ويئي. ٻنهي جي وچ ۾ وڏو جهيڙو ٿيو، جنهن ۾ ايترا ماڻهو مئا، جو ميدان ئي رت سان رڱجي ويو! انهيءَ واقعي کي تڙ جا ماڻهو "ماهو سنڌڻ لڳا. آخر ٻنهي ڌرين جو فيصلو، ميان شاهل محمد عباسيءَ جي جرڳي ڏنو.

(نگران سنڌ. باب قديم اقوام سنڌ).

٦٩- ڇٽي ڇنيجن جي ڀرڻ تي پيئي:

ڇنيجا ۽ ڀرڻ، موري تعلقي (ضلعي نواب شاهه) ۾ ٻه ڳوٺ آهن، جي هڪ ٻئي جي آمهون سامهون آهن. ڇنيجن ۾ هڪڙو هيندو سيٺيو رهندو هو، جنهن جي ڪن ماڻهن سان اٽيٽ ٿي پيئي. انهن ماڻهن کي، هروقت اهو خيال رهندو هو ته سيٺئي جو سر ڪٽجي. هڪ دفعي سيٺ کي ڌاڙو هڻڻ ويا، پر رات جي وڳڙي ۾ رستو ڀلجي، وڃي ڀرڻ تي ڌاڙ ڪيا. ڌاڙو ته هنيائون، پر سندن مطلب سڌ نه ٿيو. ڪنهن، انهيءَ واقعي کي ٻڌي، ائين چيو.

مطلب. جڏهن هڪ جو ڏوهه، ٻئي تي اچي، تڏهن ائين چئبو آهي.

٥٧- چڱو جن لکيو، مَدو سي نه پسن،
تورّي رڻ رهن، ته به ڪنڊون ڪائن ڪير سان:

جن جي قسمت ۾ چڱو لکيل آهي، سي ڪٿي به هوندا ته سک پيا پسندا.

چون ٿا ته هڪڙي بادشاهه، جهنگ ۾ محلات ٺهرايو هو. جڏهن راڻيءَ سان شڪار تي ويندو هو، تڏهن آتي آرامي ٿيندو هو. هڪ دفعي شڪار ڪندي، راڻي ۽ بادشاهه جدا ٿي ويا. راڻيءَ ته جلد ئي محلات ڳولي لڌو، پر بادشاهه اجا نه آيو.

هڪ مسافر، بادشاهه جي محلات وٽان لنگهيو. مسافر کي ٿڪَ ماندو ڪري وڌو، جنهنڪري محلات جي ڪُنڊڙيءَ ۾ کٽ تي سمهي پيو. جڏهن آيو، تڏهن بک بي حال ڪيس. محلات جي الماڙي کولي ڏٺائين ته منجهس کنڊ ۽ کير پيا آهن. کير کنڊ پي، وري سمهي پيو. اتفاق اهڙو ٿيو، جو بادشاهه به اتي آيو. ڏسي ته هڪ ماڻهو، کٽ تي آهليو پيو آهي. وري مٿي وڃي ڏسي ته سندس راڻي پلنگ تي سُتي پيئي آهي. بادشاهه کي غيرت آئي. مسافر کي اُتاري، پنهنجي شهر ڏانهن سزا ڏيارڻ خاطر، وزير ڏانهن هڪ خط لکي ڏنائينس. جڏهن شهر پهتو، تڏهن وزير کي اهو خط ڏنائين. وزير پڙهندي، هڪدم اڌ حڪومت جو ڪيس ڏنو. قدرت ڪريم جي، جيڪي اکر بادشاهه، غريب جي سزا لاءِ لکيا هئا مثل سزاوار آهي = بي معنيٰ لائق آهي. سي انعام جي صورت ۾ تبديل ٿي ويا. غريب جي اها ڳالهه ٻڌي، ڪنهن ائين چيو.

٧١- چورَ جي ڏاڙهي ۾ ڪُک.

چون ٿا ته هڪ قافلي مان ڪنهن سيٺ جو مال چوري ٿي ويو. سيٺ، هڪدم سڀني کي گڏ ڪري، چيو ته، ”منهنجو مال چوري ٿي ويو آهي، جنهن ڪنيو آهي، تنهن جو پتو پئجي چڪو آهي ۽ ان جي ڏاڙهيءَ ۾ ڪَـکُ آهي.“ چورُ به ان مجموعي ۾ موجود هو. ان کي دل ۾ شڪُ جاڳيو ته، متان منهنجي ڏاڙهيءَ ۾ ڪکُ هجي چونه ڪيي ڇڏيان. اهڙيءَ طرح چور ظاهر ٿي پيو ۽ سمورو مال مليو.

مطلب. عيبدار هميشه پنهنجي هرهڪ ڳالهه سان سچاتو وجي ٿو. يا شخص، ڪنهن جي طعني کي پنهنجي طرف گمان ڪري، تڏهن انهيءَ جي نسبت ائين چئبو آهي.

اردو: چور کی ڈاڑھی میں تنکا.

٧٢- چور کي چون ته گهڙ ڀنس گهر ۾، پا ڳئي کي چون ته چور، گهر ۾ گهڙيو اٿئي:

اهو مثال، اهڙي ماڻهوءَ لاءِ ڪم آڻبو آهي، جنهن ۾ هِنَ جي، هُنَ سان ۽ هُنَ جي، هِنَ سان ڳالا يا شڪايت ڪري، ٻنهي ڌرين جي وچ ۾ جهڳڙي وڌائڻ جي ڪوشش ڪبي آهي.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙي ڳوٺ ۾، هڪڙو اهڙو شخص رهندو هو، جنهن جي عادت هوندي هئي ته جڏهن به ڏسندو هو، ته ٻن ڌرين جي وچ ۾ معمولي چڪتاڻ ۽ جهڳڙو شروع ٿيو آهي، تڏهن چا ڪندو هو، جو جدا جدا وقتن تي، ليڪي ڇپي، ٻنهي ڌرين سان پيو ملندو هو ۽ انهن کي ڪجهه سچيون ڳالهيون ته ڪجهه مرچ مصالح لڳائي، اهڙي ته نوع سان ٻڌائيندو هو، جيئن هو باهه ۾ وڙهي پون! پر ٻنهي ڌرين کي اهو تاڪيد ڪندو هو ته، ”بابا، مان آهيان خير وارو، مهرباني ڪري منهنجو نالو، پڇليو پڇلايو به نه ڪجو!“

انهيءَ شخص جي شرارت جو اهو نتيجو نڪتو، جو روزانو پنهي ڌرين جي پاڻ ۾ جهڳڙا لڳا پيا هوندا هئا، بعض ته رت وهائڻ تائين به نوبت پهچي ويندي هئي.

آخر ڳوٺ وارن کي، سندس شرارت ۽ شيطانگيريءَ جو پتو پئجي ويو، جنهنڪري ڳوٺ ني ڇڏي وڃڻو پيس.

٧٣- چور نه، ته چاڪي ئي سهي:

ڪنهن ڳوٺ ۾ چوري ٿي. وقت جي قاضيءَ، پوليس تي زور رکيو، ته ڪنهن به صورت ۾، چور پيدا ڪيو وڃي. هاڻي پوليس ڇا ڪري! پيرو لڳي ته پتو پوي! جڏهن پوليس کان سچو ڏوهي لڀي نه سگهيو، تڏهن پيو ڪو چارو نه ڏسي، هڪڙي غريب چاڪيءَ کي گهيلي وٺي آيا. قاضي، اُن چاڪيءَ کي چڱيءَ طرح سڃاڻندو هو. چاڪيءَ کي آيل ڏسي، پوليس ڏانهن منهن ڪري، چيائين ته:

"چور نه، ته چاڪي ئي سهي."

مطلب هيءُ آهي ته: موقعي مهل تي، ڪم ٽپائڻ ۽ جند ڇڏائڻ لاءِ هيڪ جي، پيي ڪبي آهي، ته ان وقت اهو پهاڪو استعمال ڪيو ويندو آهي.

٧٤- چورن مٿان مور:

چون ٿا ته ڪن چورن، چوري ڪري، جهنگ ۾ سامان لاٿو. جڏهن ورهائڻ شروع ڪيائون، تڏهن هڪڙو سونو هار به ڪڍي، ميدان تي رکيائون. وڻ تي مور ويٺو هو، جنهن جي نظر وڃي، هار تي پيئي. سو لامارو ڏيئي، اهو هار کڻي ويو. تنهن تي چورن مان هڪڙي ائين چيو.

مطلب. جڏهن ڪو، ناجائز طريقي سان، ڪا شيءِ هٿ ڪري ٿو ۽ پوءِ ڪو پيو ماڻهو، کانئس اها شيءِ (سچي يا اڌ) کڻي وڃي ٿو، تڏهن ائين چئبو آهي.

(چ)

٧٥- چَتي ڪوريءَ واري ڏيگهه:

ڳالهه ڪرڻ وقت، اجائي، اينگهه ڪرڻ، بيجا ڳالهائڻ اجائي ٻڪ ڪرڻ.

چتو، رامڻ ڪوريءَ جو شاگرد هو. چون ٿا ته ساهتي پرڳڻي جو ويٺل هو. جڏهن پنهنجي استاد رامڻ ڪوريءَ وٽ اٺاوت جو ڪم سکندو هو، تڏهن به ڳالهائڻ وقت، اجائي ڊيگهه ڪندو هو. هڪ دفعي رامڻ پٽڪو لاهي، پاسي ۾ رکي لڳو آهي. سندس چڙهڪڻ وارو هٿو پٽ، پٽڪي پرسان رکيو هو. اتفاقاً هڪڙي چڻنگ وڃي، پٽڪي تي پيئي. چتو، اهو حال ڏسي، وسائڻ جي بجاءِ، رامڻ جو ڌيان، اينگهه ڪري، هن طرح ڇڪائڻ لڳو.

جَناب حضرت، استادَ رامڻَ جي،
هٿي پاسان، هڪڙي چڻنگ آئي،
وڃي دستار مبارڪ تي پئي آهي!

جيسين چتي، اهي لفظ چئي پورا ڪيا، تيسين رامڻ جي پٽڪي جو گهڻو حصو سڙي ويو.

جڏهن ڪم سيکي ويو، تڏهن جوڙيون ڪڍي، وڪڻڻ ويندو هو. پيسا ڪمائي پنج پنج جوڙيون ڪمائي اچي، پر هيءَ ڳالهه، هڪ جوڙي به مس ڪمائي، ۽ چاڪان ته ڊيگهه ڪرڻ، سندس عادت ٿي ويئي هئي. جوڙيءَ وڪڻندي، ولي پنهنجي اٺل ڪوڙي جي تعريف ڪندو هو: "هيءَ جوڙي مضبوط آهي، سندس ليکيري پڪي

آهي ڏاڍو پڪو اٿس، ڳهاڻي اٽيل آهي، تمام گهڻو چوڙ ڏيندي، ڏاڍي سستي آهي، ٻر ٻه وڏو اٿس ۽ ڪار ۾ سگهو نه ڳرندس وغيره!"

پيلا، جيڪڏهن هر هڪ گراهڪ سان، ايڏي ڍيگهه ۽ ٻڪ شڪ ڪبي ته ڪم جو جلدي اڪلاءُ، ڪيئن ٿيندو!

٧٦- حُنُود ڪاسائي واري ڳَڻ.

ڳالهه ڪندا آهن ته ڪنهن سمي، سيوهڻ سنڌ جو تخت گاهه هيو، جنهن جو حاڪم، همنڪ نالي هُو. هو قلعي اندر رهندو هو.

هڪڙي دفعي، ڪنهن ڌورانهين ڏيه جا چار ڄڻا: بادشاهه، وزير، ڪوٽوال ۽ بادشاهه جو غلام شڪار ڪندي، سنڌ ڊنڊ تي، پڪين جي شڪار لاءِ اچي نڪتا. شڪار بعد، شام جو گهوڙن تي سوار ٿي، سيوهڻ آيا. ساڄهون بادشاهي قلعو نظر آين. خيال ڪيائون ته قلعي اندر هلي، مهمان ٿي رهجي، پر دروازو بند هو. سڏ تي قلعي اندران جواب آيو ته، ”حاڪم بيمار آهي، تنهنڪري گهڻو گوڙشور نه ڪريو. تنهن ڪانسواءِ، سج لٿي ڪان پوءِ، قلعي جو دروازو بند رهندو آهي.“ هنن خيال ڪيو ته ”اتي ئي قلعي پرسان، واري وَٽيءَ تي پهرو ڏيئي، رات ڪاٽيون.“ پهر پائين ڪوٽوال جو وارو آيو ۽ باقي ٽي ڄڻا سمهي پيا. اڃا اڌ ڪلاڪ مس گذريو ته اوچتو شينهن اچي، مٿانئس ڪڙڪيو، هٿي ڪوٽوال جا پيرا ڪري وڃائين. ڪجهه وقت ڪان پوءِ، ٻئي پهر لاءِ وزير اٿيو. ڪوٽوال جا هڏا ڏسي، سمجهائين ته ”ڪوٽوال کي شينهن کائي ويو آهي ۽ هڏا ڇڏي ويو آهي.“ پهرو ڏيندي، ڪيس اُڃ ڏاڍو ماندو ڪيو، جنهنڪري پر واري تلاءَ تي پاڻي پيئڻ ويو. اتي جيئن پاڻي پئي پيتائين، تيئن هڪ وڏي مڇي، ڪيس گهليئي ويئي. وري ٽئين پهر لاءِ، بادشاهه اٿيو ڇا ڏسي ته ڪوٽوال ۽ وزير، ٻئي غائب! هڏن کي ڏسي، سمجهائين ته، هڪ ته شينهن جو لقمو ٿي ويو، باقي ٻئي لاءِ، خيال پئي ڪيائين ته

ڪيڏانهن ويو. بادشاهه کي اڄ ڏاڍو ستايو ۽ جنهن ڪري تلاءَ تي پاڻي پيئڻ ويو. اتي وزير جي پڳ ڏٺائين، يقين ٿيس ته ڪوٽوال کي شينهن کائي ويو آهي ۽ وزير، پڳ ٻاهر رکي، پاڻي پيئڻ ويو آهي ته ڪيس ڪو مانگر مڇ کڻي ويو آهي. مٿس اهڙي ته هيبت طاري ٿي، جو پاڻي پيئڻ کانسواءِ ئي موٽي آيو. هيٺر غلام جو وارو هو، پر بادشاهه، هن کي آڻڻ، مناسب نه سمجهيو، ڇاڪاڻ ته سمجهائين ته ويچاري، سڄو ڏينهن ڇا ڪو ڙ ڪئي آهي. بادشاهه قلعي جي ديوار سان ٽيڪ ڏيئي، ويچار ڪرڻ لڳو ته ايتري ۾ ڪُڪُڙن جا دَمَ شروع ٿي ويا. ان وقت حنود ڪاسائي، هميشه جي دستور موجب، پنهنجي گهران نڪتو. سندس گهر ۽ دڪان گڏو گڏ هئان هئا، جنهن ڪري ڪڏ تي نالو ئي پئجي ويو: حنود ڪاسائيءَ واري ڪڏ. هن جي عادت هوندي هئي ته سويل صبح جو اٿي، ڪنهن ماڻهوءَ کي هٿ ڪري، ڪيس ڪهي، گوشت وڪڻندو هو، جنهن ڪري ملڪ ۾ حنود ڪاسائيءَ جو وڏو ڌهڪار هو. حنود کي ڪو هٿ ۾ نه لائيندو هو، ڇاڪاڻ ته وڏو پهلوان هو. تنهن کان سواءِ وٽس تيز اوزار به هوندا هئا. انهيءَ ڪري ڪو اڻ واقف يا شهر جو ڪو ڪمبخت سج اڀرڻ کان اڳ ۾، گهر کان ٻاهر نڪرندو هو. اڄ صبح جو قلعي طرف گهمڻ آيو. بادشاهه تي نظر پيس، جو قلعي جي پَر ۾ ڪُرنڊڙو ٿيو پيو هو. هن کي آڻاري، گهر وٺي آيو. اڃا بادشاهه کي ڪُهڻ تي هو ته ڪيس خبر پيئي ته شهر جو حاڪم همنڪ گذاري ويو آهي، جنهن ڪري شهر جو ڪاروبار بند رهندو. بادشاهه کي ڪجهه وقت لاءِ مهلت ته ملي، پر ساهه سڪي ويس.

شهر جي حاڪم کي ڪو اولاد ڪونه هو، جنهن ڪري وصيت ڪئي هئائين، ته، ”منهنجي مرڻ کان پوءِ، قلعي جو دروازو کوليندي، جيڪو پهريون ماڻهو مُنهن پوي، تنهن کي تخت تي ويهارجو.“ دروازو کوليندي ئي، غلام دروازي پرسان

سمُجهل ڏنائون. سڀ امير، وزير، غلام، ادب سان، مٿانس بيٺي رهيا. جڏهن غلام آيو، تڏهن اچرج ۾ پئجي ويو ته هي ڇا؟ تنهن تي غلام پنهنجي ٻوليءَ ۾، هن کي چيو ته، اوهان چريا ٿيا آهيو يا مان؟" وزير سمجهيو ته شايد پڇي ٿو ته، "سيوهڻ جي بادشاهي ملي آهي يا ٺٽي جو ڪو ٽڪرو به." هٿن هٿ ٻڌي عرض ڪيو ته، "سائين، هي بادشاهيون، اوهان جون آهن." آخر غلام کي سمجهه اچي ويئي ۽ هو سيوهڻ جو حاڪم ٿي ويو.

اها خبر، بنادير سڄي شهر ۾، وڄ وانگر ڦهلجي ويئي. جڏهن حمود ڪاسائيءَ کي اها خبر پئي، تڏهن به هٿ ٺيون مُنهن پيٽ لڳو. چيءَ اڄ ويو به قلعي جي طرف هوس. جيڪڏهن ڪجهه وقت ترسان ها ته ضرور دروازو کوليندي مون کي ئي عملي جا ماڻهو ميان ها ۽ آءٌ ئي بادشاهه ٿيان ها." پوءِ ته اچي بادشاهه تي مڙيو. ڪٿان جو، ڪٿان پيو اچي! چيءِ، "هي نياڳو، مُنهن نه پوي ها ته اڄ، مان ئي بادشاهه هجان ها." هڪدم ڏند ڪرٽي، ڪاتي ڪڍي آيو. بادشاهه کي ڏڪڻي وٺي ويئي. حمود کي چيائين ته، "منهنجي مارڻ ۾ ڇا دٿ ايندءِ. وڏ ۾ وڏ، منهنجي گوشت مان، ٻه-چار روپيه ڪمائيندين، پيو ڇا! تون مون کي جيئندان ڏي ته مان توکي جهجهو ڏنءُ ڏيندس." هن کي ته اهائي ڳالهه کپندي هئي، ڇاڪاڻ ته پيسي جو پٽُ هو. ڪاتي ڪڍي ڦٽي ڪيائين. بادشاهه رومال جي چئن ڪُنڊن تي، ٻه مصرعون (مصرع مصرع جو اڌ، هر هڪ ڪُنڊ تي) لکي، حمود کي ڏنائين ته وڃي، نئين حاڪم کي ڏي ته توکي ڏيئي ڇڏيندو. مصرع هي آهي:

يکي شير خورد يکي خورد ماهي،
يکي بندي خانه، يکي بادشاهي.

ڪاسائي رومال ڪٽي، تئين حاڪم کي ڏنو. حاڪم کي ذرا شڪُ جاڳيو، پر پوريءَ طرح پروڙي نه سگهيو؛ سو هن به وري چئن ئي ڪُنڊن تي لکي موڪليو:

ڪسي شير خورد و ڪسي خورد ماهي،
ڪسي بندي خانه، ڪسي پادشاهي.

اهو رومال، ڪاسائيءَ آٽي، بادشاهه کي ڏنو، جنهن وري لکي مرڪليس:

ڪوتوال را شير خوردو، وزير را خورد ماهي،
بادشاهه بندي خانه، غلام پادشاهي.

هيٺئر ته هن کي سمجهڻ ۾ دير ئي ڪانه لڳي. هڪدم بادشاهه کي آزاد ڪرايائين ۽ حنود کي به چڱو عهدو ڏنائين.

هيٺئر جو حنود کي چڱو عهدو ملي ويو، جنهنڪري ڪاسائڪو ڌنڌو ڇڏي ڏنائين ۽ ماڻهن جي دلين مان به، آهستي آهستي اهو ڊپ لهي ويو.

حنود واري ڪڏ، اڄا تائين سيوهڻ ۾ قائم آهي، جنهن جي ايراضي، تقريباً پنجن جريبن ۾ ٿيندي.

حنود ڪاسائي واري ڪڏ مان مطلب آهي: اها خوفناڪ آونهي ڪڏ، جا پرجي ئي نه ۽ چاڪاڻ ته ورهين ڪان وٺي ان ۾ ماڻهن جا هڏا اچليندو هو.

جڏهن، ڪو ظالمانه ڪم ڪندو آهي ۽ سندس پيٽ نه پربو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

(خ)

٧٧- خاڻن جي خاڻي، ماڻيءَ مان معلوم.

ميزبان جي پيٽ‌لائپ يا آسودگي، سندس ماڻيءَ مان ئي معلوم ٿيندي آهي.

چون ٿا خان خانان بيرم خان (جيڪو اڪبر بادشاه جو اُستاد ۽ سنڀاليندڙ هو)، ڏاڍو مهمان نواز هو. هر مهمان کي، ماڻيءَ ۾ مُهرون به ڳڌائي ڏيندو هو. انهيءَ ڪري هر مهمان جي واتان، اها ئي وائي نڪرندي هئي ته "جڏهن سچو پچو خانُ (خان خانان) آهي، تڏهن ته مهمانن کي ماڻيءَ سان مُهرون به ڏئي ٿو." پوءِ هر زبان تي اهو مثال هوندو هو ته، "خانان جي خاڻي، ماڻيءَ مان معلوم"، جنهن تان هينئر مروج ٿي ويو آهي: خاڻن جي خاڻي، ماڻيءَ مان معلوم.

(د)

٧٨- دراز ريش، خضر يا ابليس:

هڪڙي پڙهيل، هڪ ڏينهن ڪنهن ڪتاب ۾ ڏٺو ته: ڊگهي ڏاڙهي، بيوقوفيءَ جي علامت آهي. دل ۾ چيائين ته، ”ائين ڪيئن ٿي سگهي ٿو. ڏاڙهي جو عقلن سان ڪهڙو تعلق! منهنجي ڏاڙهي ڪيڏي نه وڏي آهي، پر مون کي ته ڪنهن به بيوقوف نه سڏيو آهي. پڪ ئي پڪ، لکندڙ ئي بيوقوف آهي.“ پر وري خيال آيس، ته ڀلا ان چوڻيءَ کي، آزمائي ته ڏسجي. جيڪڏهن مان پنهنجي ڏاڙهيءَ جو، چپو ڪن گهٽايان، ته ڪهڙو حرج!“ سو، ڇا ڪيائين، جو قينچيءَ جي ڳولا ۾ لڳي ويو، پر لڀي نه سگهيو پوءِ، هن چيو ته، ”قينچي نه ملي ته ڪوبه فڪر ڪونهي، هيءَ بتي به ساڳيو قينچيءَ جهڙو ڪم ڏيندي.“ پوءِ ڪاڏيءَ کان، ڏاڙهيءَ کي زور سان مٺ وڌائين ۽ ٻئي هٿ سان، مٺ کان هيٺ بچيل ڏاڙهيءَ کي ڪٽي باهه ڏنائين. باهه ته جلدئي مچي ويئي، سندس هٿ کي لڳي ۽ دانهن ڪري، وسائڻ جي خيال کان، هيڏي هوڏي ڀڳو، پر باهه اچي مٿنهن کي ورتس، هٿي لٿسي وڌائينس. جڏهن اسپتال مان موٽيو. تڏهن اچي ساڳيون ڪتاب جو صفحو کوليائين ۽ حاشيه تي لکيائين: مون خود ان چوڻيءَ کي آزمايو آهي، اها بالکل سچي آهي.

٧٩- دلوراءِ جي ذڪري:

دلوراءِ، ڀنڀوراءِ ۽ چنڌو، آمر جا پٽ هئا (١). دلوراءِ

---

(١) تاريخ سنڌ (قلمي نسخو) محمد صديق پيرزاده ص ٨٤.

جي نگري (شهر) ڪيڻن نامر ڏني، تنهن لاءِ، هيوز، تحفة الڪرام جو حوالو ڏيندي لکي ٿو: (١)

”چون ٿا ته الور جي خاتمي بعد، دلوراءِ، برهمڻ آباد ۾ رهڻ لڳو. ڪيس ڇٽو امراڻي، پٽ آمر، نالي ڀاءُ هو. ننڍي هوندي ئي خدا تعاليٰ ڪيس، اسلام جي رحمتن ڏانهن مائل ڪيو، تنهنڪري شهر ڇڏي، وڃي قرآن شريف حفظ ڪيائين ۽ اسلام جا ارڪان ۽ عقائد سکيو. جڏهن موٽي آيو، تڏهن سندس دوستن عزيزن، ڪيس شاديءَ لاءِ ستوهه ڀريو، مگر هي ڀڙ ڪري بيٺو. تنهن تي ڪنهن طعني طور چيس ته، ”پيل ته هيءِ، تُرڪ (مسلمان)، ڪعبي ڏي وڃي ۽ فلاڻي ناليري عرب جي ڌيءُ سان شادي ڪري“ خوش قسمتيءَ سان، هن حج تي وڃڻ جو پڪو ارادو ڪيو. ان وقت سندس ڀاءُ جوان هو. جڏهن هو، منزل مقصود تي آيو، تڏهن هن، هڪ عورت کي، دڪان تي قرآن شريف جي تلاوت ۾ مشغول ڏٺو. هي بيهي ٻڌڻ لڳو. تلاوت ڪندڙ (عورت) پڇيس، ته ”ڇو بيٺو آهين؟“ چيائين ته، ”قرآن ٻڌڻ لاءِ. جيڪڏهن تون مهرباني ڪري مون کي مختلف قراءتون سيکاريندينءَ ته مان تنهن جو ٻانهو ٿي رهندس.“ عورت جواب ڏنس ته، ”منهنجي استاد، فلاڻي جي ڌيءَ آهي، جيڪڏهن تون پنهنجو ويس بدلائي، زناني پوشاڪ پهريندين ته مان توکي اُن وٽ وٺي هلنديس.“ هُن ائين ڪيو ۽ ٿوري ئي وقت ۾، ڪنواري عورت اڳيان پهچي ويو. اها قاري عورت، ٻين ڪمالات کان سواءِ علم نجوم ۾ پڻ ماهر هئي. هڪ دفعي ان عورت (جنهن ڇٽي امراڻي کي ٻيهي استاد وٽ، قراءت سکڻ لاءِ ويهاريو هو)، ٻيهي استاد کان پنهنجي ڌيءُ جي طالع بابت پڇيو. ٻيهي استاد کيس باقاعدي جواب ڏنو. پوءِ ڇٽي ٻيهي استاد کي چيو ته، ”جڏهن توکي ٻين جي حال جو

---

(١) گزيٽيئر آف دي پراولس آف سنڌ. ص ١٤٠-١٤١.

پتو پئجي سگهي ٿو، تڏهن تون پنهنجي بنسبت ضرور چاهيندي هوندينءَ؟" عورت ورائيو ته، "آهو چڱيءَ طرح ياد ڪيل اٿم. تو هاڻي خود پنهنجي بخت ۾ نهاريو آهي." عورت وڌيڪ چيو ته "منهنجي سڱابندي، سنڌ جي هڪڙي رهاڪوءَ سان ٿيڻي آهي" چنّي پڇيس ته، "ڪڏهن؟" عورت جواب ڏنو ته، "جلدئي" چنّي سلسلہ ڪلام جاري رکندي، پڇيس ته، "اهو ماڻهو ڪٿي آهي؟" عورت حساب ڪري ٻڌايس، ته، "تون ئي اهو ماڻهو آهين." جڏهن ان طرح چنّي جي قسمت جو پردو کوليو ويو، تڏهن قاري نينگر چيس ته "هاڻ هليو وڃ ۽ هن ويس ۾ وري نہ اچج! اهي لٽا لاهي ڇڏ ۽ جهڙو آهين، تهڙو ظاهر ٿي ۽ منهنجي پانهنَ گهرُ، ڇاڪاڻ ته سان تنهنجي قسمت ۾ لکيل آهيان." پوءِ پنهنجي مائٽن (پيءُ-ماءُ) کي احوال ٻڌائي، چنّي اسرانيءَ جي ونّي بڻي."

"چنّو (ڪجهہ وقت کان پوءِ) پنهنجي حسين زال فاطمہ کي، پاڻ سان گڏ، سنڌ وٺي آيو. جڏهن هي دلوراءِ جي شهر وٽ پهتو، تڏهن ظالم بادشاهہ، هيءَ رسم ڦاهي ڇڏي هئي ته؛ نيون شادي شده عورتون، پهرين دفعي هن ڏي آنديون وڃن. چنّو پنهنجي پيءُ وٽ ويو ۽ کيس اهڙي بدنام ڪندڙ عمل کان، باز اچڻ لاءِ سمجهايائين؛ مگر سڀ دليل رائگان ويا. آخرڪار هڪ ڏينهن، جڏهن چنّو پنهنجي گهر ۾ موجود نہ هو، تڏهن دلوراءِ سندس گهر هليو ويو. هن، فاطمہ جي حسن جي گهڻي تعريف ٻڌي هئي، جنهنڪري کيس ڏسڻ جي تمنا ٿي ادا ٿي. فاطمہ جي مڙس کي تيزيءَ سان پهچي وئي، جو هو پنهنجي پيءُ جي نيت کي، لڪ ڇپ ۾ جاچڻ لاءِ موٽي آيو. ظالم (پيءُ) جي ناپاڪ مقصد کي سهي ڪندي، پنهنجي امانت واريءَ جاءِ کان ڌوڪيندو، پنهنجي نوجوان پاڪدامن گهر واريءَ کي، سندس تنگ ڪندڙ چڱي کان بچائڻ لاءِ ٻاريءَ ۾ فوراً ٿي ويو. هڪ آواز ٿيو، جنهن

چيو ته، ”هي شهر عنقريب، بادشاهه جي ظلمن سبب زمين دوز ٿيندو. جنهن کي به هي اطلاع ملي ته پل پنهنجو پاڻ بچائي.“
”ڪن ٿورن ان تي عمل ڪيو ۽ خبردار رهيا. ڀرين رات هڪ پوڙهي عورت، جنهن انڌ تي سڳڻ پئي ڪتيو، جي برڪت سان، ٻيءَ رات هڪ ڳهاٽي پيڙيندڙ يعني چاڪيءَ جي محابي آفت ٽري ويئي ۽ ٽينءَ رات سڄو ئي شهر زمين دوز ٿي ويو. فقط هڪ منارو، عبرت خاطر وڃي بچيو!“

مرحوم محمد صديق جي قلمي نسخي ۾ لکيل آهي: (١).
”هڪ ڏينهن اوچتو، راءِ چنيءَ جي گهر لنگهي ويو. چنيءَ جي زال عربياڻي منهن ڍڪي، اندر هلي ويئي. جڏهن چنو گهر آيو، تڏهن زال ڳالهه ڪيس، جنهن ڪري ٻنهي زال مرد، ٽي راتيون دربار خدائي ۾ متوجه ٿيا ۽ زاريون ڪيائون. چوٿين پهر يعني واري آئي ۽ زمين ڏري پئي، (جنهن ڪان) شهر غرق ٿيو.“

چنو آمراڻي، ٻوءِ سيوهڻ ۾ اچي رهيو، جنهن کي سيوهڻ وارا چنو آمراڻي چوندا آهن (٢). مٿس چگو گنبذ اڏيل آهي. اگهڻ توڙي پٺين تي ڪاشيءَ جون سرون لڳل آهن. اولاهين پٽ تي هي ڪتبو لڳل آهي:

بدورِ شهنشاه شاهِ جهان،
خديو خرمند صاحبقران،
چون خلدِ برين روضه شاه چهتم،
بنا کرد نواب دينددار خان،
ز سالِ بنايش طلب داشتند،
”بهشتي بروئي زمين“ شد عيان.

---

(١) تاريخ سنڌ (قلمي اسخو)- محمد صديق پيرزادو. صفحو ٥١٤
(٢) سنڌ آزاد ابير الوحيد- ص ٧٣

[سياڻي حاڪم، صاحبقران شهنشاه شاه جهان جي وقت ۾ نواب ديندار خان، جنهن درويش جو بهشت جهڙو مقبرو تيار ڪرايو. ان جي ٺهڻ جي سال بابت، ڳهر ڪياڻون (ته جواب آيو) هڪڙو بهشت، زمين جي مٿاڇري تي ظاهر ٿيو آهي.]

مرحوم محمد صديق پيرزاده جي قلمي نسخي مان، هيءَ روايت پڻ ملي ٿي (١).

”راجا دلوراءِ جي ڀيڻ جي ڌيءَ جي شادي ٿي. انهيءَ ڀيڻ اچي، راجا کي ايلاز آزيون ڪيون، ته ڀيڻ جي عزت رکي پر راجا نه مڃيو. چيائين ته، ”انجام بادشاهي نه ڇڏيندس. هم بستر نه ٿيندس، بلڪ محلات ۾ انهيءَ وقت ايندس.“ ڀيڻ پڇيس ته، ”ائين به ساڳي بدنامي ٿيندي، اصل نه اچ.“ راجا نه مڃيو. آخر نا اميد ٿي موٽي ڀيڻيندي ويئي ته، منهنجون ٽرڙا، شل ڇيپ پوندءِ، بنياد ئي ناس ٿيندءِ.“

”ڌڻيءَ جي قدرت سان، جنهن وقت شادي ٿي، انهيءَ وقت، راجا پنهنجي محلات مان نڪري، شاديءَ واري محلات ڏي روانو ٿيو. اوچتو آسمان ۾ غبار پيدا ٿيو، ڳاڙهي واري وسڻ لڳي، جنهن ۾ سڄو شهر غرق ٿي ويو.“

هي واقعو ڪهڙي دور سان تعلق ٿو رکي، تنهن لاءِ هيوز لکي ٿو (٢):

”جيڪڏهن سيد علي مڪي، ان وقت جڏهن مان ڳڏ بغداد مان سنه ١٠٢ع ۾ سنڌ ۾ آيو ته پوءِ شهر جي تباهي، هنن ٻنهي جي سنڌ ۾ وارد ٿيڻ بعد فوراً ئي سمجهڻ گهرجي.“

هيوز جي لکيت کي، پيرزاده جي نسخي مان وزن ملي ٿو (٣):

---

(١) تاريخ سنڌ ـ ص ٧٦
(٢) دي گزيٽيئر آف دي پراونس آف سنڌ ـ ص ١٤٢
(٣) تاريخ سنڌ، فارسي (قلمي نسخو) محمد صديق پير زادو ـ ص ٧٦

”سيد علي مکي در سنه ٢٠٠هه حکومت بني عباس در ملک سنده نزديک جبل لک آري پسگردائي سيوستان تشريف فرما شد. بمع دو پسر و يک برادر زاده........ در آن جائي سکونت کرده. در آن ملک حکومت راجه دلورائي بود.“

[سيد علي مکي ٢٠٠هه ۾ بني عباس جي حڪومت ۾ سنڌ ملڪ جي لڪي جبلن جي ويجهو، پنهنجي ٻن پٽن ۽ هڪ ڀائٽي سان سيوهڻ ۾ تشريف فرما ٿيو.......... انهيءَ جاءِ تي رهائش اختيار ڪيائين، جتي دلوراءِ جي حڪومت هئي...]

٨٠- دلي دُور آست:

مطلب حاصل ڪرڻ ۾ اڃا دير آهي.

چون ٿا ته شهنشاهه جهانگير، هڪڙو تمام تيز رفتار قاصد، ڪنهن خاص ضروري ڪم لاءِ، ملڪه نورجهان ڏانهن، لاهور کان دهلي روانو ڪيو. اهو قاصد، اهڙو ته تيز رفتار هو، جو آن جهڙا ڪي ٿورا ماڻهو پيدا ٿيا هوندا. هن، بادشاه کي چيو ته، ”آءٌ هڪ ڏينهن ۾ دهليءَ پهچي ويندس ۽ ٻئي ڏينهن واپس، سائين جن وٽ پهچي ويندس“ هلندو هلندو جڏهن اچي دهليءَ کي ويجهو پهتو، تڏهن رستي تان ايندڙ، هڪ پوڙهيءَ کان پڇيائين ته، ”هتان دهلي ڪيترو پري آهي؟“ پوڙهيءَ چيس ته، ”خدا نه ڪري دهلي دور!“ مگر قاصد، انهيءَ جو مطلب سمجهيو ته اڃا دهلي پري آهي. انهيءَ ڪري آتي ئي دل شڪستو ٿي مري ويو!

بادشاه کي جڏهن اها خبر پيئي، تڏهن ڏاڍو ارمان ٿيس ۽ سندس تيز رفتاريءَ جو قدر ڪندي، سندس قبر تي، عاليشان عمارت اڏاپائين، جا دهليءَ کان ڏهن ميلن جي پنڌ تي، اڄ تائين موجود آهي ۽ ”پيلڪ“ جي مقبره جي نالي سان مشهور

آهي. انهيءَ عمارت جي لهڻ جو سال ١١٣٣ هه مطابق ١٧٢٠ع آهي.

٨١- دودو ڏوڙ، چنيسر چاڙي:

ڀونگر سومري کي ٻه زالون هيون. پهرين زال لوهاريءَ مان، هڪ پٽ چنيسر ۽ هڪ ڌيءَ ٻاگهل. ٻيءَ زال سومريءَ (ڏاڏي ڀونيءَ) مان، دودو هئس. دودو ننڍو پٽ هوس. جڏهن ڀونگر مري ويو، تڏهن اميرن امرائن، وڏي پٽ چنيسر کي پڳ ٻڌائي. چنيسر چيو ته، آءٌ ڪان ڀچي اڃان ته پوءِ پڳ ٻڌندس." مجلس مان اٿي ڪڙو ٿيو. اميرن امرائن چيو ته، "جيڪو اڄ ماڻهو ڪان موڪلائي ويو آهي، سو ڪيئن ملڪ هلائيندو، تنهنڪري دودي کي پڳ ٻڌائي، تخت تي ويهاريائون ۽ چنيسر موٽي پشيمان ٿي، گهر وڃي ويٺو.

پيٽ ڀاڳهل، رات ڏينهن طعنن سان تپائي ڏنس:

"اڳي هيونسين ٻه ڄڻيون، هاڻي ٽيڙ ي ٽياسين ٽي،
چرخو چندن عاج جو، امـا آٽي ڏي"

انهن طعنن، چنيسر جي زندگي زهر ڪري وڌي. آخر ڪو ٻيو حيلو وسيلو نه ڏسي، دهليءَ جي حاڪم علاءالدين خلجيءَ ڏانهن ويو. محمد صديق پيرزادو لکي ٿو: (١)

"خلجيءَ کي عرض ڪيائين ته: هن چنيسر، پيءُ ڀاگهل جو سڳ توکي ڏيڻو ڪيو آهي، مگر منهنجو ننڍو ڀاءُ دودو، اعتراض ٿو وٺي .... بادشاهه سنڌ ڏي ايلچي موڪليو. جڏهن ايلچي، ڪوٽ وڳهه ۾ آيو ۽ سومرن کي خبر معلوم ٿي، تڏهن سومرن، قاصد جا ٻئي ڪَنَ پَٽي ڪڍيا. قاصد موٽي، دهليءَ ويو. قاصد چيو:

ٻن ڀاڳهي ۽ ٻـارَ ٻـاگهيءَ جا ٻَنَ،
جو ويندو وڳهه ڪوٽ، پٽائي ايندو ڪَنَ.

---

(١) تاريخ سنڌ - قلمي نسخو، ص ٥٧.

بادشاهہ علاءُالدين، وڏو ڪٽڪ، سنڌ تي چاڙهي موڪليو. جتان بہ لشڪر پئي لنگهيو، اتان جا ماڻهو، اهو ڳوٺ ڇڏي ڀڄي ويا. علاءُ الدين جي هيڏي ساري ڪٽڪ کي ڏسي، عام چوڻي ٿي وئي.

ڪٽڪيءَ جو پو نڪندي، پڇو نيڪري پيو،
مَري ويئي، پـر لشڪر نـہ کُٽو.

اباوڙي ۽ آروڙ جون جنگيون ڪئي، سکر پهتا ۽ چانڊڪا ڪان پوءِ، حيدرآباد مان ٿيندا، وڳهہ ڪوٽ پهتا. سخت جنگ لڳي. ميدان رت سان رڱجي ريٽو ٿي ويو. گهڻا سومرا مري ويا. آخر دودي جا پٽ ۽ چنيسر جا پٽ مارجي ويا. جڏهن چنيسر جو پٽ ننگر (جو دودي جو نياڻو هو) مئو تہ سگهڙ چيو:

”هي پي شير شهيد ٿيو، سگهڙ ساران ور“
اتي چنيسر بہ خوب وڙهيو، آخر قتل ٿي ويو.

دودو، جنهن پهلوانيءَ سان علاءُالدين جي لشڪر ۾ ناڪوڙو وڌو، تنهن لاءِ سگهڙ چوي ٿو:

ديمين سان دودو لڙيو، گجي جيئن گجمير،
پيهي رهيون رڻ پونءَ ۾، مرد مثل هي مير.*

نتيجو اهو نڪتو جو نہ چنيسر کي حڪومت ملي ۽ نہ دودي جي حڪومت هلي. ڪيترا سومرا مارجي ويا. ڪنهن اهو واقعو ڏسي ائين چيو.

٨٢ - ڏوڌ جا ڏوڌ، پاڻي جا پاڻي:

مٿرا (هندستان) شهر ۾، هڪ حلوائي رهندو هو، جو ڪڏهن بہ خالص کير نہ وڪڻندو هو ۽ نہ وري مٺائي خالص ٺاهيندو هو. هڪ دفعي، ان حلوائيءَ جي دڪان تان، هڪڙي باندر، پيسن جي ڳوٿري (جنهن ۾ پيسا، آنا، ٻيانيون

---

* ديمين=لشڪر. گجمير=شينهن، رڻ پون=جنگي ميدان.

ٻانڊيون وغيره هيون) ڪٽي، واهه جي ٻر واري وڏي وڻ جي چوٽيءَ تي وڃي ويٺو. ڳوٿريءَ مان ٻئسا ڪڍي، هڪ پيسو پاڻيءَ ۾ ته هڪ پيسو هيٺ پيو اڇلي. اهڙيءَ طرح ڳوٿري جي اڌ رقم، پاڻيءَ ۾ اڇلايائين ۽ اڌ رقم هيٺ. حلوائي دانهون ڪوڪون ڪري چوڻ لڳو ته، ”اڙي ظالم، اهو ڇاٿو ڪرين؟“ ڏسندڙن مان هڪ شخص چيو ته، ”دوڌ ڪا دوڌ اور پاني ڪا پانيءَ الڳ ڪر رها هي!“ يعني کير ۾ جيڪي پاڻيءَ وجهڻ ڪري، توکي وڌيڪ پيسا مليا هئا، سي پاڻيءَ ۾ وجهي رهيو آهي.

مطلب. جڏهن عدل ۽ انصاف پوريءَ طرح ٿئي، تڏهن ائين چئبو يا انهيءَ شخص جي باري ۾ ائين چئبو، جو عادل ۽ منصف مزاج هجي.

(ڏ)

٨٣- ڌيءَ پاڙي، اندر ساڙي، ڌيءَ دور ڪائي چُور.

چون ٿا ته ڪنهن ماڻهوءَ پنهنجي ڌيءَ، پاڙي ۾ پرڻائي ته جيئن اکين آڏو هجي. پهريائين ته گهوٽ ڪنوار، پاڻ ۾ کير کنڊ هئا، پر پوءِ جيئن دستور آهي ته ٻه ٿانوَ به ٿڪرَ به پيا ٿيڪن، تنهن وانگر بعضي ڪَنهُرا ڪپرا پوندا هئا. هڪڙيءَ پاڙي واريءَ وڃي چوڪريءَ جي ماءُ کي ٻڌايو ته، "تنهنجي ڌيءُ کي مڙس مڏايو ماريو آهي." مطلب ته ڳالهه هجي يا نه، ته به آهه، يا ڪا ٻي پاڙي واري، شرير عورت، ڪنوار ماءُ جا ڪَنَ ڀر ڀندي رهي. وري جڏهن ڌيئس پيڪي ويئي ۽ ورَ جي نيڪي نه ڪيائين، تڏهن اها حالت ڏسي، ماءُ جا آنڊا سڙڻ لڳا. اتي هڪڙيءَ وڏل مائيءَ چيو ته، "ڌيءَ پاڙي، اندر ساڙي، ڌيءَ دور، ڪائي چُور." (چُوري)

مطلب. ته پاڙي جي ٿوري ڪُٺي ڳالهه ٻڌي به پيو، پيءُ - ماءُ کي ڏک ٿيندو، پر ڏور پنڌ سبب، جهڙي تهڙي ڳالهه ٻڌڻ ۾ ئي ڪانه ايندي.

(ڏ)

٨٤- ڏاچي هُٺي ڏَهہ، تہ توڏي هُٺي ٽيرهن.

جڏهن سوڍي (راڻي)، مومل ماڻي، تڏهن روزانو رات جو پليءَ ڏاچيءَ تي چڙهي، وڃي مومل جو مهمان ٿيندو هو ۽ رات آتي گذاري، صبح جو موٽي، ماڳ ايندو هو. اهو ڳجهہ ڳوهہ وارو قصو آخر کلي پيو، جنهنڪري همير سومري کي مڻيان لڳي ۽ ڪاوڙ وچان، راڻي جي سواريءَ واريءَ ڏاچيءَ کي، پيرن ۾ ڪيرَ هڻائي، منڊو ڪرائي ڇڏيائين. هينئر راڻي لاءِ، زندگي زهر ٿي پيئي، سو لڳو ڪاڪ هلڻ لاءِ ڪهاٽ ڪهڙڻ. آخر ڏاچيءَ واري جتَ کي گهرائي، ڪانئس پڇيءَ ڪنهن اهڙيءَ پُلاءِ ڏاچيءَ يا اٺ لاءِ پڇا ڪيائين. جت چيس تہ، "سائين، اَن ڏاچيءَ جي هڪڙي توڏي آهي، جنهن کي پڻ، ماءُ جهڙا پاڻي آهن." راڻي چيس تہ، "متان وِچَ تي ويلو وجهي؟" جت چيس تہ، "سائين، اوهين خيال نہ ڪريو، توڏي نڍي آهي، مگر وَڪن ۾ ماءُ کان بہ وڌيڪ آهي. ڪا پرواه نہ ڪريو. ڏاچي، ڏهہ هڻندي هُٺي تہ توڏي، تيرهن هڻندي." پوءِ راڻو، روزانو اُنهيءَ سواريءَ تي مومل سان ملڻ ويندو هو.

شاهہ پُٺائي بہ اهڙو ذڪر ڪيو آهي:

نڍيو تان ڪوهہ، پر وِڪين آهي وِترو،
اچيو ڪاڪ ڪنڌين ۾، پَهيس پکيءَ جان پوءِ،
اَن ڪَرَ منجهان ڪو، ميو مالو نہ ٿئي(١).

---

(١) ڪوهہ = ڇا. نان ڪوهہ = ڇا ٿي پيو. وِڪين = وَڪن ۾. وِترو = وڌيڪ. پهس = او چتو، ڌڪڙو. ڪَرَ = ڪمل، ڪنب. ميو = اٺ. مالو = ٿڌو، سست، بي پاڻي.

٨٥- ڏسجي ته اُٺ، ڪهڙيءَ ڪَڙيءَ ٿو ويهي؟

ڏسجي ته ڇا ٿو ظاهر ٿئي، معاملو ڪهڙي صورت ٿو وٺي ۽ نتيجو ڪهڙو ٿو نڪري.

ڪنهن سبزي فروش ۽ ڪنڀار گڏجي، ڀاڙي تي هڪڙو اُٺ ورتو. هڪڙي پاسي، سبزيءَ واري پنهنجون ترڪاريون لَڏيون، ته ٻئي طرف وري ڪنڀار پنهنجا برتن ڀريا. رستي تان هلندي هلندي، اُٺ پنهنجي گردن موڙي، ڀاڄيون کائيندو پئي ويو، جنهنڪري ڪنڀار دل ۾ خوش پئي ٿيو. ڪنڀار دل ۾ چيو ٿي ته، ”ڏاڍو چڱو ٿيو، جو مان ته نقصان کان بچي ويس، ڇاڪاڻ ته بازار ۾ پهچي ڪري، پنهنجو پنهنجو مال وڪڻنو هو.

جڏهن بازار جي ويجهو پهتا ۽ جَتَ، اُٺ کي ويهاريو ٿي، تڏهن سبزيءَ واري چيو ته، ڏسون ته اُٺ، ڪهڙيءَ ڪڙيءَ ٿو ويهي!“ هوڏانهن ويهڻ لاءِ اُٺ، ڀريائين بدن کي انهيءَ پاسي کي اُڇل ڏني، جنهن ڏانهن سڀ ڪنڀار جا برتن رکيل هئا. اُٺ جي ويهڻ سان، ڪنڀار جا ڪيترائي ٿانءَ ڀڄي پرزا پرزا ٿي پيا.

سبزيءَ واري، جڏهن پنهنجي ۽ ڪنڀار جي نقصان جو اندازو لڳايو، تڏهن ڏٺائين ته ڪنڀار جو وڌيڪ نقصان ٿيو آهي. انهيءَ وقت کان اها چوڻي مشهور آهي.

٨٦- ڏيکا مولهي دا توڏا.

هڪڙي جت کي نياپو آيو ته تنهنجي ڏاچي (مولهي) وياڻي آهي، جنهن توڏو ڄڻيو آهي. جَتَ تيار ٿيو ته ڏاچيءَ (جا واهه جي ٻيءَ ڀَر تي، جهنگ ۾ وياڻي هئي) کي ڏسي اچانءِ پر سندس لاڏلو نينگر چوي ته، ”مان به مولهيءَ جو

توڏو ڏسان" آخر ٻئي تيار ٿيا. جڏهن واهه جي ڪناري تي آيا، تڏهن ٻٽ کي چيائين ته، "تون منهنجي ڪلهي تي چڙهي ويهه ته پار هلون." جڏهن واهه جي وچ تي آيو، تڏهن پاڻيءَ جي زور ڪان، تري تري ٿڪجي پيو ۽ چيڙ وچان ٻٽ کي چائين ته، "ڏيک، مولهي دا توڏا". تو کي مون جهليو، ته نه مڙئين، هيئر ٻنهي جو سير ٿو وڃي. آخر ٻڙي ٿئيڙي ڪناري تي آيو.

مطلب. جڏهن ڪو ضد ڪندو آهي ۽ باز نه ايندو آهي، تڏهن ان کي ائين چئبو آهي.

٨٧- ڏيکـ ياران دي ٿيري، ماءُ ٿيري کي ميري:

هڪڙا ٻه زال مڙس هئا. هڪڙي ڏنعي زال، پنهنجي مڙس جي، پاڻ سان محبت جي آزمائش وٺڻ جي خيال کان، ڪوڙ ڪري بيمار ٿي پيئي. ويچاري مرد، کيس سچ پچ بيمار سمجهي، سندس گهڻائي علاج ۽ سٽيون ڦڪيون ڪرايون، مگر زال اهڙو مڪر رٽيو هو، جو مرد کي ڪو به فرق نظر نه آيو. آخر هڪ ڏينهن زال چيس ته، "مون کي هڪڙي درويش جو ڏس مليو آهي ته، جيڪڏهن تون پنهنجي سس جي مٿي جا وار، پنهنجي مٿي هيٺان رکي سمهنديءَ ته يڪدم چڱي ڀلي ٿي پونديس، نه ته ٻيءَ صورت ۾، مري وينديس!"

مرد، اها ڳالهه ٻڌي، تاڙي ويو، ته "بيماري وغيره ڪانه آهي، مگر منهنجي آزمائش لاءِ، مڪر ڪيو اٿس، ته آءٌ سندس لاءِ، پنهنجي ماءُ جي مٿي جا وار، آڻي سگهان ٿو يا نه؟" سو پنهنجيءَ سس وٽ ويو ۽ چيائينس ته "تنهنجي ڌيءَ جي چڱي ڀلي ٿيڻ لاءِ، هڪڙي درويش جو ڏس مليو آهي ته جي تنهنجي سس پنهنجي ڌيءَ کي سندس مٿي جا وار، مٿي هيٺان رکي سمهڻ لاءِ ڏيندي، ته پوءِ يڪدم چڱي ڀلي ٿي پوندي، ٻيءَ صورت ۾ سندس بچڻ محال آهي."

ويچاريءَ ماءُ، اهو حال ڏٺي، پاڪيءَ سان، پنهنجو مٿو صاف ڪرائي، هڙ جا هڙ وار، پنهنجي ڌيءَ ڏي ڏياري موڪليا.

جڏهن مرد، پنهنجي سَسُ جا وار آڻي، پنهنجي زال کي ڏنا، تڏهن هو خوشيءَ کان، مٿي هيٺان رکي سمهي پيئي ۽ هڪدم چڱن ڀلن جهڙي ڏيکاري ڏيڻ لڳي.

اهو حال ڏسي، اهو شخص ڊوڙندو پنهنجي ماءُ ۽ سَسُ ٻنهي کي زال وٽ وٺي آيو. آن وقت انهن ڏي اشارو ڪري، زال کي چيائين ته، "ڏيک ياران دِري ڦيرِي، ماءُ تيري ڪي ميري؟"

(ر)

٨٨- رامُ ڪهاڻي:

ڳالهہ کي اجائي ڍِيگهہ وٺائڻ يا اِنگهائڻ، ٿوري جواب جي بجا گهٽي ٻَڪ ڪرڻ.

رام، راجا دسترت جو وڏو پُٽ هو. راجا دسترت کي ٣ زالون هر هڪ ڪوشليا، سُمترا ۽ ڪيڪئي هيون. ڪوشليا مان رام، سُمترا مان لڇمڻ ۽ شَترگهن، ۽ ڪيڪئي مان ڀرت هوس. هڪ دفعي راجا دسرت کي، ڪو زهر آلوده تير لڳي ويو هو، جنهن جو زهر، راڻي ڪيڪئي، پنهنجي زبان سان چوسي ڪڍيو هوس. راجا، سندس ايڏي خدمت مان خوش ٿي، کيس وچن ڏنو تہ، ”گهُر، جيڪي گهرڻو اٿيئي.“ راڻيءَ ان وقت عرض ڪيو تہ، ”مون، جنهن وقت ضرورت محسوس ڪئي، تڏهن پنهنجو انعام گهرنديس.“ راجا چيس تہ، ”چڱو، تو سان وچن آهي، تو کي جيڪي بہ ۽ جڏهن بہ گهرجي، تڏهن گُهرجانءِ تہ تو کي ملندو.“

راجا جو وڏو ۽ ولي عهد پُٽ، رام هو. راڻي ڪيڪئيءَ کي اچي لالچ ٿي، تہ راجا کان پوءِ گاديءَ تي منهنجو پُٽ ڀرت ويهي. اهو خيال ڪري، راجا کي وچي وچن ياد ڏياري، پنهنجي پُٽ ڀرت لاءِ، گاديءَ جي گهُر ڪيائين ۽ آن سان گڏو گڏ رام چوڏهن ورهيہ بَن (جهنگل) ۾ وڃڻ جو شرط پيش پڻ ڪيائين. هاڻي ويچارو راجا بہ چڻ ٻين ٻاهين ۾ اچي ويو! جي وچن ٿو پاڙي تہ هڪ لائق پُٽ حي جدائي ٿي ماريس، پر جي وچن ٿو وساري تہ پوري ڀارت ورش ۾ ڪوڙو ٿو ليکجي! هاڻي وڃي، سو وڃي ڪيڏانهن!

هوڏانهن رام کي جڏهن انهيءَ قصي جي خبر پيئي، تڏهن سيڌو ٻيءَ وٽ آيو ۽ عرض ڪيائينس ته، "پيلچي! اوهان جو وچن اوس پورو ٿيڻو آهي، آءٌ چوڏهن ورهيه بنواسي ٿيڻ لاءِ تيار آهيان ۽ گادي ڀڻ ڀيشڪ ڀرت کي ملي، آءٌ انهيءَ ۾ خوش آهيان. ائين چئي، روئندڙ ۽ غمزده پيءُ کي پيرين پئي، کانئس موڪلايو. اچا ٻاهر مس نڪتو، ته سندس استري (زال) سيتا ۽ ڀائس لڇمڻ، جي پڻ تيار بيٺا هئا، سي ساڻس هلڻ لاءِ تيار ٿيا. رام، کين گهڻوئي سمجهايو ته، "ٻن ۾ هي تڪليفون آهن، هي مصيبتون آهن وغيره، مگر ڪيتري سمجهائڻ جي باوجود به، هنُو نه مڙيا ۽ ساڻس گڏ روانا ٿيا. آهي چوڏهن ئي سال، هنن ڏاڍيءَ تڪليف سان، ڏکڻ هندستان جي جهنگلن ۾ گذاريا. هڪ دفعي رام جي استري سيتا کي، ٻن ۾ اڪيلو ويٺل ڏسي، سلون جو راجا راوڻ، کڻي ويو. جنهن سان لڙائي ڪري، ڏکڻ هندوستان جي راجا سگريو ۽ سندس وزير هنومان جي مدد سان، سيتا کي هٿ ڪيو ويو ۽ انهيءَ لڙائيءَ ۾ راوڻ مارجي ويو. راوڻ جي مارجڻ ڪري "دَسهڙو" ملهايو ويندو آهي.

چوڏهن ورهيه بنواس جي مُدي پوري ٿيڻ کان پوءِ، رام، پنهنجي راڄ ڌاني (تختگاه) ۾ موٽي آيو. ڀائس ڀرت، جو اصل ۾ ڀاڻ کي راجا جو نائب سمجهي، سندس چاکڙي، تخت تي رکي، حڪومت جو ڪاروبار هلائي رهيو، سو رام جي پيشوائي ۾ ويو، وڏي عزت سان کيس وٺي آيو. انهيءَ رات ساري شهر ۾ چراغ بندي ڪئي ويئي. ڏياري، انهيءَ موقعي جو يادگار آهي.

جڏهن ٿوري احوال ڏيڻ جي بجا، لنبو چوڙو جواب ڏبو آهي. تڏهن عام طرح ائين چيو ويندو آهي: اها "رام ڪهاڻي" چڏ، يعني ڍيگهه چڏ، پنهنجو ڪليل مقصد ظاهر ڪر.

ڪي وري، ”ڏڪ ڀَري ڪهاڻي“ لاءِ ٻه، اٿين چوندا آهن.

٨٩- راهُوجَن ۾ رات، قادر ڪنهن جي نه وجهي!

سنڌ ۾ راهوجن جا ڪيترائي ڳوٺ آهن، پر هيءُ ڀاڪو تعلق رکي ٿو ”ڪڇي“ واري راهوجن سان. مديجيءَ جي پرسان، ڪڇي ۾، راهوجن جو ڳوٺ آهي.

ڪنهن سمي هڪڙو سيد، ان ڳوٺ ۾ وڃي نڪتو. واقفيت نه هئڻ ڪري، وڃي مسجد جو پاسو ورتائين، رات جو پٽڙو پَٽ مليس، تنهنڪري سنڌ مس اندر نه ڦريو. تنهن کان سواءِ هڪ گرمي ۽ ٻيو اُٺهتَّرو ۽ ٽيون وري مصيبت ڪڇي جا مڇر! ساري رات لُڇندي گذاريائين. صبح جي نماز پڙهي، موڪلائڻ لڳو ته جماعت جي ماڻهن چيس ته، ”قبلا، مهرباني ڪري هڪڙي ٻي به رات رهو.“ جنهن تي شاهه صاحب چيو ته:

”ابا راهوجن ۾ رات، قادر ڪنهن جي نه وجهي!“

ڪن جو خيال آهي ته اهو سيد، شاهه عبداللطيف هو، جو فقيرن سان گڏ، راهوجن ۾ رهيو ۽ انهن جي حالتن کي ڏسي، هي بيت چيائين:

راهوجن ۾ رات، قادر وجهي نه ڪنهن جي،
رَنون رب رُلايون، آهر اڳلي وات،
پَلِيجن کان پات، ڀَرجي آئي ڀَت جي.

چون ٿا ته اتان جي ڄالن، شاهه صاحب جي فقيرن سان چرچا ڪيا هئا ۽ شاهه صاحب جي هڪ عقيدتمند، پَليجن جي ڳوٺ مان، ڀَت جي پاٽ ڀرائي آندي هئي. شاهه صاحب بيت ۾ اهڙي وضاحت ڪئي آهي.

٩٠- روهين رلا، مٽي ڪلا.

ڪوهستاني ڏنار، مال جي سانگي، ڪڏهن ڪيڏ ته ڪڏهن ڪيڏ. سدائين سبزيءَ ۽ گاهه وارو هنڌ پيا ڳولين ته جيئن سندو مال سگهيو رهي ۽ متيو متارو ٿئي، چاڪاڻ ته سندن مکيه گذران آهي ئي مال جي پيدائش تي! انهيءَ ڪري سندن ٽپڙ، سدائين پٺيءَ پاڌون يا مٽي تي ڏٺا. ڪنهن واڻهڙو، سانگي ماڻهن کي انهيءَ اڏ لڏاڻ واري حالت ۾ ڏسي ائين چيو:

سانگي ماڻهن لاءِ، ٻي به چوڻي آهي ته: لڏو ٿئي لٽ تي، يعني سندن گذر، سنهي مال (ٻڪري ۽ رڍ) تي آهي، جن جي پٺيان لٽ ڪنيو، چراڻها ڳوليندا ۽ ڏڻ چاريندا ٿا وتن. "لٽ" لفظ، تمثيل ۾ ڪم آيو آهي يعني "لٽ" مان مراد "ڏڻ" آهي. پيا ته ڏرار سامان جي هڙ ٻڌي لٺ تي لڙڪائي ڪلهي تي رکندا آهن.

٩١- رهو حلال، ٻوڙيون حرام:*

چون ٿا ته مڪتب جي شاگردن، ڪنهن مان ڪنهن پاڙيسريءَ جي ڪُڪڙ ڦاسائي، استاد جي گهر موڪلي ڏني. جڏهن استاد کي، اها خبر پيئي، تڏهن شاگردن کي سخت تنبيه ڪيائين. شاگردن چيس ته، "سائين، ڪُڪڙ پاڻهي مڪتب ۾ آئي. شايد ڏٺيءَ، اوهان لاءِ ئي موڪلي آهي." استاد چيو ته، "نه بابا، نه، مون کي حرام نه گهرجي" شاگردن چيو ته، "استاد صاحب ڀلا، هيءَ ڪڪڙ ڪنهن کي ڏيون؟" استاد چيو ته، اوهان گهڻيءَ ۾ وجي، شريعت مطابق، زور سان ٽي ڀيرا چئو ته، "ڪنهن جي آهي هيءَ ڪڪڙ. جيڪڏهن ٽنهي ڀيرن سان، ڪو مالڪ پيدا نه ٿئي ته پوءِ چئجو ته مالڪ موڪلي آهي." شاگرد، گهٽيءَ ۾ وڃي،

* روءين = روهن ۾، جبلن ۾. رلا = پنڌ. ڪلا = چادر، هڙ، جنهن ۾ بادر، ڪپڙا وغيره ٻڌل هجن.

ڪُڪڙ ڪي هٿ ۾ جهلي مٿڙو ڪني ٿي ڀيرا چيو، ”ڪنهن جي آهي (زور سان)، هيءَ ڪُڪڙ (بلڪل آهستي).“ تنهي ڀيرن سان ڪَنَ ۾ آواز نه آيو. پوءِ ڪُڪڙ کي حلال ڪيائون.
استاد، گهر وارن کي چيو ته، ”منهنجي ڀاڱي ۾ موڪليل ڀوڳ ۾ ڀونيون نه وجهجو، باقي رَهو (شوروو) جائز آهي.“ سو ٻلي هجي. جڏهن شاگردن استاد جي اها فتويٰ ٻڌي، تڏهن هڪڙي شاگرد چيو ته، ”رَهو حلال ۽ ڀونيون حرام.“

هڪ روايت مطابق، استاد چيو ته، ”جيڪڏهن ڀُونيون ٻاٺي ڏونيءَ تي چڙهي پوي ته اها جائز آهي، باقي سعيو ڪري نه ڏجو.“

(س)

۹۲- سَپُ نه ماري، پر سَپَ جو سُراپ ماري؛

هڪ دفعي ڏيڏر ۽ سپ (نانگ) پاڻ ۾ ڳالهيون ڪنديون، "ڪَکِڙ" جو ذڪر ڇيڙيو. ڏيڏر، نانگ کي چيو ته، "تنهنجي چڪ کان نه، پر تنهنجي سراپ [ڏپ](۱) کان، ماڻهو مرن ٿا." نانگ، ڏيڏر کي چيو ته، "ڏپ کان نه، پر ڪَکِڙ کان مرن ٿا." هر هڪ پنهنجي پنهنجي ڳالهه تي قائم رهيو! آخر ڏيڏر، نانگ کي چيو ته، "ان ڳالهه، جو تجربو ٿا ڪريون؛ تون ڪنهن واٽهڙوءَ کي ڪکي، وڻن جي جهنگڙي ۾ لڪي وڃ. ٿوري دير بعد، مان پاڻيءَ مان مٿي نڪرندس ته جيئن واٽهڙو سمجهي ته ڏيڏر رُهنڊو هنيو آهي" پوءِ نانگ، هڪڙي واٽهڙوءَ کي ڪَکي، هڪدم جهنگڙي ۾ لڪي ويو. واٽهڙو ويچاري رڙ جي هنئي، خوب مهڙون سهڙون، سڏون سڙيون ڏنيون ۽ هيڏي هوڏي ڏٺو، پر نانگ ته نظر نه ڪونه آيس. ڏيڏر، پاڻيءَ کان ٻاهر نڪري، "ٽان ٽان" ڪرڻ لڳو. ڏيڏر، جي "ٽان ٽان" ٻڌي، پڪ ٿيس ته اها رُهڙي ڏيڏر نه ڏني آهي. نانگ به اهو سمورو لقاءُ ڏسي رهيو هو. آخر اهو واٽهڙو هليو ويو.

ڏيڏر، نانگ کي چيو ته، "ڏٺءِ، جڏهن مون تي نظر پيس، تڏهن ساهه پيس، پر جيڪڏهن تون سنهن ڪيين ها ته ٿڪو ڪري، ڪيري پوي ها. هينئر مان، ڪنهن واٽهڙوءَ کي نهنڊ هڻي، لڪي ويندس ٿوري دير بعد تون ڪَرُ ڪنجانءِ." اچا انهن ڳالهين کان فارغ مس ٿيا ته ڏيڏر هڪ

---

(۱) "سراپ" جي لغوي معنيٰ آهي: پِٽَ، پاراتو، بددعا.

وانهڙو کي اڪاڻ رانبوڻو ڪرايو. وانهڙو کي رانبوڻو ته لڳو، پر ڪا چيز نظر ڪان آيس. مٿس اهو اثر ويٺو ته شايد ڪکَ سنگهيو آهي. اجا انهيءَ خيال ۾ هو ته نانگ ٻه ڪَرَ ڪَٽي، ڦوڪُون ڏيڻ لڳو. وهم جي ڪري اڌ ته اڳ ئي مري چڪو هو، ويتر جو نانگ ڏٺائين، پوءِ ته سندس شڪ يقين ۾ تبديل ٿي ويو. سارو بدن ڏڪڻ لڳس. مٿس اهڙو ڏپ ويهي ويو، جو ٿوري دير ۾ ئي دم ڏنائين.

ڏيڊر، نانگ کي چيو ته، ڏٺءِ، تنهنجي ڏپ کان مري ويو يا تنهنجي چڪ کان!"

٩٣ـ سُتَن ڪُونهان، جاڳَندَن وَچُون:

غافل ۽ سُست انسان کان، هوشيار ۽ چالاڪ ماڻهو، وڌيڪ نفعو حاصل ڪري سگهي ٿو.

هڪڙا ٻه دوست، مال جي چاري سانگي، پنهنجون مينهون ڪاهي، ڪڇي ڏانهن ويا. رات جو واري وٽيءَ تي جاڳندا هئا ته متان ڪو چور اچي، مينهون ڪاهي نه وڃي يا مهل ڪُمهل مينهون (جي ويم تي هيون)، ويامي پون. انهن ٻنهي مان، هڪڙو سُست ۽ ننڊو هو ۽ ٻيو هوشيار ۽ چست چالاڪ. اهو سُست، رات جو ٿورو وقت جاڳندو هو ۽ گهڻو وقت، ننڊ ڪندو هو، تنهنڪري آن جي مينهن جي به خدمت ۽ ديک ڀال، اهو هوشيار ۽ چالاڪ ڪندو هو.

هڪڙيءَ رات، ٻنهي جون مينهون ويامي پيون. جنهن کي ننڊ هئي، تنهن جي مينهين، وڇ ڄڻي ۽ جاڳندڙ جي مينهن ڪونهون! اهو حال ڏسي، آن کي ڏاڍو ارمان ٿيو. مگر، جلد ئي پاڻ سنڀالي، آها وڇ، پنهنجي مينهين جي پويان لاتائين ۽ پنهنجي مينهين وارو ڪونهون، سُمهيل دوست جي مينهين جي پويان!

جڏهن سُست ماڻهو، ننڍ سان سجاڳ ٿيو ۽ مينهن جي پويان ڦَرَ ڏٺائين، تڏهن دوست کان پڇيائين. هن ٻڌايس تہ، ”منهنجيءَ مينهن، وَڇ ۽ تنهنجيءَ، ڪُونهون (١) ڏنو آهي.“ هُن پڇيس تہ، ”اُئين ڪيئن هوندو؟“ چالاڪ دوست جواب ڏنس تہ:

”يار، سُتن ڪُونهان، جاڳندن وَڇون!“

٩٤- سَتِي چَڙهي ڏاگهہ:

چِکيا تي چڙهڻ، جو مطلب عورت جو مڙس جي لاش سان گڏ جلڻ.

ڪنهن سمي، هندن ۾ سَتي لکڙيءَ جو رواج هو، يعني عورت جو، پنهنجي مئل مڙس سان گڏ، ساڳيءَ لَڪڙ (ڪاٺين) ۾ سڙڻ. هندن ۾ اهو رواج گهڻو وقت هليو، پر پوءِ لارڊ وليم بينٽڪ وائسراءِ هند ١٨٢٩ع ۾ بند ڪرائي ڇڏيو.

اڪبر بادشاهہ بہ (١١٠٥ع)، اُن جي بند ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر راجپوت رائين، اُن جي مخالفت ڪئي، جنهنڪري بادشاهہ ڍرو ٿي ويو.

جڏهن ڪنهن وِلهيءَ جو وَرُ، پرلوڪ پڌارُ هو، تڏهن هوءَ، سائس وفاداري ڏيکارڻ لاءِ، سندس لاشي سان، ساڳين ئي لَڪڙين (لونگن) ۾ جَلِي ڀَسم ٿي ويندي هئي. انهيءَ ڪري هندن ۾ اها عام چوڻي آهي تہ:

”سَتِي چڙهي ڏاگهہ،
لهي تہ ٿيئي ڪانئُون ڪُن هاب!“

---

(١) ڪولهون چئبو آهي: مينهن جي ڦَر ڦَرڪي ۽ وڇ، مادي ڦرڪي. وڇ، ڪولهي کان، وڌيڪ فائدي واري آهي، ڇاڪاڻ تہ اها ڦر ڇِيندي ۽ کير ڏيندي آهي.

انهيءَ حقيقت جي اصليت، هن ريت بيان ڪئي وڃي ٿي:

شيوجي ڪي، "ستي" نالي ڌرم پتني (زال) هئي، جنهن جو پيتا هڪ وڏو راجا هو. هڪ دفعي، راجا "يگيه"* تيار ڪيو ۽ موقعي تي، هن سڀني ڄاڻن کي گهرايو، مگر هڪڙو پنهنجي ڌيءَ ستيءَ کي نه سڏايائين، جنهن تي ستيءَ سخت گهرايو. پنهنجي ور، شيوجي مهراج کان مشورو ورتائين، جنهن وڃڻ کان روڪيس. مگر هوءَ ميسر هئي ۽ چاهيائين ته يگيه ۾ پنهنجي پيءَ جي گڏ هجي. آخر شيوجيءَ، خوشيءَ سان وڃڻ جي اجازت ڏنيس ۽ هيءَ اڻ ڪوٺي هلي ويئي. سندس پتا، انهيءَ خيال وچان، ڪيس منهن ڪونه ڏنو، ته جيئن دل شڪسته ٿي موٽي وڃي. هن پنهنجي پتا جي بي رخي ۽ پنهنجي بي بسي ۽ لاچاريءَ کان بيزار ٿي، يگيه جي عين موقعي تي، پاڻ کي ڪٺي آگ ۾ اڇلايو، جنهن ۾ جلي، ڀسم ٿي ويئي."

ستيءَ، پنهنجي خودداري ڏيکاري ۽ انهيءَ ٿي ڪري هر خوددار ديويءَ، ستيءَ جي پيروي ڪرڻ شروع ڪئي. ستيءَ جي نالي پويان ئي هن رواج جو نالو "ستي لڪڙي" وارو رواج پيو يعني اهو جلڻ جو رواج، جنهن جي ابتدا ستيءَ ڪئي.

٩٥- سوڙ آهر پير ڊگهيرجن:

پنهنجي وسعت ۽ آمدنيءَ آهر هلجي.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙي سال، سرديءَ جي موسم ۾ شهنشاهه اڪبر، بيربل وزير کي حڪم ڏنو ته، "غريبن لاءِ، سوڙون تيار ڪرايون وڃن ته جيئن غريبن کي سرديءَ کان

* يگيه = جشن، ميسر يا ميشر، برهمڻ جو لقب، معزز.

بچاءَ لاءِ ڏنيون وڃن، اهو پڻ پُڇاءِ ته هر هڪ سُوَرَ جي ڏيکھ ڪيتري هجي؟" بيربل وزير عرض ڪيو ته، "پين - ايائن والن تائين ڏکيون هئڻ گهرجن".

مقرر انداز ۾، سُوَرِيون تيار ٿيون. آزمائش لاءِ، انهن مان هڪڙي سُوَرَ ڪٺي، شهنشاه پنهنجي مٿان وڌي، ليڪن سُوَرَ ڪجهه ننڍي هئي، تنهنڪري شهنشاه جا پير، ٻاهر نڪري پيا. ان وقت بيربل وٺي دانهن ڪئي. شهنشاه هڪدم پنهنجا پير ڪٺي سوڙها ڪيا. بيربل ڪلي چيس ته، "جيئندا قبلا! جيتري سَوَڙ، آهي، اوترا پير به ڊگها ڪريو".

٩٦- سؤ وڃي، پر ساءُ نه وڃي:

وقت تي نقصان سهجي، پر آچن ڏاڍن جي پريت نه وڃائجي.

هڪڙا به گهرا دوست هئا، جن جي پاڻ ۾ اهڙي ته پڪي ۽ پختي پريت هئي، جو هڪ-ٻئي جي گهر ۾ به ايندا ويندا هئا ۽ اويل سويل هڪ-ٻئي جي مدد به ڪندا هئا.

دوستن مان، هڪڙي پنهنجي گهر واريءَ لاءِ، سونو هار ٺهرايو. وِهانءَ وڏاڻي پيا پُڪي چُڪيءَ تي سندس گهر واري، اهو سونو هار پائي ويندي هئي. هڪ پيري، ننڍڙي، ڏيءَ چيس ته، "اما، اهو هار مون کي ڏي." قصو ڪوتاه، هن ويچاريءَ، ڏيءَ جي ڳلي ۾ هار وڌو، پر ڪيڏندي ڪُڏندي هار ڇني وڏائين ۽ باقي وڃي پتلو رهيو. ماءُ ويچاري ڏپ جي ماري، اهو حال ڏسي، گهبرائجي ويئي ته مٿان سندس خاوند کي خبر پوي. ڪنهن ڏينهن وَجهه وٺي، مڙس کي چيائين، "ميان، تنهنجو فلاڻو دوست، سَوَ روپيا گهرڻ لاءِ آيو هو، ليڪن پيسو ته هوئي ڪونه، تنهنڪري "هار" ڪٺي ڏنو مانس ته وڃي گهرج پوري ڪري".

---

(١) راوي محترم مختار احمد عباسي، ريالي باغ لاڙڪاڻو.

ڪجهه وقت کان پوءِ، جڏهن سندس دوست گهر آيو، تڏهن ان جي مُنهَن تي چيائين ته، ”ادي، سَو روپيو گهر يو هو، مگر گهر ۾ پيسو هو ئي ڪونه، تنهنڪري تو وارو ”هار ئي ڏنو سانس ته وڃي گهرج پوري ڪري“. مڙس چيس ته، ”الله پردو رکئي، ڏاڍو چڱو ڪيُمءِ. دوست، دوست کي مهل ۾ نه ڪم اچي ڪهي! سندس دوست ويچارو ڌڪو ڪو تي ويو ۽ مگر مصلحت سمجهي، خاموش رهيو.

جڏهن دوست موڪلائي، پنهنجي گهر ويو هليو، تڏهن دل ۾ چيائين ته، ”اديءَ اهو هار وڃائي ڇڏيو آهي، جو مڙس جي ڊپ کان، مون تي مڙهيائين“ مهيني کان پوءِ، سَو روپيا کڻي، دوست کي، گهر اچي ڏنائين. دوست پيسا وٺي، گهر واريءَ کي ڏنا، مگر ويچاري شرم ۾ پئجي ويئي. مڙس کي چيائين ته ”ميان، جيڪڏهن معاف ڪرين ته سچي ڳالهه ڪيانءِ.“ مڙس جي اجازت سان، مائيءَ سارو قصر ٻڌايو ته؛ ميان، هارُ تنهنجي ڌيءَ کي پارايو هوم، جنهن کيڏندي ڪڏندي، هارَ جون سڀ سَرون وڃائي ڇڏيون فقط پٽلو وڃي بچايائين. مون کي ڊپ ٿيو ته متان ڪاوڙ ۾ اچي، ڌَڪُ رَحماني، ڌَڪُ شيطاني هٿين، تنهنڪري تنهنجي دوست تي هنيم. دوست کان پڇيائين ته، ”جڏهن توکي هار به نه مليو هو، ته سَو روپيا ڪيئن آندءِ؟“ چيائين ته، ”ادا، سَو وڃي، پر ساهُ نه وڃي“.

٩٧- سڀ ڏنگون ڏي، چوڏون پڇ؛

هيءَ پهاڪو، ڪنهن ڪَچ بحث ۾ هٺ کان هيٺ نه لهندڙ ماڻهوءَ لاءِ، استعمال ڪيو ويندو آهي.

ڳالهه ڪندا آهن ته ڪي چار دوست، پاڻ ۾ گڏجي شڪار تي نڪتا، شڪار ته ڪيائون، مگر جهنگ ۾ رولڙي ۽ جاکوڙي سبب بُک ۽ تڪليف ڏاڍو بيحال ڪري وِڌن. نوڪر

ڪي حڪم ڏنائون ته، ”وارو ڪر، هڪڙو سيھڙ (سهو) ته پڇائي وٺ ته ڪائون“. ’ڏاچي هٿي ڏھه ته توڏي هٿي ٽيرھن‘ جي مصداق، خود ٻورچي به ٻُنڪ ۾ انڊو ڏي ويو هو. هن چا ڪيو، جو بچايل سيهڙ جي هڪ ٽنگ ڀڃي، پاڻ کائي ويو! جڏهن باقي سڄو، دوستن جي آڏو آيو، تڏهن منجهائن هڪڙي رڙ ڪري چيو ته، ”سيھڙ جي چوٿين ٽنگ؟“ ٻورچيءَ جواب ڏنو ته، ”سيھڙ کي ٽنگون ئي ٽي هيون“.

(ع)

٩٨- عقل ريءَ عذاب، گهڻو پسندينءَ جندڙي؛

عقل کان سواءِ انسان عذاب ٿو پسي.

هڪڙي شهر ۾، هڪڙو سادي سمجهه وارو ماڻهو رهندو هو، جنهن کي سڀ ماڻهو، مت جو سوڙهو، ڳنڍ جو ڳوڙهو ڪري، چيڙائيندا هئا. هڪڙي ڏينهن، روزگار جي تلاش ۾، ٻئي ڳوٺ ڏانهن روانو ٿيو. واٽ ۾ ڪو مظلوم چوندو ويو ته ’ڪو غريب هڏ نه ڦاسي!‘ پوءِ هيءُ به رستي ۾ چوندو ٿي آيو: ”هڏِ مَ ڦاسي“. پر ’ڪو غريب‘ چوڻ وسري ويس. واٽ تي ماري ملي ويس، جو شڪار ڪرڻ پئي ويو. انهيءَ جڏهن هن جي واتان: ”هڏِ مَ ڦاسي!“ ”هڏِ مَ ڦاسي!“ آجار پندو ٻڌو، تڏهن کيس اهڙي ته ڪاوڙ لڳي، جو ڏاڍي مار ڏنائينس، ڇاڪاڻ ته ماريءَ سمجهيو ته هي نياڳو، مون کي پٽيندو ٿو رهي ته جيئن منهنجي جار ۾ هڪ به پکي نه ڦاسي“. هن غريب، ماريءَ کان پڇيو ته، ”ٻيلي، مون تنهنجو ڪهڙو ڏوهه ڪيو آهي، جو مون کي ايترو ماريو اٿيئي“؟ ماريءَ جواب ڏنو ته، ”نياڳا، آءٌ شڪار لاءِ ويجي رهيو آهيان ۽ تون مون کي پٽيندو ٿو اچين ته: هڪ به نه ڦاسي!“ تڏهن انهيءَ چيس ته، ”ٻلا، ٻڌا ته آءٌ ڇا چوان؟“ ماريءَ چيس ته، ”چئو ته: ”شال، ٻهرين ٿي پيري ڏهه ڦاسن.“ هو، ائين چوندو، اڳتي روانو ٿيو ته: ”شال، ٻهرين ٿي دفعي ڏهه ڦاسن“، ”شال، ٻهرين ٿي، دفعي ڏهه ڦاسن!“ اڃا ٿورو اڳتي وڌيو ته سامهون ڏهه چور، ايندا نظر آيس. چورن سندس واتان، اهڙا منحوس لفظ ٻڌي، اچي مٿس ڪاوڙيا ۽ مار ڏنائونس جو سمجهائون ته اسان کي پٽيندو ٿو اچي! هن غريب پڇين ته، ”ٻيلي، مون، اوهان جو ڪهڙو گناهه ڪيو آهي، جو ماريو ٿا؟“

چورن چيو ته ”اسين نڪتا آهيون چوري ڪرڻ ۽ تون اسان کي ڀيٽين ٿو ته: ڏهه ئي ڦاسن! پوءِ موچڙا ڪيئن نه کائيندين؟ تڏهن پڇيائين ته، ”ڀلا، ڀلي مون کي سمجهايو ته آءٌ ڇا چوندو وڃان؟“ چورن سمجهايس ته، ”هڪڙو ڇڏي، ٻيو آڻيو، هڪڙو ڇڏي ٻيو آڻيو!“ هو ٻي سمجهه، ”هڪڙو ڇڏي، ٻيو آڻيو!“ چوندو، رستي سان وڃي رهيو هو ته اڳيان ڪن ماڻهن کي لاش سان ويندو ڏٺائين. انهن لاش وارن، جڏهن سندس اهي لفظ ٻڌا، تڏهن هو مٿس ڏاڍو ڪاوڙجي پيا، جو سمجهائون ته، هيءُ اسان کي ٺٺولي رهيو آهي ته اجا ٻيو ڪو مري! تنهنڪري خوب مار ڏنائونس. هُن غريب، انهن کان پڇيو ته مون ڪهڙو قصور ڪيو آهي، جو اوهين مون کي، ايترو ماري رهيا آهيو؟“ انهن ماڻهن جواب ڏنس ته، ”تون اسان کي ٺٺولي رهيو آهين ته هڪڙو ڇڏي، ٻيو لاش آڻيو“، پوءِ ٻه وري چوين ٿو ته مون ڪهڙو ڏوهه ڪيو آهي!“ آخر، انهن لاش وارن کان ٻه پڇيائين ته، ”ڀلا، مان ڇا چوان؟“ هُنن جواب ڏنس ته، ”تون چئو ته: اهڙي شال، ڪنهن سان نه ٿئي، اهڙي شال، ڪنهن سان نه ٿئي“. ويچارو وِسوڙَل، ”اهڙي شال ڪنهن سان نه ٿئي“، چوندو، وڃي رهيو هو ته سامهو ڄڃ اچي رهي هئي. انهن به هن جي واتان: ”اهڙي شال، ڪنهن سان نه ٿئي“ جهڙا لفظ ٻڌي، کيس مار ڪُٽ ڪري، سمجهايائونس ته، ”تون چوندو وڃ ته: اهڙي شال، سڀ سان ٿئي“. هو اهي لفظ چوندو، هڪڙي ڳوٺ ۾ اچي پهتو. ڳوٺ ۾ هڪڙي ڪنٻر جي گهر کي باهه لڳل هئي. جڏهن آن وڏان لانگهائو ٿيو ۽ ڪنٻر، سندس واتان: اهڙي شال، سڀ سان ٿئي“، جهڙا لفظ ٻڌا، تڏهن کيس، ڏاڍو غصو آيو. ڪٺي موڙنئو، اچي ورتائينس ۽ خوب مرمت ڪيائينس. پوءِ ته ڪنٻر ڇريو جاني اهڙي ڪار ڪيس، جو پاڻهن کان چڪي ڪٺي پنهنجي در تي نوڪر رکيائينس. باهه لڳڻ واري حادثي ۾،

زال سڙي ويئي هيس، تنهنڪري رڌڻ پچائڻ جو ۽ گهرو ڪم ڪار ڪانئس ولڻ شروع ڪيائين.

هڪڙي ڏينهن ڪنٻر چيس ته، فلاڻي ماڻهوءَ، جاءِ ٺهرائي آهي، جا وري نئين ٺهرائيندو، تون وڃ، ان جي ڀتين جي چيڪي مٽي جي گڏهه ڀري اچ ته ٿانون ٺاهڻ جو ڪم شروع ڪريون". هو، گڏهه ڪاهي، آتي ويو ۽ هڪڙو گنب ڀت جو ڪيرايل وڏي وزن وارو حصو، ڪن ماڻهن جي مدد سان، گڏهه تي جهڙو رکيائين، ته گهڻي بار پوڻ سبب، گڏهه ڪرڻ سان مري ويئي. هيءُ بيوقوف، لڳو هن کي لڪڻ هڻڻ ته متان اٿي. جڏهن گڏهه ڪانه اٿي، تڏهن ڪنٻر کي وڃي ٻڌايائين ته، "گڏهه ضد ڪيو آهي ۽ اٿي سمهي پيئي آهي، اٿيئي نٿي، سو آءٌ ڪيئن ڪاهي اچانس؟ پنهنجيءَ کي پاڻ هلي ڪاهي اچ". اهو ڪنٻر اچي ڏسي ته گڏهه مئي پيئي آهي. هن کي ڦيٽ لعنت ڪري، گهر ولي آيو ۽ کيس چيائين ته، "مان، شهر مان ٿورو ڪم لاهي اچان، تون منهنجي بيمار ماءُ کي، تيسين پکو هڻ". ڪنٻر ٻڌي ڏني مس ته هن پوڙهيءَ کي، اهڙا ٻه-چار پکا هنيا، جو هوءَ ويچاري، راهه رباني ولي ويئي. جڏهن ڪنٻر آيو، ٿڏهن ماءُ کي مئل ڏسي، پڇيائينس ته، "تو اماں کي ڇا ڪيو؟" چيائين ته، "تنهن جي چوڻ موجب، هن کي پکا هڻڻ شروع ڪيم. اڃا ٻه-چار پکا، مس هنيم ته ننڊ اچي ويس، هيئر گهڙي نه ٿي ننڊ ۾ سمهي پيئي آهي". پوءِ ته اچي ورتائينس موچڙن سان. هٿي اڌ مئو ڪري وڌائينس.

هيئر اتي وڌيڪ ترسي نه سگهيو. ڪنٻر جي گهر کان ٻاهر نڪري، ٻنڊ کي وڃايائين. سج لٿي مهل، هڪ ڳوٺ ۾ پهتو، جتي هڪ مائيءَ پڇيس ته، "تنهنجو نالو ڇا آهي؟" چيائين ته، ڳنڍي جو ڳوڙهو، مت جو سوڙهو." مائيءَ ڏٺو ته ويچارو ڪو سادو ماڻهو آهي، تنهنڪري، سندس منٿ تي، کيس

رات رهڻ ڏنائين. اڃا ٻه ٽي پهر مس گذريا ته دروازو کڙڪيو. مائي دروازو لاهي ڏسي، ته چار ماڻهو بيٺا آهن جن مائيءَ کي چيو ته، ”اسان کي هت رات رهڻ ڏي ته توکي صبح سان ڏني ڇڏينداسين،“ مائيءَ لالچ تي هنن کي ٻيءَ ڪوٺيءَ ۾ ٽڪايو. آهي چارئي، ڪنهن شاهوڪار جو مال ڪٺي آيا هئا. جڏهن ورهائڻ ويٺا، تڏهن حصن تي نه ٺهيا ۽ پاڻ ۾ وڙهندي وڙهندي مري ويا. مائي صبح سان ڏسي ته چارئي خون ٿيا پيا آهن. مائي ويچاري سڪي ويئي ته متان خون منهنجي گردن ۾ پوي. هيڻر ته، ”ڳنڍ جو ڳوڙهو، مت جو موڙهو“ به مائيءَ کان موڪلائڻ لڳو. مائيءَ چيس ته، ”ابا، اڄوڪي رات ٽڪ ته سڀاڻي گهر لاءِ، توکي ڪي سو کڙيون پا کڙيون ڏينديس“. هو ويچارو ٽڪي پيو. مائيءَ ڇا ڪيو جو چارئي لاش، ڇٽن کٽن تي ڌار ڌار ٻڌي رکيا. هن کي چيائين ته، ”مون وٽ هڪڙو الله لوڪ هو، جنهن جي آءٌ گهڻي وقت کان خدمت ڪندي ايندي هيس، پر ويچارو رات مري ويو. هن کي درياءَ ۾ اڇلي اچ“. هو لاش کڻي اڇلي آيو. وري مائيءَ چيو ته، اهو لاش موٽي آيو آهي، تنهنڪري وري اڇلي اچينس.“ هو ڏسي ته سچ! وري ساڳئي کٽ وارو لاش پيو آهي. سو يڪدم لاش کي کڻي وري اڇلي آيو.

قصو ڪوتاه، مائيءَ چارئي لاش درياءَ داخل ڪرايا. جڏهن چوٿون لاش اڇلي موٽيو، تڏهن درياءَ جي ڪناري تي هڪڙي ساڌو فقير کي تپشا ڪندي ڏٺائين. هين سمجهيو ته، ”لاش وري نڪري آيو آهي“، سو ڳچيءَ ۾ ڪپڙو وجهي، ڇڪي درياءَ داخل ڪيائينس. پوءِ اچي مائيءَ سان اها ڳالهه ڪيائين ته: تنهنجي ڳالهه سچي هئي. لاش برابر ڪناري تي نڪري آيو هو، پر مون کيس کهلي درياءَ ۾ اڇليو. مائيءَ دل ۾ چيو ته ”سار! هن ڪنهن جيئري ويچاري کي ماري درياءَ داخل ڪيو آهي!“

صبح تي ماڻيءَ کان سوڪڙيون پاڪڙيون وٺي، درياءَ جو ڪنارو ڏيو ڳهر پٺي آيو ته پيريءَ (پيراڊو، پيرو ڪٺندڙ)، هن کي اچي پڪڙيو ته، ”فلاڻي ماڻهوءَ کي تو ماري درياءَ ۾ اڇليو آهي ۽ تنهنجو پيرو پڌرو بيٺو آهي“. پوءِ کيس پڪڙي بادشاه وٽ وٺي آيا. جڏهن کانئس پڇا ٿي، تڏهين چيائين ته، ”سائين، برابر مون هن کي درياءَ ۾ داخل ڪيو، چاڪاڻ ته هن کي چار دفعا درياءَ ۾ داخل ڪيم، ته به وَرَ وَرَ ڪيو، مونيو پيو اچي ۽ مون کي هر گهڙيءَ پنڌ پيو ڪرائي“. بادشاه، اهڙي بيعقليءَ جي ڳالهه ٻڌي، هن کي ڦاسي ڏني.

ڪنهن بيٺل هن جون اهي ڪم عقليءَ جون ڳالهيون ٻڌي، چيو ته:

عقل ريءَ عذاب، گهڻو پسنديندءَ جندڙي“.

٩٩- عمر وٺي مارئي وٺندو، ڌر ڌر ڪين ٿيلهيندو.

عمر بادشاه سومرو، مارئيءَ جي حسن جي هاڪ ٻڌي، مٿس اڻ ڏٺو عاشق ٿي پيو. پنڊت موهن لال ”لالا“، مارئي جي باري ۾ لکي ٿو:(١)

---

(١) پنڊت موهن لال ”لالا“، ڳوٺ ٻٽوترن (لڳ سيوهڻ) جو ويٺل هو. ميان عطر خان ولد ميان نور محمد خان ڪلهوڙي جي دربار جو خوش نويس هو. ميان عطر خان جي دربار ۾ ٢٧ خوش نويس هئا، ليڪن جاءِ صدارت پنڊت والاري هني، جهنڪري کيس ”قرةالعين“ (اکين جو ٺار) لقب مليل هو. ميان عطر خان، ”حڪمران سنڌ“، ”آئين اڪبري“ جي نموني تي، ١٢ جلدن ۾ (لڪيران سنده) يعني ”سنڌ جي حڪمرانن جي تاريخ“ مرتب ڪرائي آهي، جنهن ۾ سنڌ جي تاريخ سان گڏ، سنڌ جي ولين جو ذڪر ۽ ڪيل آهي. سنڌ جا قصا ڪهاڻيون به محققانه انداز ۾ آندل آهن. هن تاريخ ۾، پنڊت موهن لال ”لالا“ جو وڏو هٿ هو.

پنڊت موهن لال "لالا" را براءِ تحقيقات
اين افسانه فرستاده بودم. يکے سوامیءِ مندر
ٺٽکريه و ديگر راويان بر اين متفق بوده اند.
پنڊت همين طور واضح می کند... ... .
ماروپان ماروا در خطهٔ ملير بود باش می
کرند. پدرانت از ٺٽکران گجرات از گردش ايام
در آنجا آمدند. گويند که ماروا در حسن و خوبی
زر ماده بوده و در تبسم اثر صيقل داشته که
دلها را جلوه می داد. يکي سرو قد بوده.
به چستی و چابکی و يکي معصومی بوده و
دوشيزگی و پاکيزگی. نظرش پاک و طبعش
بے باک. ديدگان، بينندگان و جويندگان بودند
رازهائے حسن فطري را که در آن يک جسم
گويا همچو مجمع الصنايع قدرت نمودار بوده.
گرچ ملير بعد از باران يکے گلزار، زمين
می نمود، ولي اين کيڻن پوش دختر در آن گلزار،
گلی يگانه می بود. حسينان گجرات منسوب
به گجريان يکے ضرب المثل "زم و جم"
بوده اند يعني دوشيزگیءِ شان بزرگی پاکيزگی
می دارد".

(نگيران سنڌه - ترجمه صفحه ٣٧ باب اول)

پنڊت موهن لال "لالا" کي هن افساني جي هٿ ڪرڻ
لاءِ موڪليم ٺٽڪرن جي مندر جو هڪ سوامي ۽ ٻيا راوي،
هن (هيٺين ڳالهه) تي متفق ٿيا آهن. پنڊت هن طرح واضح
ڪري ٿو.

"مارئي وارا مارو ماڻهو، ملير واري ٺٽڪريءَ ۾،
گذر سفر ڪندا هئا. سندس ڏاڏا گجرات جا ٺڪر، زماني
جي گردش ڪري، آتي آيا. چون ٿا ته مارئي پنهنجي حسن

۽ اڇن ۾ نج سونَ جي هئي ۽ مُرڪ ۾ ته ٻجليءَ وارو اثر هوس، جو دلين کي مانجي اجاري تي چڙهائين. ٻدن، هڪ سيڌي سنئين هالي ۽ عضوا حسين ۽ ملائم ڪاليءَ. هڪ پاڪدامن هئي، پنهنجي ڪُماريءَ جيوَت ۽ پاڪ خيال سان، سندس نظر پاڪ ۽ طبع آزاد هئي. جن ڪيس ڏٺو پئي، تن منجهس قدرتي حسن جا راز پئي سوچيا، جي گويا سندس هڪڙي جسم ۾ جمالي جي گلدستي وانگي ظاهر هئا. توڙي ملير سڪ، برسات بعد، هڪ جنوءَ گلزار تي ڏٺو، پر هيءَ ڪشميري ڪنوار، انهيءَ گلزار ۾ به هڪ لاثاني گل هئي. گجرات جون گجريون هڪ ”يم ۽ جم“ جوٽيءَ جي مثال ۾ رهيون آهن يعني سندس ڪماريءَ زندگي هميشه پاڪدامن رهي آهي“.

اهڙي حسين ڇوڪريءَ کي، عمر بادشاه ملير ڳوٺ (ضلعي ٿرپارڪر) مان زوريءَ کڻي آيو. جڏهن اهو واقعو، سڄي ٿر ۾ پکڙجي ويو. تڏهن ڪن چيو ته، ”مبادا، وري عمر ڪا ٻي ڏاڍائي ڪري.“ تنهن تي ڪنهن سياڻي چيو ته: ”عمر ولي وڻي مارئي وٺندو، ٿر ته ڪين ڍلهيندو“ يعني ڪيس مارئي گهربي هئي، سا هن کي ملي، باقي ٿر وارن کي، ڏاڍائي ته ڪونه ڪندو.

(ڪ)

١٠٠- ڪُتي جو ڪارو مُنهن، رَبُّ اوتري جي اوتري:

هڪڙي رَنّ زال، رب جو ڪُنو رڌي، هيٺ لاهي رکيو، پاڻ نڪرڻ لاءِ، مٿان ڍڪڻ نہ ڏنائين. پرسان بِلل ڪتي، ڪُني ۾ ٻوٿ وجهي، ڪانءِ جي ڪوشش تي ڪئي تہ پرياڻ مالڪ، زور سان هڪل ڏنيس ۽ جنهنڪري ڪُتي، رب نہ کاڌي ۽ جيئن تڪڙ ۾، ٻوٿ ٻاهر ڪڍيائين، تيئن ڪُني جي ٻاسن کي لڳي ويس ۽ ٻوٿ ڪارو ٿي پيس. مالڪياڻي کان کِل نڪري ويئي ۽ اُٺين چيائين.

مطلب. ٻچارڙي ۽ چغل خور لاءِ، اُئين چئبو آهي، جو ٻين کي وڙهائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي ۽ پر جڏهن ڳالهہ کُلي ظاهر ٿئي ٿي تہ آهي پاڻ ۾ ڪير ڪنڊ ٿيو وڃي.

١٠١- ڪَننَ جي ڳالهين، مير ٻِجار ماراڻو:

ڪَنن جي سُٽن پٽن يا لڪ چُپ جي ڳالهين مان، خراب نتيجا نڪرڻ ٿا.

جڏهن مير ٻجار خان، ١١٩٠ هہ مطابق ١٧٧٧ع ۾، حج تان واپس وريو، تڏهن چار هزار بلوچ ۽ ٻي قوم کيس مجبور ڪيو تہ ميان غلام نبيءَ سان جنگ ڪجي، ڇاڪاڻ تہ هُن، مير ٻجار خان جي ڀيءَ مير بهرام خان کي مارايو هو. آخر عمر ڪوٽ پرسان جنگ لڳي، جنهن ۾، ميان غلام نبي مارجي ويو ۽ سندس لاش، حيدرآباد آندو ويو (١). مير ٻجار، سنڌ جي

---

(١) لُبِ تاريخ - خانبهادر خداداد خان، ص ١٢٥.

حڪومت پاڻ قبول نه ڪئي ۽ ان، غلام نبي جي پاڻ، ميان عبدالنبي ڪلهوڙي کي حاڪم ڪيو(١).

هينئر ميان عبدالنبي کي، مير بجار خان جو، هر وقت خوف رهندو هو ته مبادا وجهه وٺي، ڪيس مارائي، ڇاڪاڻ ته مير بجار خان، وزير هو ۽ صحيح معنيٰ ۾ حڪومت جو چرخو ئي پاڻ هلائيندو هو ۽ ميان عبدالنبي نالي ماتر حاڪم هو، تنهنڪري ميان صاحب کي اهائي آند مانڊ هئي ته ڪنهن پر، مير بجار جو انت آڻجي. آخر جوڌپور جي مهاراجا بجيسنگ کي، عمرڪوٽ ڏيڻ جو وعدو ڪري، مير بجار خان جي قتل ڪرائڻ تي آماده ڪيائين.

مهاراجا بجيسنگ، به راٺوڙن هترنات سنگ ۽ موڪوم سنگ کي خط سان، ميان عبدالنبي ڏي، جوڌپور مان، وڪيل بڻائي، خدا آباد روانو ڪيو.

مصنف تاريخ سنڌ لکي ٿو(٢):

”ٻن راٺوڙن سان، ٻيا به ڪي ماڻهو هئا. اهي ڪيترائي ڀيرا، ميان صاحب ۽ مير بجار سان، الڳ الڳ مليا. هڪ دفعي، انهن مير کي عرض ڪيو ته اسان جي مهاراجا ڪان اڃهو هينئر خط آيو آهي، ان ۾ اهڙيون ڳالهيون لکيل آهن، جي اوهان کي اڪيلائي ۾ ئي ٻڌائي سگهبيون. خط ۾ لکيل آهي ته: ميان عبدالنبي، اوهان جي خلاف ڪيترائي خط، مهاراجا کي لکيا آهن. مهاراجا جو خط، هنديءَ ۾ آهي. جيئن ته اوهان مان ڪو به هندي ڪو نه ڄاڻندو آهي، تنهنڪري اجازت ملي ته اسان ئي خلاصيءَ ۾ خط پيش ڪيون. مير صاحب سپني کي ٻاهر ڪيدو ۽ فقط هڪ ملازم ايستر کي پاڻ وٽ

(١) سنڌ جي مختصر تاريخ - راءِ بهادر آلومل ٽيڪمداس ص ٣٢.

(٢) تاريخ سنڌ - جلد ششم (عهد ڪلهوڙو) حصه دوم.

غلام رسول ”مهر“، ص ٦٩٥-٦٩٦.

رکيائين...... هڪ وڪيل، مير جي پرسان اچي، خط پڙهڻ لڳو. پڙهندي پڙهندي، دوکيبازي دل ۾ رکي چيائين ته، ”هي لفظ منهنجي سمجهه ۾ نه ٿا اچن“. ائين چئي، جهٽ ڀيٺي کي گهرائي ورتائين. اهڙيءَ طرح انهن ڀنهي، مير کي خط پڙهڻ ۾ رڌل رکي، اوچتو ئي اوچتو مٿس تلوارن جا وار شروع ڪري ڏنا. جيتوڻيڪ مير صاحب زخمي ٿي چڪو هو، تہ بہ اڪيلي سر، ڀنهي قاتلن کي ماري وڌائين.“

هڪ روايت مطابق تہ: مير بجار خان ڪابيءَ اک کان ڪاڻو هو ۽ ان ئي طرف کان مٿس ڀهريون وار ٿيو.

منشي ٻالچند، مير بجار خان جي شهادت جو سال، هن طرح ڏني ٿو:

مَحفلِ شهدا جلوه کرد مير بجار.

١١٩٤ هه

”لبِ تاريخ وارو، شهادت جو سال (١١٩٤ هه)، هيٺين بيت مان ڪڍي ٿو:

از سر افسوس گفتا هاتفم،
مير شد از جمدر هندو شهيد.

١٠٢– ڪوڏي حرام ٿي ٻُجڪو حَلال!

هڪڙي ماڻهوءَ گهڻيءَ مان، هڪڙي ڪوڏي ۽ هڪ ٻُجڪو لڌا. گهر اچي ڏٺائين تہ ٻُجڪي ۾ هيرا جواهر پيا آهن. ايڏو مال ڏسي، دل هيرڪيس تہ جيڪر اهو مال ڦٻايان، پر و ويڪ جا وَڏَ پوڻ لڳس. چي، ”اهو ڪُڏو ڪم ڪو نہ آهي“. انهيءَ ٻڏان ترانءَ ۾، ٻہ-ٽي ڏينهن پئجي ويس. آخر انهيءَ فيصلي تي پهتو تہ ساڳي گهٽيءَ ۾ بيهي، وڏي واڪي چئجي تہ هيءُ ٻجڪو ۽ هيءَ ڪوڏي ڪنهن جي آهي؟ جيڪو مالڪ هوندو، سو پاڻيهي ظاهر ٿيندو.

هڪڙي ڏينهن، گهمي ۽ ٿي، وڏي آواز چوڻ لڳو،
”ڪنهن وٽ ڪو ڪاني آهي هي ڪوڏي؟ (۽ هوريان چوڻ لڳو)
۽ هي ڀڄڪو“ ٿي پيرا آواز ڏنائين، پر مالڪ ڪو به ڪونه
جاڳيو. ڀلا، ڪوڏيءَ جهڙي خسيس شيءِ لاءِ ڪير اچي!
جيڪا ماليات هئي، سا هئي ڀڄڪي ۾. ان جو نالو وڏي
آواز ۾ ڏاياٿين ڪونه ٿي.

هن ڪي مڙيو ٿي مال پنهنجي لاءِ ”ڪوڏي حرام ۽ ڀڄڪي
ڪي حلال“ سمجهي، گهر ۾ رکيو هو، سو آوٿين ڦٻايائين.

(گ)

١٠٣- ڳاهي ولي، ڳاهي ڀوت:

نواب ولي محمد خان لغاري، ميرن جي طرفان چانڊڪا پرڳڻي (جنهن کي هينئر لاڙڪاڻي ضلعو چون ٿا) جو مختيارڪار هو.* ان وقت چانڊڪا ۾، بدامني گهڻي ڦهليل هئي، جنهنڪري نواب صاحب جهڙي ڪرڙي حاڪم جي اشد ضرورت هئي. جيڪي قاعدا قانون، چانڊڪا پرڳڻي سان لاڳو هئا، تن کي جيڪو اورانگهيندو هو، تن کي سخت ولندو هو. انتظام جي حق ۾، خود بلوچن تان به نه ڏرندو هو.

نواب صاحب، احڪامِ شريعت جو پورو پورو پابند هو، جنهنڪري ڪي هن کي ”ولي“ به ڪري سڏيندا هئا.

هڪ مسڳوڙ چوي ٿو:

---

* نواب ولي محمد خان ولد غلام محمد خان لغاري، ٽاجپور (ضلعو حيدرآباد) جو وينل هو. سندس وفات ١٨٣٢ع ۾، لاڙڪاڻي شهر جي ”تجر باغ“ (جنهن کي هينئر ”جناح باغ“ چون ٿا) ۾ ٿي. ڪيس بطور امانت پوري، ايڪهين ڏينهن ڪان پوءِ، هتان ڪڍائي ويا. سندس قبر مٿان ”تجر“ ٺهرائي ويئي هئي، جا اڃا تائين قائم آهي. ”تجر باغ“ تي اهو نالو به، ان ”تجر“ تان ئي پيو آهي. ”ٽنڊو ولي محمد“ (حيدرآباد وارو) به سندس ئي نالي پٺيان سڏبو آهي.

مِيرن تو کي مِير* ڪيو، مڳ ڪيرائي مِير، (١)
ريشم توسان رِيسُون ڪن، تون ولي، وَه وِير،
پائرن سان ڀُوت ٿيئين، گهَگيرن سان گِير.

مٿين بيت ۾، سگهڙ، نواب صاحب کي "ولي" ۽ ڀُوت سڏيو آهي.

هيوز لکي ٿو: (٢)

نواب صاحب، نهايت قابل، مگر سخت گير شخص هو، جنهن جي متعلق سنڌين جي اها چوڻي هئي ته: گاهي ولي، گاهي ڀوت.
(ڪڏهن ولي، ڪڏهن ڀوت)

نواب صاحب کي، ڪي، "ولي" سڏڻ لڳا ته ڪي "ڀوت". جنهنڪري ان وقت نواب صاحب لاءِ، عام چوڻي ٿي ويئي: گاهي ولي، گاهي ڀُوت.

١٠٤- گدڙ ڊاک نه پڄي آکي ٿُو کٽا!

هڪ ڀُکايل گدڙ، وڃي انگورن جي باغ ۾ پهتو. انگورن جي ڇڳن کي، لڙڪندو ڏسي، وات پاڻي پاڻي ٿيڻ لڳس. ويچاري ڪائڻ لاءِ ڏاڍا وس ڪيا، پر انگورن جي ڇڳن تائين

* مڳ = مڳي، وڏائي. ريشم = ريشم ڍڪيندڙ يعني بادشاهه، شاهوڪار، وڏا ماڻهو. وه = واهه. تون ولي وه وير = اي وير (بهادر) تون بيشڪ "ولي" آهين ۽ بادشاهه به توسان رِيسون ٿا ڪن. گهگيرن = گهگهو (ڳاڙهو چولو) ڍڪيندڙن يعني ٻروچ، پائرن... گير = ساڳيو گهگهو ڍڪيندڙ يعني ٻروچ پائرن کي ١ـ "ڀُوت" والگر سخت ولي وڃين ٿو.

(١) دي گزيٽيئر آف دي پراولس آف سنڌ ـ ص ٣٨٣.
(٢) "آکي"، دراصل لفظ "آخ" آهي. "اخ ٿُو کٽا".

ڀڄي نه سگھيو. جڏھن انگورن تائين پھچڻ لاءِ ٽپا ڏيئي ڏيئي
ٿڪجي پيو، تڏھن ماڙي ڪري ويھي رھيو. ٻيو ھڪڙو
گدڙ، جو پري کان اھو لقاءُ ڏسي رھيو ھو، تنھن پڇيس ته،
"ادا، ڇا خيال آھي؟" ان کي جواب ڏنائين ته، "انگور کٽا آھن!"
تنھن تي ڪنھن بيٺل ائين چيو.

مطلب. جڏھن ڪو، ڪنھن ڳالھه کي پھچي نه سگھندو
آھي يا ڪانئس ڳالھه ھٿان ڇڏائي ويندي آھي، تڏھن ان لاءِ،
ائين چئبو آھي.

١٠٥- گڏھه اھوئي، آڙ پيا ڇيس ته ٿيو ڪوڏھي!

آھي اھوئي خسيس ۽ ڪين جھڙو، پر جيڪڏھن لباس
ڪٺي چڱو پھريائين ته انھيءَ ڪري ڪو معتبر ڪونه ٿي پيو.

ڳالھه ڪندا آھن ته بني عباس خليفن مان، خليفي
ھارون رشيد جي حڪومت ۾، چورن ۽ ڌاڙيلن ملڪ ۾ اندير
مچائي ڏنو. خليفي جي حڪم موجب، جنھن جھنگ ۾ آھي
ڊاڪو پنھنجو ڏيرو دمايو ويٺا ھئا. تنھن جي چوڌاري سرڪاري
فوج گھيرو ڪري ڪيترن ڊاڪن کي ماري ڇڏيو. انھن
مان ڪي ڀڄي ويا ته ڪي وري گرفتار به ٿيا. آنھن گرفتار
ٿيلن ۾، ڌاڙيلن جي سردار جو نوجوان ۽ حسين پٽ، يوسف
نالي به خليفي وٽ گرفتار ٿي آيو. ٻين ڊاڪن کي ته ڦاسي
۽ عمر قيد جي سزا ملي چڪي، باقي رھيو يوسف، يوسف
جي نوجواني ۽ حُسن جي سبب، خليفي ڪيس ڪيل ڏوھه
ته معاف ڪيا، اٽلو ڪيس پاڻ وٽ معزز اميرن جي صف ۾
مقرر ڪيائين، خليفي جي انھيءَ فيصلي تي، جعفر برمڪي
وزير اعظم گھڻو اعتراض ورتو. خليفي کي چيائين ته، "اوھين،
ھن کي نوجوان ۽ سھڻو ڏسي، مٿس مھربان آھيو، مگر گڏھه
اھوئي، يعني اھوئي ڊاڪو، ڊاڪوءَ جو پٽ، اوھين ڪيئن،

ڪپڙا به پيا لباس ڏيکاريو، ته به گڏهه، آدوئي گڏهه! هين مان، پلاٺي جي ڪڏهن اميد نه رکجو." مگر خليفي نه مڃيو.

ڪجهه وقت گذرڻ کان پوءِ، خليفي وٽان ڪيتري روڪڙ ۽ جواهرات چوري ڪري، راتو واهه ڀڄي ويو ۽ وزير اعظم جعفر برمڪيءَ جو قول، سچو ثابت ٿيو ته: "گڏه آهوئي، آٿر پيا پيس ته ڀڄ ڪرنهه."

١٠٦ – ڳالهين سندين ڳالهيون، ٽڪي سندا موٽ *

ڪو ماڻهو، ڳاهه پڙيءَ تي پٺي ويو ته سندس دوست، ڪيس چيو ته، ”ادا، منهنجي لاءِ، موٽ وٺيو اچجانءِ.“ اڳيرو وڃڻ تي، هڪڙو ٻيو دوست مليس، جنهن ٽڪو، هٿ ۾ ڏيئي، چيس ته، ”مون لاءِ ٽڪي جا موٽ وٺيو اچجانءِ“. جنهن ٽڪو ڏنو هوس، تنهن لاءِ موٽ وٺيو آيو، پر جنهن رڳو زباني چيو هوس، تنهن لاءِ ڪجهه ڪونه آندائين. جڏهن اُن ڏوراپو ڏنس ته، ”فلاڻي ٽڪو ڏنو هوءِ، اُن جا موٽ به وٺيو آئين، مان شايد تو کي ٽڪو نه ڏيان ها؟“ هن ماڻهوءَ جواب ڏنس ته ”يار، جنهن کي موٽ کپندا هئا، تنهن ٽڪو ڏنو هو ۽ اُن کي موٽ به پهچي ويا. مگر تو موٽن وٺڻ جي ڪئي رڳي ڳالهه! در حقيقت، تو کي موٽ کپندائي ڪونه هئا. تنهنڪري:

”ڳالهين سنديون ڳالهيون ۽ ٽڪي سندا موٽ“

مطلب ته: سوال تي ڪم نه ٿيندو آهي، دنيا ۾ قصو آهي ڏي وٺ جو.

(*) موٽ، هڪ ڳاهه جو قسم آهي.

(گھہ)

١٠٧ــ گھيٹو ڏاريم اُن لئي، ھٽان چري ڪپاھہ:

ڪنھن ماڻھوءَ، اَنَ (گھيٹي جا وار) ڪڍ ڪرڻ جي خيال ڪان، گھيٹو ڏاريو. ھڪ دفعي گھيٹو، چنائي وٺي ڀڳو ۽ ڏٺو مالڪ جي (ڪپه جي) ٻوڪ ۾ وڃي پيو! مالڪ ڇا ڏسي، تہ ڪپه جا گوگڙا ڪائي ڪٽي ناس ڪيا اٿس. تنھن تي مالڪ چيو:

”گھيٹو ڏاريم اَنَ لئي، ھٽان چري ڪپه“

ڪا شيءِ جا سُک لاءِ ڏارجي ۽ ان مان ڏک پيدا ٿئي، تڏھن ائين چئبو آھي.

اھو پھاڪو، سُگھڙ فتح خان، ھن طرح ٻڌايو.

گھيٹو ڏاريم آن لاءِ، رَھندو چري ڪپاھہ،
جوءِ ڏاريم گھر لاءِ، رھندي مارايم ماءُ،
نٹھن ڏاريم سُک لاءِ، سس جو ڪيڏي ٿي ساھ،
پٽ پاليم پوءِ(١) لاءِ، ڪٽي ڪريم ٿو پاھہ،
پاڙو ڏاريم پريت لاءِ، رھندو ڪڻ ــ ڪپاءُ(٢)،
ڏوس(٣) ڏاريم ڏک لاءِ، پٽيءَ نہ ڏينم پاءُ،
پير ڪٽج پختو ڪري، جو دغا دنيا، دپ دپاءُ.

---

(١) پوءِ لاءِ = پڇاڙيءَ يا پيريءَ جي سُک لاءِ.
(٢) ڪڻ-ڪپاءُ = ھٽ سٽ، ڦرمار (پاڙو بہ پيو ڦري).
(٣) ڏوس، دوس = دوست، يار، خيرخواھ يا ڪھٹڪھرو.

(ل)

١٠٨- لاهي لنگها ويهه، آريجن سان آسرو،
پني پرائو ڏيه، اچي ڪاءِ آريجن ۾:

"آريجا"، هڪ قوم آهي، جنهن جي پٺيان "آريجا" نالي سان ڳوٺ آهي، جو تعلقي ڏوڪري، ضلعي لاڙڪاڻي ۾ آهي. انهيءَ ڳوٺ ۾، مخدوم شهاب الدين نالي بزرگ، ڪلهوڙن جي آخرين دور ۾ رهندو هو، جو پنهنجي وقت جو ڪامل ولي هو. مخدوم صاحب، غيرشرعي ڪمن جي پاڙ ئي پٽي ڪڍي، ايتري قدر جو، آريجن ۾ شادي تي به، نه دهل وڄندو هو ۽ نه وري محفل ۾ ناچ وغيره ئي ٿيندو هو. ڳوٺ ۾ هندن جو نڪاڻو به هو، ليڪن اُتي به نغارا، ڏڪڙ وغيره نه وڄايا ويندا هئا.

اتفاق سان، اُتي هڪڙو لنگهن جو گهر اچي ويٺو، جن کي حقيقت معلوم ڪانه هئي. هڪڙي رات جو شرناءِ ۽ ڍولن جو واڄو ڪيو. قدرتاً سندن شرناءِ ڦاٽي پيئي ۽ ڍهل ڦاٽي پيو! جڏهن بزرگ جي قصي جي خبر پئي، تڏهن مخدوم صاحب کان وڃي معافي ورتائون. اُتي پيٽل ماڻهن مان ڪنهن چيو ته:

> لاهي لنگها ويهه، آريجن مان آسرو،
> پني پرائو ڏيهه، اچي ڪاءِ آريجن ۾.

١٠٩- لَڪَا ڪنيا ڏومڻيءَ جو ڏوم سلامت آيو:

هڪڙو ڏوم (لنگهو)، ڪمائڻ جي خيال کان، پرديس ويو. ڪيترا ڏينهن گذري ويا، پر موٽيو ئي ڪين. تنهن تي ڪنهن وٺي هُلايو ته: فلاڻو ڏوم مري ويو آهي. ڏومڻيءَ

(لَنگهيءَ - لَنگهي جي زال) بہ ائين ٿي ڀانئو، جنهنڪري ويچاري، روئي پٽي، صبر ڪري ويهي رهي. ٿورين گهڙين ڏينهن، اهو ڏُوم ماڳ موٽيو، پر پيسو اندائين ڪونہ! هڪڙيءَ پاڙيواريءَ، ڏُومٽي کان پڇيو تہ، "ادي، تنهنجو مڙس ڇا ڪمائي آيو آهي؟" وراڻيائين، لک ڪَتِيا ڏُومٽيءَ، جو ڏُوم سلامت آيو!"

مطلب. ڪنهن شيءِ يا واپار ۾، ڪٿي فائدو نہ هجي، پر جيڪڏهن موڙي سلامت آهي، تہ بہ لکٽ ٿيو.

(م)

١١٠- مان ديوان جو نوڪر آهيان ۽ نه واڱڻن جو.

ڳالهه ڪندا آهن ته، هڪڙي ديوان ڪي روزانو، سندس
خوشامدي رَسويو، گوشت، مڇي وغيره ڪارائيندو هو. آهي
ڪاڌا، ڏاڍي ڪائي ڪائي، ديوان ڪي مُنهن پڄي ويا. تنهنڪري
رسيوئي کي حڪم ڪيائين ته، "تون روزانو گوشت، مڇي ٿو
تيار ڪرين، موسمي ڀاڄيون لڀيون آهن، اهي به ته اسان ماڻهن
لاءِ آهن. هاڻي واڱڻن جي منڊ آهي". نوڪر عرض ڪيو ته،
"هائو سائين، انهيءَ ڪري ته ڏٺيءَ واڱڻن ڪي مٿي تي
مُڪٽ ڏنو آهي، اڳتي ائين ڪندس: واڱڻ عجيب چيز آهن،
تندرستيءَ لاءِ ته خاص طرح مفيد آهن. اک جي بينائيءَ لاءِ
به اڪسير آهن." ان وقت، ديوان جو هڪڙو دوست به
وٽس ويٺو هو.

ٻئي ڏينهن کان وٺي، نوڪر روزانو واڱڻن رڌڻ تي زور
رکيو. ڀاڄي به واڱڻن جي، ته ڀَرفو به واڱڻن جو! ديوان
ٻهريان ٻه-ٽي ڏينهن ته شوق سان ڪاڌا، پر پوءِ لڳاتار،
ڪائي ڪائي، ڪڪ ٿي پيو، سو هڪ ڏينهن نوڪر کي
چيائين ته، "تو روزانو اڃي واڱڻن تي مار ماران ٻڌي آهي،
اهي ته، هڪ بيڪار ڪاڌو آهن!" نوڪر چيس ته، "جيءُ
منهنجا سائين! سچ ٿا فرمايو، واڱڻ اهڙا ته گرم آهن، جو ڏٺي
پناه ڏئي. گهڻي واپرائڻ ڪري، هلڪو هلڪو بخار به
جانِ ۾ رهندو آهي ۽ ڪڏهن ته وائي به ڪري
وجهندا آهن. ڏندن لاءِ ته خاص طرح خراب آهن."

ان وقت به، ديوان وٽ، اهوئي ٻهرين ڏينهن وارو سندس
دوست ويٺو هو. انهيءَ نوڪر جون، اهي ڳالهيون ٻڌي، ڪيس

چيو ته، ”ان ڏينهن ته واڱڻ جي واکاڻ سان ڍاپين ئي ڪونه پيو، مگر اڄ ته وري واڱڻ تي ڇو آيو ٿو رهين؟“ نوڪر چيس ته، ”سائين، معاف ڪجو، مان ديوان جو نوڪر آهيان ۽ نه واڱڻ جو! تنهنڪري جا شيءِ، ديوان جي نظر ۾ چڱي، سا منهنجي نظر ۾ ٻه چڱي. پر جيڪا شيءِ، ديوان کي نه وڻندي، ته آءٌ به ان کي ڌڪاريندس.“

مطلب هي آهي ته: اهو ڀهاڪو عام طرح وڏن ماڻهن سان ”ها“ ۾ ”ها“ ملائيندڙ خوشامدڙين لاءِ استعمال ٿيندو آهي.

١١١ – مجنون کٽيءَ جو، نه رت جو.

مجنون، ليليٰ جي گهر جي سامهون، هڪڙي وڻ هيٺ اچي، پنهنجو آستانو اڏيو هو. هو هر وقت، ليليٰ جي ياد ۾ شاد باد رهندو هو. کيس نه ننڊ، نه آرام پر زهر مثل سڀ قسم جو کاڌو ۽ طعام! انهيءَ ڪري هو روزانو، بدن ۾ ڳرندو رهيو ۽ آخر ڪَجُ کاڻي، ڪيٺ ٿي بيٺو! جڏهن ليليٰ کي اهو پتو پيو، تڏهن حقيقت حال معلوم ڪرڻ لاءِ، ٻانهيءَ کي موڪليائين، جنهن موٽي اچي ٻڌايس ته، ”سائڻ! مجنون وڃارو ته ڳري ڪنڊا ٿي ويو آهي! فقط تنهنجي نالي جي سهاري جيئي رهيو آهي!“ اهو حال ٻڌي، ليليٰ جا طاق لڳي ويا! پوءِ ته روزانو ساڳي ٻانهيءَ جي هٿان، ونو کٽيءَ (چوريءَ) جو، ڏانهنس موڪليندي رهي، ته کائي، ۽ ساڃو ٿئي.

مجنون، ته ليليٰ جو پياسي هو، هُن جو کٽيءَ سان ڪهڙو مطلب! ڪڏهن ڪو ذرو پرزو، دل چوندي هيس ته کائيندو هو. نه ته وَٽو اوئين ئي رکيو هوندو هو. ان ڳوٺ ۾ ٻيو هڪڙو چالاڪ ۽ مڪار نموني جو فقير رهندو هو، جنهن کي انهيءَ قصي جي ڪُڙڪ پئجي ويئي، سو ڇا ڪيائين، جو مجنون جي ڀرسان، ٻئي هڪ وڻ هيٺ اچي ديرو دمائي

ويٺو. اهو ڇا ڪندو هو، جو جڏهن ڏسندو هو ته مجنون، ڪُٽي نه ٿو کائي، تڏهن هو ڪُٽي کائي، خالي ونو ڇڏي هليو ويندو هو. پاڻهي، صبح جو خالي ونو، واپس کڻي ويندي هئي. اهڙيءَ طرح روزانو مجنون واري ڪٽي کائي کائي اهو چالاڪ فقير، هيڪري ڏاڍو سگهارو ٿي پيو ۽ مجنون ويچارو، آڌي باقي وڃي، هڏن جي مُٺ رهيو! ويتر مجنون جنهن وڻ هيٺان ويهندو هو؛ انان اٿي، وڃي ٻئي وڻ هيٺ ويٺو، تنهنڪري اهو چالاڪ فقير، هڪدم مجنونءَ واريءَ جاءِ تي وڃي ويٺو، جنهنڪري هيڪاري سندس ڀيگهي مچي ويئي! مجنون کي ڪُٽيءَ جي ڪهڙي پرواه! هن جي لبن تي ته فقط ليليٰ جوئي نالو هوندو هو.

هڪڙي ڏينهن، ليليٰ خيال ڪيو ته مجنون، هاڻي سُڪي ماس جي، ضرور جاڙهي هوندي؛ جو ڪيس، ڪُٽي سٺي ۽ مغزات ڀيل ڪُٽي کائيندي، چڱو وقت ٿيو آهي. پَڪ ڪرڻ خاطر، هڪڙي ٻي پاڻهي، ڏانهنس موڪليائين؛ چاڪاڻ ته ڀرين پاڻهي، روزانو ڪيس مجنون جي ضعف ۽ ابتريءَ جو خيال ڏيائيندي هئي. اها نئين پاڻهي، وڻ هيٺان ويٺل ڏندي مشٽنڊي کي مجنون سمجهي، ليليٰ کي اچي چيو ته، ”مجنون ته ڪمال ڪان ٿو ڦاٽي!“

ليليٰ کي تعجب لڳو ته، ”عاشق، سُڪي ماس جي جاڙهيندا ئي نه آهن. هيءُ قصو ڪيئن آهي!“

روزانو ڪُٽي پهچائيندڙ پاڻهي کي چيائين ته، ”اڄ هيءُ وَنو ڪنيو وڃ ۽ مجنونءَ کي، منهنجي نالي وڃي چئو، ته پنهنجي رت مان هيءُ ڀري ڏي!“ پاڻهيءَ هڪدم حڪم جي تعميل ڪئي ۽ مجنون واريءَ جاءِ تي، ويٺل فقير کي وڃي چيائين ته ”ليليٰ جو حڪم آهي ته هيءُ وَنو، پنهنجي رت سان ڀري ڏي.“ هن جواب ڏنو ته، ڪُٽي کائڻو

مجنون مان آهيان ۽ رت ڏيندڙ مجنون هُن وٽ هيٺان ويٺو آهي، وهي لهينس."

انهن چيو، آهو ڪُٺي ڪانئو مجنون، آسان آئي، سڌو پنهنجي گهر هليو ويو، جو سمجهيائين ته، "آئيندي جا چڙ هم چيٽا، چاڪاڻ ته مالڪن کي، حقيقت حال معلوم ٿي چڪو هو."

١١٢- مروان موت، ملوڪان شڪار:

ڪنهن ٻلاءَ ۾ گهڻا ڏيڏر رهندا هئا. هڪ دفعي ڪن شاگردن، ڏيڏرن کي پٿر هڻي، دل پئي وندرائي، ليڪن پٿرن لڳڻ ڪري، ڪيترا ڏيڏر زخميا ۽ ڪيترا مري ويا. تنهن تي هڪ ڏيڏر، کين چيو ته، "مروان موت، ملوڪان شڪار" يعني اوهان ملوڪن (شهزادن) لاءِ شڪار آهي، ليڪن اسان ميرُن يا جانورن لاءِ ته موت آهي.

١١٣- مڙس ٻنا، ويهون ڪير ڪري:

هڪڙيءَ عورت، پورهيو ڪري، اُنويهه روپيا ميڙيا. گهڻي ڪوشش ڪيائين ته "هڪ ويهه" (ويهه روپيا) پوري ڪريان، پر اتفاق اهڙو پئي ٿيو، جو ڪڏهن سُتي ڦڪيءَ تي پيسو ڏوڪڙ پيو وڃي ته ڪڏهن وري مهمانن جي ٻوڙ پاڃيءَ تي ٻه-چار آنا خرچ پئي ٿيا. ويچاري وري وري ڪوشش ڪري ته به اهي ئي اُنويهه. آخر هٿي هٿي ويٺي، ته به پوري ويهه ڏاهي نه سگهي. هڪ دفعي مڙسس، هڪ روپيو ڪمائي آيو ۽ اچي زال کي ڏنائين. هن جي روپين جو پوري ويهه ٻنجي ويئي.

هڪ دفعي پاڙي واريءَ سان، اها ڳالهه ڪيائين ته: "ادي مون کان 'هڪ ويهه' ٿي نه سگهي. جڏهن گهر واري روپيو آندو، تڏهن پوري ويهه ٿي". تنهن تي ان چيس ته، "ادي، مڙس ٻنا، ويهون ڪير ڪري".

مطلب آهي ته: مڙس ئي آهن، جي مٿو ڪٽڻو ڏيئي، ڪم جو پورائو ڪندا رهن ٿا.

١١٤- مٺي ڪتي ۾ پرچھ وڃائڻ

هڪڙي ماڻهوءَ وٽ هڪڙو عمدو ڪتو هو، جو سندس دوست کي ڏاڍو پسند هو ۽ خيال هوس تہ: اهو، آءٌ ڪانئس وٺندس. هڪ دفعي، هو، ڪتي وٺڻ جو خيال ڪري، پنهنجي دوست وٽ ويو. کيس خبر ڪانہ هئي تہ انهيءَ وچ ۾ ڪو، اهو ڪتو مري ويو آهي. گهڙي پَل ويهڻ کان پوءِ، کيس جڏهن ڪتو نظر نہ آيو، تڏهن دوست کان پڇيائين تہ، ”چئو، ڪتو نظر نٿو اچي؟“ هن ڏاڍي ڏک ۽ ارمان وچان، جواب ڏنس تہ، ”افسوس جي ڳالهہ آهي، جو ويچارو ڪتو مري ويو، جنهن جو مون کي تمام گهڻو ارمان آهي“. دوست چيس تہ، ”يار، ڪتو جيئرو هجي ها تہ آءٌ ڪاهي وڃان ها، چاڪاڻ تہ مان آيو ئي تو ڪان ڪتو وٺڻ هوس“. مالڪ جواب ڏنس تہ، ”دوست، جي ڪتو هجي ها تہ اهو آءٌ توکي هرگز نہ ڏيان ها، چاڪاڻ تہ ڏيڻ جهڙو ئي نہ هو“. دوست جواب ڏنس تہ، ”اڙي يار، تنهنجو ڪتو تہ ڏيڻ کان اڳ ۾ ئي مري چڪو آهي. هاڻي مٺي ڪتي ۾ پير چهڙ (پريت، دوستي) ڇو ٿو وڃائين“.

مطلب هي آهي تہ: ڳالهہ هجي ئي نہ ۽ اُن تي ڳڻتي ڏيئي ويهجي، سا بيوقوفي آهي.

١١٥- نادان دوست کان، دانا دشمن ڀلو.

هڪڙو گهوڙي سوار، واٽ وٺيو پئي ويو ته ڏٺائين ته نانگ، هڪڙي سهڻيل ماڻهوءَ جي وات ۾ گهڙي ويو. هن چيو ته، "مارا هي ويچارو ته مري ويندو". تنهنڪري سمهيل کي ٺي چهبڪن سان وٺي ويو. سُمهيل، ننڊ مان اٿي ڪڙو ٿيو، پر چهبڪن جا وسڪارا لڳا اچن. پوءِ ته ويچارو وٺي ڀڳو، پر سوار، پيڇو نه ڇڏيس، ۽ ڪڍندو ويس، تان جو هڪڙي صوفن جي باغ ۾ وڃي پهتا. اتي جيڪي هيٺ ڪريل ڪينا صوف هئا، سي هن کي، زوريءَ وات ۾ وڌائين. جيتوڻيڪ هن، گهڻو ٺي بندشند پئي ڳالهايو ۾ پر سوار، صوفن پٺيان صوف، ويس وات ۾ ڏوسيندو! پوءِ وري ويچاري کي چهبڪن سان وٺي ويو. آخر الٽي ڪيائين، جنهن مان نانگ نڪتو. نانگ ڏسي، سوار جي پيرن تي ڪري پيو ۽ کانئس پڇيائين ته "تو، مون کي ننڊ مان چو نه اٿاريو ۽ جڏهن نانگ وات ۾ گهڙي ويو هو؟" سوار چيس، "جيڪڏهن ائين ڪيان ها ته نانگ جي ڏپ کان، تنهنجو هينيو ڦاٽي پوي ها، چاڪاڻ ته الٽيءَ سان نانگ، ٻاهر نه ڪڍي سگهين ها".

١١٦- نوانوي وارو ڏکو.

مايا ميڙڻ جي فڪر ۾، ڪنجوسائيءَ تي سندرو ٻڌي بيهڻ.

هڪڙي لڪاپتي سيٺ جي گهر جي لڳ، هڪڙي درزيءَ جو گهر هوندو هو. سيٺ جي گهر ۾ روزانو دال ۽ سائي ڀاڄي تيار ٿيندي هئي، مگر ان مزور درزيءَ جي گهر ۾، روزانو گوشت سڄيون هوندا هئا!

هڪڙي ڏينهن، سيٺ جي زال، پنهنجي مڙس وٽ، شڪايت پيش ڪئي ته، ”اسان کي ڌڻيءَ سڀ ڪجهه ڏنو آهي، تنهن هوندي به اسان کي ڇڱو کاڌو، ڪڏهن به نصيب ڪونهي! هوڏانهن هن درزيءَ (مزور) جي گهر ۾، روزانو گوشت مڇي تيار! سيٺ چيس ته، ”درزي ۽ سندس زال، نوانوي واري ڌڪي، ڪونه کائي ڏٺو آهي، پوءِ ڇو نه مزا ماڻيندا؟“ زال پڇيس ته، ”نوانوي جو ڌڪو ڇا آهي؟“ سيٺ جواب ڏنس ته، ”هڪڙي ڳوٿري کڻي، ان ۾ نوانوي روپيا وجهي، ڪنهن نموني سان وڃي، سندس گهر رکي اچ ۽ پوءِ ڏس ته ان مان ڪهڙو ٿو لقاءُ ٿئي!“ سيٺ جي زال، مڙس جي چوڻ موجب، نوانوي روپيا ڳوٿريءَ ۾ وجهي، مالڪ جي اک وٺي، سندن هنڌ ۾، وهاڻي هيٺان، رکي آئي. درزيءَ جي زال، رات جو هنڌ پٿارڻ وقت، ڳوٿري ڏسي، ڇاه مان کڻي، اچي مڙس جي آڏو رکي، چيائينس ته، ”لائق، اسان جون دعائون، الله سائينءَ قبول ڪيون آهن، جو هيءَ روپين سان ڀريل ڳوٿري گهر ويٺي، ڏياري اٿس!“ درزيءَ، ڳوٿري کولي روپيا ڳڻيا، ته نوانوي ٿيا. زال، اها ڳوٿري، واپس وٺي چيس ته، ”آخر تون به پوڙهو ٿيندين. سياڻن چيو آهي ته، ”اهو ڪي ڪجي، جو ميڙهڻ وسندي ڪم اچي. پاڻ وٽ آهي ته سڀ ڪنهن وٽ آهي، تنهنڪري هينئر کان قناعت ڪري، ڪجهه نه ڪجهه بچائيندا رهون“. درزيءَ چيس ته، ”تنگ آهي، تنگيءَ تي! جنهن پياه ڏنو آهي، سو گراه به ڏيندو. ڇو ويٺا ڪنجوسائي ڪريون!“ مگر زال چيس ته، ”اسان کي داتا ڏياريا آهن نوانوي روپيا، جن ۾ رکيو هڪڙو روپيو وجهبو ته ٿيندو پورو سو. پوءِ سو مان ٻه، ٻين مان چار ڪري، آخر ۾ اسين به ڀاڙي واري، سيٺ جهڙا ٿي پونداسين.“

انهيءَ ڏينهن کان وٺي، انهن ٻه ڏال ۽ ساڳي ڀاڄي کائڻ شروع ڪئي ۽ گوشت مڇيءَ جو نالو ئي وساري ڇڏيائون! هوڏانهن مخفي طرح، سيٺ جي زال ٻه، سندن خبرچار لهندي هئي. هڪڙي ڏينهن، سيٺ کي چيائين ته، "اوهان، هنن غريبن تي، اهڙو ڪو جادو ڦوڪيو آهي جو ويچارن کان جڳو کاڌو کائڻ ئي وسري ويو آهي!" سيٺ جواب ڏنس ته، "مون هنن کي نوانوي جو ڌڪو ڏنو آهي، جنهن جهڙو ٻيو ڪو جادو!".

۱۱۷- نيڪيءَ جو بدلو برائيءَ ۾:

هڪڙو گهوڙي سوار، جهنگ مان پئي ويو ته دانهون ڪوڪون ٻڌڻ ۾ آيس. ان طرف وڃي ڏسي، ته هڪڙي وڻ کي باهه لڳل آهي، جنهن جي ڏار تي، هڪڙو نانگ ويٺو آهي، جو باهه جي چڙ کان، دل ڦٽيون دانهون پيو ڪري. گهوڙي سوار کي رحم آيو. هُن ٿي مان خرزين ڪڍي، لڪڻ جي چوڙي ۾ وجهي، نانگ جي ويجهو ڪيائين ته، نانگ هڪدم ٽپو ڏيئي، خرزين ۾ گهڙي ويو. گهوڙي سوار، نانگ کي، خرزين مان ٻاهر ڪڍي، چيو ته، "جيڏانهن جو آهين، تيڏانهن هليو وڃ". نانگ هڪل ڪري چيس ته، "گهر ڪنهن جا تو پڇين؟ توکي ۽ تنهنجي گهوڙي کي، اجهو ٿو پورو ڪريان! توکي خبر ناهي ته مان، انسان جو دشمن آهيان ۽ تو وري دشمن سان ڀلائي ڪئي آهي!" گهوڙي سوار چيس ته، "جيڪڏهن اهو ثابت ڪري ڏيکاريندين ته نيڪيءَ جو بدلو، برائيءَ ۾ آهي ته پوءِ توکي سڀ ڪجهه مباح آهي".

اڃا انهيءَ رد ڪد ۾ هئا ته اتان مينهن لانگهائو ٿي، جنهن کان نانگ پڇيو ته، "ڇڱائيءَ جو بدلو ڇا آهي؟" مينهن ورائيو ته، "برائي. مان جڏهن ڦر ۽ کير ڏيندي هيس، تڏهن

مالڪ خوش ٿيو، پر جڏهن پوڙهي ٿيس، تڏهن مون واري
نيڪي، ڪانئس وسري ويئي ۽ هيٺئر ڪاسائيءَ جي حوالي
ڪيو اٿس. "ڇا، اهو نيڪيءَ جو بدلو، بُرائيءَ ۾ نه آهي؟"
نانگ، ڪڙڪي کٿي، خوشيءَ وچان، سوار کي چيو ته، "ٻڌاءِ!"
سوار چيس ته، "ڪا ٻي ثابتي به ڏي". پوءِ نانگ، ڀرسان
بيٺل وڻ کان پڇيو ته، "نيڪي جو بدلو ڇا ۾ آهي؟". وڻ
ورائيو ته، "برائيءَ ۾. جڏهن قافلن وارا اچن، تڏهن منهنجي
ڇانءَ ۾ آسائش ڪن ۽ جڏهن وڃن، تڏهن منهنجون ٽاريون
ڪپي، اُن کي به ڪاراين ۽ ٽلهين ٽارين مان، لٺيون ۽ ڏاسا
ٺاهين. ڇا، اهو نيڪيءَ جو بدلو، برائيءَ ۾ نه آهي؟" نانگ،
سوار کي ڏڙڪائي چيو ته، "هيٺئر ته سر تان آهو ڪٿين ٿو
يا ٻي ڪا ثابتي گهرجيئي؟" سوار چيو ته، "مذهبي قانون مطابق
ٻن جي شاهدي جائز نه آهي، بلڪ ٽيون شاهد لازمي آهي".
پوءِ نانگ، لومڙ کان پڇيو، جنهن سمورو لقاءُ، ڏٺو.
لومڙ چيس ته، "اِئين برابر آهي ته نيڪيءَ جو بدلو بُرائيءَ
۾ آهي، پر ڪم از ڪم، مون کي حقيقت کان، آگاهه ته ڪريو"
سوار، سارو قصو ڪري ٻڌايس. لومڙ، نانگ کان پڇيو ته،
"سوار، جو ڪجهه چيو، سو ٺيڪ آهي؟" نانگ چيو ته،
"ها ها، سورنهن آنا سچ آهي ۽ هيءَ اها خرزين آهي. جنهن
مان مون کي ٻاهر ڪڍيو هئائين". لومڙ چيو ته، "اها ڳالهه،
مون کي ته وِسهڻ ۾ ئي نٿي اچي، ته تو جهڙو، هيڏو سارو،
پربت جيڏو، هڙي ننڍڙيءَ خرزين ۾، ماپي ويندو!" نانگ
چيو ته، "جيڪڏهن ماپي وڃان ته، پوءِ؟" لومڙ چيو ته،
"پوءِ فيصلو تنهنجي حق ۾." نانگ چيو ته، "ڏسجو". ائين
چئي ويڙهڻي سيڙهجي، خرزين ۾ گهڙي ويو. لومڙ رڙ ڪري،
سوار کي چيو ته، "واڙو ڪر ۽ خرزين جو منهن بند ڪر.
جڏهن به دشمن وَڪڙ ۾ اچي، تڏهن وجهه نه وڃائجي".
سوار، ڳالهه جو سرُ سمجهي ڪري ويو ۽ هڪدم خرزين

جو مُنهن بند ڪري، مٿي ڪٽي، زور سان زمين تي سٽيائينس.
اهڙيءَ طرح، ٻه-چار دفعا هنيائينس ته نانگ مري ويو.

مطلب. دشمن ڪان هميشه ڪَو ڪجي، ڇاڪاڻ ته
ٻچڙي مان ڀلائيءَ جي آسيل رکڻ اجائي آهي. جيڪڏهن دشمن
وجهه ۾ اچي ته وارو نه وڃائجي.

(و)

١١٨- واتُ تہ مُٺي، نہ تہ آهي پُٺي:

ڪن عورتن، پاڻ ۾ ويهي، سينگار جو ذڪر ڪيو. ڪنهن چيو تہ، "وارَ تہ ڦَٽيي، نہ تہ ڪُوڙاءِ ڪٺي". ڪنهن چيو تہ، "اک تہ ڪُجَل نہ تہ خيجل". ڪنهن چيو تہ، "عورت تہ چونو، نہ تہ مٿو جڻ لونو". هڪڙيءَ پوڙيءَ چيو تہ، "وات تہ مُٺي، (ڏندڻ) نہ تہ آهي پُٺيي".

مطلب. جهڙي نموني، ٿانون کي مَلڻ لاءِ، مُٺيي هٿي آهي، اهڙي نموني وات کي صفا رکڻ لاءِ بہ مُٺيي (مُساگ، ڏندڻ وغيره) ضروري آهي. جيڪڏهن وات جي صفائي نہ ڪبي تہ پُٺيي (پائخانہ) جهڙي ڌَپَ پيئي ايندي.

١١٩- واڙيءَ ٻارنهن، هَٽ اڌارنهن، گهر ويٺي ويهہ:

هڪڙو شخص، واڙيءَ تان واڱڻ وٺڻ ويو تہ اتي ڪيس پيسي ۾ ٻارهن واڱڻ مليا. پوءِ جڏهن هٽ بازار کان لنگهيو، تڏهن معلوم ٿيس تہ هٽ وارا پيسي ۾ (اڌارنهن) ارڙهن ڏين ٿا. مگر جڏهن گهر موٽيو، تڏهن گهورڙيي، هڪ پيسي ۾ ويهہ ڏيئا ڪيا.

مطلب. جيڪڏهن ڪا شيءِ وٺڻ وڃبي تہ مهانگي ملندي، پر جيڪڏهن ڪو، اها شيءِ وڪڻڻ ايندو تہ سستي ڏيندو.

١٢٠ وَهڻ مُڏئي ناهي، ڏُلو پڇي نار کي:

سنڌ ۾ داورائي، هڪ بد اخلاق ۽ ذليل ذهنيت وارو حاڪم ٿي گذريو آهي. سو ايڇ-ايم-ايلئٽ، تاريخ "طاهري" جو حوالو ڏيندي لکي ٿو(١):

---

(١) هسٽوري آف سنڌ-واليوم II- ايلئٽ ص ٤٣ ۽ ٥.

”الور ۽ محمد طور ڳوٺن جي درميان جيڪو به ملڪ هوندو هو، تنهن تي راجا دلوراءِ راڄ ڪندو هو. هو وڏو ظالم ۽ زاني هو ۽ سڀ ڪنهن رات، دوشيزه سان همبستر ٿيندو هو. جيڪي به سوداگر، هندستان کان، سامان جا ٻيڙا ڀرائي، ديبل بندر ڏانهن ويندا هئا، تن کي لازمي طور الور کان لنگهڻو پوندو هو. داوراءِ، ڪانئن، مال جي اڌ جيترو محصول وٺندو هو، جنهنڪري سوداگرن سان جنسي ويل هوندو هو. آخرڪار اتان هڪڙو وڏو سوداگر اچي لنگهيو، جو محصول جي ڳاٽي پکي خرچ جو ڀڏي، تورس ۾ ڦٽجي ويو.

اهو سوداگر ڪير هو ۽ ڪيڏانهن وڃي رهيو هو، تنهن لاءِ ”تحفة الڪرام“ وارو لکي ٿو (١):

هڪڙو عزت وارو ۽ ناليرو سوداگر، جو سيف الملوڪ جي نالي سان مشهور هو ۽ ڪن ماڻهن جو خيال آهي ته هو اصل ۾ شهزادو هو، جو سوداگرن جي لباس ۾ بيت الله ڏانهن وڃي رهيو هو. هو هن جي نالائق ڪارنامن کان بي خبر هو، سو اچي سندس ملڪ سان لنگهيو. ساڻس گڏ ”بديع الجمال“ نالي هڪ سهڻي زال به هئي“.

محصول جي عملدارن، سيف الملوڪ جي مال کي نهايت قيمتي ۽ بيش بها سمجهي، ڳرو سڱڻ هڪ طرف رکيو ۽ ٻئي طرف وري سندس زال کي راجا جي محلات ۾ پهچائڻ جو ارادو رکيو. جڏهن راجا ٻڌو ته سوداگر سان گڏ سندس زال، پري جمال، حسن ۾ بي مثال ۽ با ڪمال به آهي، تڏهن چيتو ٿي پيو. هوس جو ڀوت، سندس گردن تي ايترو يقدر ته سوار ٿيو، جو وچاري سوداگر کي سندس ساڻهو خواه مخواه به تنگ ڪرڻ لڳا.

---

(١) ”تحفة الڪرام“ سنڌي ادبي بورڊ ڇاپو - ص ١١٣ ۽ ١١٤.

آخر سوداگر، عرض ڪيو ته، ”ٽن ڏينهن جي مهلت ڏيو، تنهن بعد محصول ۽ بديع الجمال پيش ڪندس“.

”سيف الملوڪ، انهن ڏينهن ۾، هڪ پاسي خالق اڪبر کي ستائش شروع ڪيو ۽ ٻئي پاسي وڏا وڏا ڪاريگر، جي سرنگهه هڻڻ ۽ جبل ٽاڪڻ ۾، فرهاد جا استاد هئا ۽ سد سڪندريءَ جهڙي پَڪي بند ٻڌڻ ۾ اڻ ڳس هئا، تن کي ڪوٺائي، دل گهر يا انعام اڪرام ڏنائين. سوداگر جو مطلب هو ته اُلور کان هڪڙو مضبوط بند ٻڌن، جنهن ڪري درياءَ پنهنجو رُخ ڦيرائي، ٻئي ڏانهن وهڪرو ڪري. اهي ڪمي ۽ ڪاريگر، راتين جون راتيون جاڳي، نديءَ جي پيٽ ۾ بند ٻڌي چڪا. هڪ رات ۾ درياءَ پنهنجو اڳوڻو وهڪرو ڦيرائي، سيوهڻ ۽ لڪي ڏانهن اهڙي زور شور سان وهڻ لڳو، جو خدا جي قدرت سان سوداگر سيف الملوڪ جا غوراب، ظالم دلوراءِ جي پرڳڻي کان نڪري ويا. صبح جو ظالم راجا ۽ سندس رعيت ننڊ مان اٿي ڏسن ته سارا جتي پاڻي پئي وهيو، اتي رڳي گپ لڳي پئي آهي. رعيت ۽ راجا حيران ٿي ويا(۱)“.

”تحفة الڪرام“ وارو لکي ٿو ته، ”هي سارو ڪم هڪ رات ۾ ٿيو(۲)“.

”اگرچ هي ٻئي ڪم، انساني طاقت کان ٻاهر هئا، ليڪن خدائي مدد سان، عبرت طور يادگار رهڻ لاءِ، هيءُ سچو منصوبو هڪ رات ۾ عمل ۾ اچي ويو. ائين به ٿي سگهي ٿو ته تقدير جا ڪارپرداز هن سڄي ڪم جا باني ٿيا هجن“.

شري دوارڪا پرساد شرما لکي ٿو(۳):

---

(۱) تاريخ سنڌ ڀاڱو ۳- عبدالغني عبدالله.

(۲) تحفة الڪرام- سنڌي ادبي بورڊ ڇاپو ص ۱۱۳.

(۳) سنڌ جو پراچين اتهاس ڀاڱو ۲- دوارڪا پرساد شرما ص ۱۲۱.

”ڪن جو چوڻ آهي ته ٩٢٢ع ۾، هڪ زاهد مسلمان مڪي ڏانهن وينديء پنهنجي ڌيءَ سان اچي، اروڙ کان نڪتو راجا دلوراءِ، جو ان وقت اتي جو حاڪم هو، تنهن جي انهيءَ سهڻي مسلمان ڇوڪريءَ تي نظر پيئي. انهيءَ مسلمان کان، سندس ڌيءَ جو سڱ گهريو. مسلمان اُن ڏينهن جي مهلت گهري. انهيءَ وچ ۾ اهو مسلمان، خدا کي ياد ڪرڻ لڳو ته، ”يا خدا، مون کي هن آفت کان بچاءِ!“ انهيءَ ڪري هڪ ئي ڏينهن ۾ درياءَ اوچتو ئي اوچتو اتان غائب ٿي ويو“.

محمد صديق پيرزاده جي، سنڌي قلمي نسخي ”تاريخ سنڌ“ ۾، مٿين روايت جي علاوه، ٻي روايت به ڏنل آهي، جا سندس عبارت ۾ ڏجي ٿي(١):

”هن بادشاهه (دلوراءِ) جي زال، تمام حسن واري هئي، جنهن جي حسن جي هاڪ ملڪن ۾ مشهور ٿي ويئي، هڪ هندو بادشاهه قنڌار جو، ٻڌيءَ ڳالهه تي، پريشان عاشق ٿيو، سو، سامان سوداگريءَ جو ڪٺي، ٻيڙا ڀرائي، روانو ٿيو، جو اچي سنڌ ۾ پهتو، بادشاهه دلوراءِ جي شهر ۾ اچي بندر ڪيائين، بادشاهه جي سلام تي آيو، سڱ ڏنائين ۽ ٻيا تحفا تحائف عجيب غريب راجا وٽ آندائين. بادشاهه وٽ گهڻو ايندو ويندو هو، پاڻ ۾ دوستي ٿي وين، پر مخفي طرح مطلب جي ڳولا پٺي ڪيائين. ڳجها وڪيل ۽ ڏوتيون پٺي موڪليائين. آخرڪار رانيءَ جواب ڏنس ته، ”مون تي تمام بندش پيل آهي، تو سان ملي نه ٿيندو، مگر ڪا زمين هيٺان، ڳجهي سرنگهه ڪٽائي، انهيءَ سان ملجي، باقي انهيءَ کان سواءِ اچڻ جو ڪو چارو ڪونه آهي. پوءِ انهيءَ سوداگر ڪوشش ورتي. انهيءَ بندر کان ڳجهي سرنگهه، زمين مان اندران کوٽائي، پڪين سرن سان وَنگ ٻڌائي، پختي ڪري گنج هٽائي، تيار ڪرايائين، جا رانيءَ جي

---

(١) تاريخ سنڌ (سنڌي قلمي نسخو)، محمد صديق پيرزاده ص ١٠.

ماڙيءَ ۾ اچي ٽپي داخل ٿي. اتان مخفي دري اُهرائي ڇڏيائين. هڪ ڏينهن راڻي، انهي دريءَ مان لنگهي، جهاز تي آئي سوداگر، بادشاهه جي دعوت ڪئي هئي، سو بادشاهه به اتي آيو. راڻيءَ، بادشاهه جي ماني تيار ڪئي. جڏهن بادشاهه ۽ سوداگر گڏجي، ماني کائڻ ويٺا، ته بادشاهه کي شڪ پيو ته ماني گهر جي مانيءَ جهڙي آهي. وري اچا دريءَ تي نظر ڪيائين ته ڪائي جي دري آهي، تنهن مان اوچتو راڻيءَ تي نظر پيس. خيال ڪيائين ته: هيءَ هت ڪيئن آئي؟ شايد ماڻهو، ماڻهن جهڙا آهن. پوءِ سوداگر کان پڇيائين ته، ”هيءَ عورت ڪير آهي؟“ سوداگر چيو ته، ”هن سوداگر جي (منهنجي) زال آهي“. بادشاهه چيس ته، ”سڏ ڪر ينس ته اسان سان اچي ماني کائي. تنهنجي ۽ اسان جي وچ ۾، ڪو ويڇو نه آهي“. پوءِ لاچار سڏيائينس. راڻي اچي ويٺي، پر بادشاهه فڪر ۾ پئجي ويو ته: هتي راڻي ڪيئن آئي؟ ۽ اسان سان گڏ اچي ويٺي آهي! جڏهن ته هن (سوداگر) جي زال آهي، شڪل به هڪ جهڙي اٿن. پوءِ پنج ٽي آگر پون ڀوڙ مان ٻوڙي، ساڙهيءَ تي نشان ڪري ڇڏيائينس، جيئن ان (راڻي) کي خبر نه پوي. پوءِ جلد بادشاهه، مانيءَ کائي روانو ٿيو ۽ راڻي به سرنگهه جي رستي مان تکي وڃي، ماڙيءَ ۾ رئو مٿي پيرن ۾ پائي، سمهي پيئي. بادشاهه، گهوڙي تان لهي، تکو ماڙيءَ تي چڙهي آيو. در کولي ڏسي ته راڻي سمهي پيئي آهي هي پوئتي ٿي موٽيو، پر وري ياد آيس ته رئي جو نشان ته ڏسان. جان در کولي ڏسي، ته نشان رئي تي چٽو بيٺو آهي. بادشاهه موٽي شاهي دربار ۾ آيو. اميرن وزيرن کي گهرائي، احوال ڪيائين. سڀني صلاح ڏني ته، ”في الحال درياءَ جي اولهه ۽ اوڀر ۾ چوڪي بيهاري وڃي، پوءِ هن سرداگر کي نوڪرن سميت مارائي ڇڏجي“

”هوڏانهن راڻي آئي، رئو سنڀالي ڏسي، ته ڀوڙ جا نشان بيٺا آهن. يڪدم آئي، خوف کان لاچار ٿي، سرنگهه رستي، تڪڙي

بندر تي آئي. اچي سوداگر کي چيائين ته، "اڄ، اسان جي حياتي پوري ٿي ويندي، جو بادشاهه کي سڀ حقيقت معلوم ٿي ويئي آهي ۽ جي ڪو رستو بچڻ جو ٿئي ته وَسُ ڪر، نه ته فجر سان سڀني کي ماري گهات ڪندا". پوءِ راتيءَ، سوداگر ۽ سڀني نوڪرن، ساري رات ڌڻيءَ جي درٻار ۾ وينتيون ڪيون ۽ ٻاڏايو. ڌڻي، رحيم ڪريم آهي، جو ٻانهو، سندس در تي دل سان زاري ڪري ٿو، تنهن جي دعا قبول ڪري ٿو. حڪمت مالڪ جي سان، اٽاهون پرينءَ پهر، هڪ واهڙ پراڻو هو، تنهن ۾ درياه وهي وڃي پيو! سوداگر جهاز ڪٽي ڇوڙي چڙهيا، جي ديبل بندر کان وڃي، سمنڊ جو رستو وٺي ايران ڏي هليا ويا. فجر جو ماڻهو بندر تي ويا. ڏسن ته پٽر لڳو پيو آهي! جيئن ڪنهن چيو ته:

"وَهڻ سُندئي ناهي، دَلُو ٻِيئي نار ٿو!"

وري جو اچي بندر کان ڏسن ته سرنگهه لڳي پيئي آهي. سرنگهه جو رستو وٺي، اچي ماڙيءَ ۾ نڪتا.

جڏهن موٽي آيا، تڏهن بادشاهه، شاهي درٻار ۾ اچي، اميرن وزيرن کي گڏ ڪري چيو ته، "سوداگر پرديسي هو، پر رعيت اسان جي هُن سان شامل ٿي، اهو ڪم ڪيو جو ته انهن مان ڪو نمڪحلال نه ٿيو، جو اسان کي هيءَ خبر ڪٿي ڏئي ها. هاڻي انهن لاءِ ڪهڙي سزا مقرر ڪجي؟" سڀني صبر ڪيو.

بادشاهه چيو ته، "انهن لاءِ، هيءَ سزا آهي، جو جيڪو به، اعلى يا ادنى، شادي ڪندو، ته پهرينءَ رات، ڪنوار سان بادشاهه همبستر ٿيندو". اميرن آسرائن، گهڻيون ئي منٿون آزيون ڪيون، پر راجا قبول نه ڪيون؛ آخر اهو ڪم هلندو آيو.

(هہ)

١٢١- ھُجثي ڏاڏو، تہ ڳُھہ لاڙڪاڻو:

ھيءُ ڀاڪو ڪلھوڙن جي دَوَر جي پيدائش آھي. جڏھن ميان شاھل محمد عباسيءَ، ١٠٢٥ ھہ مطابق ١٦٧٥ع ۾ گھاڙ واھہ کٽايو ھو (١)، تڏھن درياءَ کان وينديءَ، گھاڙ واھہ جي چوڙ تائين، لاڙڪاڻو ھڪڙو ٺي مشھور شھر ۽ بندر ھو. واپاري، ايران ۽ ڪوھستان کان ڪَھي، ھت اچي، واپار ڪندا ھئا ۽ لاڙڪاڻي کي ڀيڙين جي رستي، ٻين شھرن سان ملائي، گويا مرڪزي حيثيت ڏني ويئي ھئي؛ جتي اناج ۽ ٻين شين جا قافلا اچي، منزل انداز ٿيندا ھئا، انھيءَ ھنڌ کي ”قافلا سراءِ“ سڏيندا ھئا، گھاڙ واھہ جي ڏائي ڪپ تي، اج بہ ”قافلا سراءِ“ نالي سان مشھور محلو آھي، جو انھيءَ ڳالھہ جو ثبوت آھي.

”سچ پچ تہ سنڌ ۾ عباسين، رستن ۽ واھن ڦھرائڻ جي وڏي خدمت ڪئي. قريباً پنجاھہ ھزار ميل رستا ۽ پنجويھہ ھزار ميل واھہ جاري ڪيائون“، (نگيران سنڌ). انھيءَ ڪري لاڙڪاڻو سبزي ۽ ساوڪ ۾ ايترو تہ وڌي ويو، جو ڪيترا سياح ان کي ”سنڌ جو عدن“ سڏڻ لڳا.

---

(١) ميان آدم شاھہ ۾ گھاڙ واھہ لاڙڪاڻي تائين آڻايو، جنھن جو نالو ”شير نھر“ رکيو ويو ھو. سندس فرزند ميان شاھل محمد عباسيءَ، لاڙڪاڻي کان ھيٺ وڌيڪ کٽايو. (نگيران سنڌ) ”شير نھر“ نالو انھيءَ ڪري رکيو ويو، جو سبزي ۽ ڪاھن جي گھڻائيءَ ڪري، مينھون گھڻو کير ڏيڻ لڳيون.

جنهن جاءِ تي پيڙبون، مختلف طرفن کان اچي لنگر هڻنديون هيون، آتي رات ڏينهن ماڻهن جي گهاگهيه لڳي پيئي هوندي هئي. خشڪيءَ جي رستي، ڪيترائي قافلا ۽ گهاڙ واهه جي رستي، سنڌو دريا کان، مال سان پر يل پيڙا ايندا ۽ ويندا هئا. واپار سبب، ڏيهي خواه پرڏيهي واپارين کي جهجهو فائدو ٿيو ٿي، جنهنڪري ڪين، پيسن سان راند ڪرڻ سولي ٿي پيئي. لنگر گاه جي پرسان، هڪڙو "چڪلو" پيو، جتي حسن جي بازار گرم لڳي ويئي. منجهس طعام، قيام ۽ جام جو لاهوڪو بندو بست هو، جنهنڪري پري پري کان شوقين ۽ عاشق مزاج انسان، پکين جيان پرواز ڪري، انساني حسن تي اچي پر گهٽ ٿيندا هئا ۽ ڪئنپ ڪڍائي، کيسا خالي ڪرائي، لُٽرڙ ٿي، موٽندا هئا. مسٽر برٽن لکي ٿو ته (١)؛

"مسٽر پئل ۽ هر چند، مشهور ناچڻيءَ کي هٿ ڪيو آهي، جنهن خوبصورت جو نالو "مهتاب" يعني چنڊ جو ڪِرڻو آهي. هتي، هوءَ پنهنجي پيٽ سان ايندي آهي، هٿيي پيٺرون، پنهنجي ڪجاوي ۾ ايندون آهن ۽ سندن قافلو ٩ ميل ڊگهو هوندو آهي".

"مهتاب، لاڙڪاڻي جي رنڊي، پنهنجي نالي جهڙي خوبصورت آهي. سندس انگ انگ مڪمل آهي ۽ جنهن به طرف ڏسجيس ته خوبصورت نظر ايندي. هن جي وارن ۾ جوانيءَ واري چمڪ آهي ۽ سندس سنگ مرمر جهڙي سفيد ۽ لسي چمڙي، وات، پرون، اکين جا ڇپر خواه پنبڻيون، سڀ نوان، اڻ استعمال ٿيل ۽ اهڙا ته تازا آهن، جهڙا قدرت جي هٿ سان، تيار ٿيڻ وقت هئا! اوهين انهيءَ خواهش کي روڪي نه سگهندا، ته مُرڪ يا ڪاوڙ خواه غصو، سندس لبن کي جنبش ۾ وجهندي ۽ ڊگها ۽ جاڙا غير متحرڪ پرون، لرزش ۾ اچن ۽ اهو ته

(١) سنڌ ريوزٽيڊ" جلد II ص ٢٠٥.

هوءَ، انسان وانگر نظر اچي ۽ ائين نہ لڳي، جو ڇڻ چاندوڪيءَ ۾ ڪو مجسمو ويٺو آهي".

هڪ قديم ڪارواني سردار، جو ايران کان غاليچا کڻي آيو هو، تنهن جو رايو آهي تہ:

"لاڙڪاڻي جي تهذيب، ايتري اُتم آهي، جو بهترين غاليچا بہ، اُنهن جي اڳيان ارزان ٿا لڳن. حالانڪ آهي غاليچا، ايران ۾ گران ٿا لڳن. هڪ رقاصہ، هزار روپئي وارو غاليچو خريد ڪري، چيو تہ، "هيءَ قيمت، سندس هڪ رات جي رقص بازيءَ جيءَ پيدائش آهي!" پارسي مطرب، اهڙو غاليچو خريد ڪري نٿو سگهي." (ماخذ از ڪاروان زاهدان)

لاڙڪاڻي جي اهڙي ڪمال سبب، ڪيترن شاعرن پنهنجا جذبا پڻ ظاهر ڪيا آهن. جيئن حاجي خانڻ چينجيٽي هڪ ڪافي جو ٿلهہ ٻڌو آهي:

"هڪڙي ناڻو تہ گهمُر لاڙڪاڻو، نہ نہ وَتُ ويڳاڻو"

١٢٢- هيڪلي جو واهي اللّٰه

اڪيلي جو مددگار الله ئي آهي. يعني هڪڙي بہ ماڻهوءَ جو سفر تي وڃڻ، خطري کان خالي نہ آهي.

ڳالهہ ڪندا آهن تہ، دهليءَ کان ڏهہ ميل پري پنڌ تي، فريدآباد جي نزديڪ، هڪڙو واهہ آهي، جنهن جي ڪنارن تي ۽ آس پاس، ڪنهن وقت گهاٽو جهنگل هو، هڪڙي پوڙهي عورت فريدڻ نالي، پيڻ جي ڀاني سان، اتي ويٺل هوندي هئي ۽ سندس پٽ، پوٽا ۽ ڏوهٽا بہ انهيءَ جهنگل ۾ لڪل رهندا هئا. آها پوڙهي، جڏهن هڪ-ٻن مسافرن کي ڏسندي هئي، تڏهن سڀنَ هئي چوندي هئي تہ، "هيڪلي جو واهي الله"، تہ آهي لڪل ماڻهو، هڪدم نڪري، مسافرن کي لٽي، ماري ڇڏيندا هئا. پر جڏهن اها پوڙهي، گهڻن ماڻهن کي، ايندو ڏسندي هئي، تڏهن چوندي هئي تہ، "جماعت ۾ ڪرامت"

اهو آواز ٻڌي، اهي رهزن ٻاهر ني نه نڪرندا هئا. اها ڦرلٽ ۽ مارا ماري، مدت تائين جاري رهي. آخر هڪ ڏينهن، سڀ رهزن پڪڙيا ويا، جهنڪري پوڙهيءَ ڏاڍو پڇتايو ۽ ڪيس پنهنجي انهيءَ اهڙيءَ ڀهروپي ۽ دورنگي هلت ڪان نفرت اچي ويئي. پوڙهيءَ وٽ جيڪي پيسا هئا، تن مان واهه تي پل ٻڌايائين، جا سندس نالي پو يان اڄ به قائم آهي.

(ي)

١٢٣ـ يَڪ دَ شُد، دو شُد

هڪڙيءَ عجيب ڳالهہ ڪان پوءِ، ٻيءَ جي پيدا ٿي پوڻ جي موقعي تي، اهو مثال ڏبو آهي.

هڪڙيءَ پوڙهي جادوگريائيءَ جي عادت هوندي هئي تہ قبرستان ۾ وڃي، ماڻهوءَ جي ٽِنِ ڏاڻن تي ڪجهہ پڙهي، جنهن بہ قبر تي آڇليندي هئي تہ اُن ۾ پوريل لاش، ڪفن سوڌو اچي وٽس حاضر ٿيندو هو. پوڙهي، اُن جو ڪفن لاهي، وري ماڻهوءَ جي ٽِنِ ڏاڻن تي ڪجهہ پڙهي، اُن لاش تي آڇليندي هئي تہ اهو لاش وري وڃي قبر داخل ٿيندو هو. جادوگرياڻي، اهو ڪفن بازار ۾ وڪڻي، اُن جي قيمت تي، پنهنجو خوش وقت پيٽ گذاريندي هئي. اها هئي اُن پوڙهيءَ جي روزاني عادت!

هڪڙي ماڻهوءَ کي اچي سکڻ جي طمع ٿي، تنهنڪري پوڙهيءَ جي خوب خوشامد شروع ڪيائين. ويچاري گهڻي ئي جتن ڪيا، پر هٿ حاصل ڪانہ ٿيس. گهڻي منٿ ڪرڻ بعد، اُن پوڙهيءَ، مرڻ وقت، آخر اهو منڊ سيکاريس.

هڪڙي ڏينهن، اُن ماڻهوءَ چيو ڪيو، جو قبرستان ۾ وڃي، آزمائش طور، هڪڙيءَ قبر تي، اهو منڊ پڙهيائين تہ هڪدم مردي کي، ڪفن سوڌو ٻاهر آيل ڏٺائين. اُن جو ڪفن تہ لاٿائين، مگر اُن کي قبر ۾ موٽائي موڪلڻ وارو منڊ سيکيو نہ هو، تنهنڪري جيڏانهن هي ٿي، تيڏانهن ساڻس پٺيان مُردو! اهو حال ڏسي، اهو ماڻهو ڏاڍو پريشان ٿيو. دل ۾ سوچيندي، آخر خيال آيس تہ، "جي وري بہ ڪم ٿيندو تہ اُن پوڙهيءَ مان". تنهنڪري اُن جي قبر تي وڃي، اهو منڊ

ڀڙهيائين ته اها به ڪفن سوڊي ٻاهر نڪتي! اڻ جو به ڪفن لاٿائين، تنهن ڪان پوءِ پوڙهيءَ سان، گهڻو مٿو ماريائين، ته مَن ڪجهه ٻُڌائي، مگر ”چاليِ چاليِ چُپ“! جڏهن نا اُميد ٿي هلڻ لڳو، تڏهن ڀهرين مُردي سان گڏ، پوڙهيءَ وارو لاش به ڀوڻان اچڻ لڳس! اهو حال ڏسي، پريشانيءَ وچان چيائين ته، ”يڪ نه شُد، دو شُد“.

رايا

۳۷ - لياقت روڊ،
ڪنٽونمينٽ، حيدرآباد
۷ - سيپٽمبر ۱۹۶۶ع

مڪرمي سنديلو صاحب سلمه'

"پهاڪن جي پاڙ" پهچي، خوشيءَ جو باعث ٿي. اوهان نوازش ڪيو. يادگيري ۽ محبت جو شڪريه.

چوندا آهن: "هجي ناڻو، ته گهر لاڙڪاڻو." اوهان پاڻ لاڙڪاڻي ڪان ناڻو وٺي، پوءِ منجهس نڪاڻو ڪيو آهي. انهيءَ معجزه تي به اوهان کي مبارڪ.

ڪتاب ۾ نهايت قيمتي مواد آندل آهي. ڪن پهاڪن کي تاريخ جي روشني ۾ پيش ڪري، حقيقت کي پوري طرح واضح ڪيو اٿو. "اوهان جيڪو پورهيو ڪيو آهي، سو رائگان نه ويندو ۽ چاڪاڻ ته اهڙائي ڪتاب، ادبي ميدان ۾، پنهنجو مسلمه، پاڻ مقرر ڪن ٿا.

دعا آهي ته زياده آسودا ٿيو ۽ زياده ڪمائيتاه (آمين).

حقير عفي عنه
آءِ - آءِ - قاضي

هالا نوان
۱۴ - ۲ - ۶۷ع

محترمي و مڪرمي سنديلو صاحب

السلام عليڪم:

اوهان جي تازي تصنيف ڪتاب، نالي "پهاڪن جي پاڙ" گذريل ڊسمبر ۾ پهتل آهي. ڪتاب پنهنجي نوعيت ۾ تمام

چڱو ڪتاب آهي. ڀهاڪا ته عام طرح سان ٻڌا آهن ۽ ٻڌايا ويندا آهن، مگر انهن جي اصل حقيقت ۽ ماهيت هر ڪنهن کي معلوم نه هوندي آهي. هن ڪتاب ۾، انهيءَ ڳالهه جي صفائي ٿيل آهي. انهي ڪري به ڪتاب جي قدر ۽ قيمت ۾ واڌارو ٿيو آهي. اميد ته باقي ڀهاڪا به گڏ ڪري، ٻئي ڇاپي ۾ شايع ڪندا ته ڏاڍو چڱو ٿيندو. زياده خير والسلام.

طالب المولى

احمد خان آصف مصراڻي

(١) ڀاڪا وڌائن ٿا ٻوليءَ جي زينت،
ڀاڪن ۾ ٻوليءَ جي سونهن ۽ نزاڪت.

(٢) ڀاڪا ٿيا علم جو ڄڻ خزانو،
ڀاڪا، ٿيا عقل و دانش جي دولت.

(٣) ڀاڪا فصاحت جو واضح نمونو،
ڀاڪن ۾ آهي سلاست بلاغت.

(٤) ڀاڪن پَهه ڪي سمايل سٽا ٿيا،
ڀاڪن ۾ پنهان نصيحت، هدايت.

(٥) مبارڪ جو حقدار "سنديلو صاحب"،
ڀاڪن جي واضح ڪئي جنهن حقيقت.

(٦) "ڀاڪن جي ڀاڱ" آهه تصنيف عمدي،
مصنّف مٿس واهه ڪئي آهه محنت.

(٧) ٿيو طبع آ: "وه درخشان جريده،

١٣٨٨
اي "آصف"، ائين لک تون سال طباعت.

سنڌي ادبي بورڊ طرفان ڇپايل ڪي ٻيا ڪتاب

١- گل شڪر	ڪيولرام سلامتراءِ آڏواڻي
٢- پروليون، ڏٺون، معمائون ۽ ٻول	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
٣- سنڌي سينگار شاعري	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
۴- جامع سنڌي لغات ۵ جلد	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
۵- ٽيھ اکريون ٢- جلد	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
٦- ڏور	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
٧- واقعاتي بيت	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
٨- جنگناما	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
٩- تحقيق لغات سنڌي	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
١٠- سنڌ جو سينگار	ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
١١- وڻنپتي ڪوش	جهمٽ مل نارومل وسٽائي
١٢- سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ	ڀيرو مل مهرچند آڏواڻي
١٣- سنڌي ٻوليءَ جو صرف و نحو جلد-١	واحد بخش شيخ
١۴- سنڌي معلم	ڊاڪٽر غلام علي الانا
١۵- سنڌي زبان جي بنيادي لغت	غلام رباني ۽ ٻيا
١٦- آفتاب ادب	حڪيم فتح محمد سيوهاڻي
١٧- گلشن بهار	آخوند فقير محمد "عاجز"
١٨- سنڌي ويا ڪرڻ	مولانا غلام محمد گرامي

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”**پڙهندڙ**“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌائڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَڙِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي ڪُليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ ڪان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، جاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڏي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڪلاٽائي ڪي پاڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڪاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ بين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽـتر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)